

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**DİVANDA KRAL OLMAK: İSVEÇ KRALI III.
GUSTAV'IN (1771-1792) TURQUERIE'Sİ VE
ÖZTEMSİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Şeref Can ÇETİN

İstanbul, 2025

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**DİVANDA KRAL OLMAK: İSVEÇ KRALI III.
GUSTAV'IN (1771-1792) TURQUERIE'Sİ VE
ÖZTEMSİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Şeref Can ÇETİN

Öğrenci No
2320056004

ORCID ID
0009-0003-1713-702X

Danışman
Doç. Dr. Ahmet YAŞAR

İstanbul, 2025

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

11/06/2025

Enstitümüz *Tarih* Anabilim Dalı *Tarih* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **2320056004** numaralı **Şeref Can ÇETİN**'in "*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Divanda Kral Olmak: İsveç Kralı III. Gustav'ın (1771-1792) Turquerie'si ve Öztemsili*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 27/05/2025 tarih ve 2025/23 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince Zoom programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYBİRLİĞİ*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ah*** YA***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi So*** DU***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Ma*** Ha*** CE***
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Divanda Kral Olmak: İsveç Kralı III. Gustav’ın (1771-1792) Turquerie’si ve Öztemsili**” başlıklı bu çalışmamın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 23/05/2025

Şeref Can ÇETİN

Adı ve Soyadı : Şeref Can ÇETİN
Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet YAŞAR
Derecesi ve Tarihi : Yüksek Lisans (Tezli), 2025
Alanı : Tarih
Anahtar Kelimeler : III. Gustav, Turquerie, Öztemsıl, Oryantalizm, 18. Yüzyıl

ÖZ

DİVANDA KRAL OLMAK: İSVEÇ KRALI III. GUSTAV'IN (1771-1792) TURQUERIE'Sİ VE ÖZTEMSİLİ

Bu tez, İsveç Kralı III. Gustav'ın inşa ettirdiği Türk Divanları ve Türk Köşkü üzerinden öztemsıl gayretlerini incelemektedir. On sekizinci yüzyıl Avrupa'sında yükselişe geçen Turquerie yahut Türk modası, döneminde kudret sembolü olarak algılandığından politik olarak güçsüzleşmiş yahut güçsüzleştirilmiş politik figürler tarafından öztemsıl bağlamında kullanılmıştır. Kral III. Gustav'ın on sekizinci yüzyılda Türk imgelerini kullanarak inşa ettirdiği mimari eserleri, döneminde yaşanan kültürel ve siyasi gelişmeler dahilinde ele alınarak inşa ettirilen bu yapılar ışığında kendi kral kimliğinin tasarımı ele alınmaktadır. Bu bağlamda III. Gustav'ın politik durumu, ortak düşmanları Rusya'ya karşı Osmanlı ile İsveç'in kültürel ve siyasi yaklaşması değerlendirilirken III. Gustav'ı öztemsıl yaratmaya iten nedenler değerlendirilmektedir.

Name and Surname : Şeref Can ÇETİN
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ahmet YAŞAR
Degree and Date : Master's (Thesis), 2025
Major : History
Keywords : Gustav III, Turquerie, Self-Representation, Orientalism, 18th Century

ABSTRACT

TO BE A KING IN THE DIVAN: THE TURQUERIE AND SELF-REPRESENTATION OF THE SWEDISH KING GUSTAV III (1771-1792)

This thesis examines the self-representation efforts of Swedish King Gustav III through the Turkish Divans and the Turkish Kiosk he had constructed. Turquerie, or the Turkish fashion, which rose to prominence in eighteenth-century Europe, was perceived at the time as a symbol of power and was thus employed within the context of self-representation by political figures who were either inherently weak or deliberately undermined in terms of political authority. The architectural works commissioned by King Gustav III in the eighteenth century that incorporated Turkish imagery are analyzed within the context of the cultural and political developments of the period, and through these constructions, the design of his royal identity is explored. In this regard, Gustav III's political situation, the cultural and political rapprochement between Sweden and the Ottoman Empire against their common enemy Russia, and the motives that drove Gustav III to create a self-representation are all evaluated.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

GÖRSELLER LİSTESİ..... iii

KISALTMALAR..... v

SÖZLÜK..... vi

GİRİŞ 1

1. İSVEÇ–OSMANLI İLİŞKİLERİ ve İSVEÇ TURQUERIE’SİNİN OLUŞUM SERÜVENİ

1.1. III. Gustav Öncesi İsveç’i Turquerie’ye Hazırlayan Süreç..... 16

1.1.1. Osmanlı’yı İsveç’e Tanıtmak: Loos ve d’Ohsson..... 19

1.1.2. Kuzeyde Osmanlı Temsili: İsveç Turqueriesi 24

1.2. İsveç Sefa Bahçelerinin Oluşumu 30

2. III. GUSTAV DÖNEMİ ve OSMANLI İTTİFAKINDAN POLİTİK ÖZTEMSİLE UZANAN YOL

2.1. Krallık, Kimlik ve Güç: III. Gustav’ın Politik Vizyonu ve İsveçlilik..... 40

2.2. Ortak Düşmana Karşı Savaş ve İttifak Dönemi 48

2.2.1. 1789 Osmanlı–İsveç İttifak Antlaşması..... 50

2.3. III. Gustav ve Muhalefet: Tiran mı İsveç’in Kurtarıcısı mı? 56

2.4. Kanlı Balo: III. Gustav’ın Suikastı 61

3. III. GUSTAV’IN ÖZTEMSİLİ: TÜRK DİVANLARI ve TÜRK KÖŞKÜ

3.1. Gustav’ın Yazlık Sefa Bahçesi: Haga Parkı..... 68

3.2. Estetik Bir İdeal ve Mekânsal Temsil: III. Gustav’ın Divan’ı 73

3.2.1. *Ett Turkiskt Kalas*: Türk Usulü Şölen 80

SONUÇ 89

KAYNAKÇA 93

EKLER

Ek-1: III. Gustav’ın Türk Köşkünün Açılışını Aktardığı Mektup..... 109

Ek-2: Haga Parkı’nın Genel Görüntüsü 110

Ek-3: Haga Parkı’nda Türk Köşkünün Günümüz Haritalarındaki Konumu..... 111

Ek-4: Türk Köşkünün Günümüzdeki Görüntüsü112

GÖRSELLER LİSTESİ

Sayfa No.

Görsel 1. Cornelius Loos'un Kara Tarafından Görülen Boğaz Köşkü Çizimi	21
Görsel 2. Cornelius Loos'un Boğaz Köşkü Çizimi	21
Görsel 3. F. M. Piper'in Türk Çadırı Çizimi	25
Görsel 4. 1741 Tarihli Broşür	28
Görsel 5. Tessin'in Stockholm Sarayı Planı	31
Görsel 6. Drottningholm'ün 1861 Haritasındaki Görünümü	32
Görsel 7. Källandsö Adasında Avcılık Parkı	33
Görsel 8. Gustav'ın Darbesinden Sonra Tahta Çıkışını Resmeden Bir Sayfa	38
Görsel 9. Kral III. Gustav Adına İsveç'in İlk Yahudileri Tarafından Kaleme Alınmış İsveççe ve İbranice Dua	42
Görsel 10. III. Gustav İle Rus İmparatoriçesi'nin 16 Haziran 1777 Tarihli Buluşmasını Tasvir Eden Bir Gravür	46
Görsel 11. On Sekizinci Yüzyılın Başında İsveç'in Genel Haritası	47
Görsel 12. Rusya ve İsveç Arasındaki 1790 Vyborg Körfezi Muharebesini Konu Alan Bir Tablo	54
Görsel 13. Kral III. Gustav'ın Cenaze Töreni İçin Hazırlanan Riddarholm Kilisesi'ni Gösteren Sulu Boya ve Guaj Tablo	63
Görsel 14. Fredrik Magnus Piper Tarafından Tasarlanan Haga Parkı'nın Girişi	67
Görsel 15. F. M. Piper Tarafından Hazırlanan Haga Genel Planı	71
Görsel 16. Louis Jean Desprez Tarafından Çizilen Haga'da Bulunan Demir Çadır Tasarımları	74
Görsel 17. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın Duvar Süslemeleri	75
Görsel 18. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın İç Tasarımı	75
Görsel 19. Piper Tarafından Çizilen Farklı Bir Türk Köşkü Tasarımı	78
Görsel 20. Piper Tarafından Çizilen Türk Köşkü Tasarımı	78
Görsel 21. III. Gustav'ın Türk Köşkü'nün Dış Görüntüsü	79
Görsel 22. III. Gustav'ın Türk Köşkü'nün İç Görüntüsü	83
Görsel 23. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın Duvar Süslemeleri	84

Görsel 24. Lorens Pasch Tarafından Resmedilen III. Gustav Yağlıboya Portresi..... 87

KISALTMALAR

A.DVNS.NMH.d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
bkz.	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Çev.	: Çevirmen
Ed.	: Editör
İE.HR.	: İbnülemin Hariciye
s.	: Sayfa Numarası
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

SÖZLÜK

Djurgården: Geyik parkı.

Öztemsil: Kişinin kendi kimliğini, imgesini ve fikirlerini kendisinin inşa etmesi.

Riksdag: Parlamento anlamına gelmekte olup İsveç Meclisi için kullanılmaktadır.

Sefa Bahçesi: Keyif alınan, eğlenceye ve huzura ayrılan bahçe.

Stormaktstiden: İsveç'in İhtişam Çağı.

Storturken: Büyük Türk.

Temâşâ: Gezinti yahut seyir.

Turquerie: Türk sevgisi, Türk hayranlığı, Türk şeyleri, Türk modası.

Voyvoda: Osmanlı döneminde Osmanlıların Eflak ve Boğdan beylerine verilen isim.

GİRİŞ

Balkanlar ve İstanbul’u fethederek Viyana’ya değin ilerleyen Osmanlı Devleti, on dört, on beş ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa adına potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Ancak on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı’nın genişlemesinin durması ile bu tedirginlik farklı bir biçim almaya başlamıştır. On yedinci yüzyılın ikinci yarısına değin süren bu Türk korkusu,¹ 1683 yılında Viyana Kuşatması’nın başarısız sonuçlanmasının ardından bir azalış trendinde seyretmiştir.² Bahsi geçen bu tarihin ardından korku yerini *büyülenmeye* bırakmış ve *turquerie* (Türk hayranlığı) doğmuştur. Osmanlı, özellikle zengin Avrupalılar için bir düşman yahut tehditten çok *egzotik bir deneyim* şekline dönüşmüştür. Osmanlı sanatının estetikleri, egzotik harem ve hamam olguları, Türk halıları ve dekoratif objeleri, seramikler ile tütün dahi Doğu kültürüne has pek çok deneyim Avrupa’da yeniden keşfedilmiştir.³ Turquerie, yalnızca Avrupalılar tarafından *öteki* bir halkın temsil edilmesi anlamında değil, Osmanlı malları ve fikirlerinin yayılışında görülen artışa bir karşılık mahiyetinde meydana gelmiştir.⁴ Bu deneyim, Osmanlı’nın Viyana Kuşatması’nın ardından imzaladığı Karlofça Antlaşması’ndan sonra halihazırda Avrupa ile var olan etkileşimlerinin arttırılmasıyla –Avrupa’ya düzenli elçilerin gönderilmeye başlaması gibi nedenler– daha da çok beslenmekteydi. Bahsi geçen elçilik heyetleri, Avrupa devletlerindeki vatandaşlara benzersiz bir temâşâ sunarak belki de çoğunun ilk kez Türklerle birebir karşılaşmasının zeminini hazırlamaktaydı.⁵ Avrupa tiyatrosunda *egzotik* dekorlar ve kostümler içerisinde sergilenen Osmanlı temalı tiyatro oyunları yahut müzikli tiyatral gösteriler, Avrupa’daki turquerie etkisini güçlendirirken bilhassa varlıklı kesim için yeni bir modayı meydana getirmekteydi. Özellikle on sekizinci yüzyılda büyük bir yankı bulan turquerie akımıyla Avrupa’da Türk imgelerinden alınan esinlerle üretilmiş kostüm, müzik, dekoratif ve mimari eserlere olan *yöneliş* hızlanmıştır. Bu durum, bahsedilen dönemlerde Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında

¹ I. Karlsson, ‘The Turk as a Threat and Europe’s Other’, *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*, cilt: 15, sayı: 1, 2006, s. 62.

² H. Williams, *Turquerie: 18.Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası* (Çev. N. Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8.

³ H. Kuzucu, ‘Racine, Molière, Fuzelier, Voltaire ve Scott’un Eserlerinde: Turquerie’, *Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, 2023, s. 22.

⁴ A. Bevilacqua ve H. Pfeifer, ‘Turquerie: Culture in Motion (1650-1750)’, *Past & Present*, cilt: 221, sayı: 1, 2013, s. 75.

⁵ Williams, a.g.e., s. 12.

var olan ticari ve kültürel ilişkilerin geliştiğini göstermektedir.⁶ Osmanlı topraklarından Avrupa'ya seyahat eden kostümler ve objelere kadar her şey yalnızca fiziksel varlıklarıyla değil kültürel ve sembolik anlamlarıyla da yola çıkmaktaydı.⁷

Şark, on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının statü belirten ve rağbet gören bir olgusu olmuştur. Joseph Spence'in 10 Şubat 1740 yılında annesine göndermek üzere kaleme aldığı mektupta Doğu seyahatinden dönen Lord Sandwich olarak bilinen John Montagu ile yaptığı görüşmeden söz ederek "Tüm Yunanistan'da, İstanbul'da, Truva'da, Mısır'ın piramitlerinde ve Arap çöllerinde bulunan bir adamın, İtalya ve Fransa'da sürünen *küçük insanların* yapabileceğinden daha fazla havayla konuştuğunu" aktarmaktaydı.⁸

Turquerie, kimi zaman şatafat ve haz aracı görünümüyle bazen ise sosyal konum ve ihtişamı öne çıkararak Avrupa'nın Osmanlı'yı anlamlandırma yöntemini tanımlayan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹ Tarihyazımında son yıllarda yüzyılın başlarından itibaren yaşanan gelişmelerin ardından turquerie çalışmalarında da çeşitli yenilikler gerçekleşmiştir. Daha önceleri muhtelif araştırmalarda tartışmaya değer görülmeyen turquerie eserlerinin yeni perspektiflerle tekrar sanat tarihi çalışmalarında keşfedildiği gözlemlenmiştir.¹⁰ Özellikle Osmanlı tarihi üzerine çalışan kimi araştırmacıların, geçmiş yaklaşımların sunduğu olumsuz perspektiflerle Batı dünyasının Osmanlı ile olan ilişkilerini ve kültürel alışverişlerini olumsuz bir yaklaşımla ele almaya yatkın oldukları bilinmektedir.¹¹ Ancak tarihyazımında gerçekleşen bu değişim, Doğu gibi faktörlerin de objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır.

⁶ Kuzucu, a.g.m., s. 29.

⁷ Bevilacqua ve Pfeifer, a.g.m., s. 76.

⁸ J. Spence, *Letters From The Grand Tour*, S. Klima (ed.), McGill – Queen's University Press, Londra, 1975, s. 249.

⁹ Williams, a.g.e., s. 7.

¹⁰ Turquerie çalışmalarının evvelini anlamlandırabilmek için çeşitli araştırmalara göz gezdirmek gereklidir. Turquerienin yalnızca egzotik denemeleri temsil ettiğini düşünen ve başka anlamlarda değerlendirilemeyeceğini savunan çalışmaların başında Paris'te 1911 yılında gerçekleşen *Exposition de La Turquerie au XVIIIe siècle* adlı serginin kataloğu için kaleme alınan giriş yazısı burada örnek teşkil edebilir. Mevzubahis yazı, turquerienin Çin kültüründen öğeler taşıyan chinoiserie kadar önemli olmadığını ve yalnızca resim sanatı alanında gözetilebileceğini belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. P. Alfassa, 'Avertissement', *Exposition de La Turquerie au XVII Siècle Catalogue* içinde, Musée des Arts Décoratifs, Paris, 1991, s. 5-10.

¹¹ N. Avcıoğlu, *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)* (Çev. R. Akman), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15.

Osmanlı'nın Lale Devri ile başlayan *Modernleşme* süreci akademik çevrelerce çokça tartışılmış bir olgudur. Martin Strohmeier'in 1980 yılında kaleme aldığı çalışmasında Lale Devri boyunca Osmanlı elitlerinin dış gelişmelerden etkilenmeye başladıkları ve bu yolla Osmanlı yaşam tarzının Batılılaşma sürecinin hızlandığını belirtmektedir.¹² Bu yönde seyreden çalışmaların ortak düşüncesi, bahsi geçen bu kültürel alışverişin *tek taraflı* olduğuna inanılması ve bunun üzerinden bir anlatının sunulmasıdır. Ancak on sekizinci yüzyıl Avrupa'sında oldukça yükselen bir trend haline gelen turquerie eserleri bu etkileşimin tek taraflı olmadığını açıkça göstermektedir.¹³ On sekizinci yüzyıl pek çok anlamıyla Avrupa, İslam coğrafyası, Güney ve Doğu Asya arasındaki karşılıklı etkileşim için bir dönüm noktasını ifade etmekteydi. Bu dönüm noktası hem Avrupa sanatında Doğu'nun hem de Osmanlı, İran, Hint ve Çin kültüründe Batı'nın popülerleşmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁴

Birer turquerie ürünü olan eserler muhtelif akademik çevreler tarafından *egzotik* olarak değerlendirip gelip geçici denemeler olarak yorumlansa da kimi araştırmacılar bu alanı çok daha derinlemesine ele almaktadır. Patrick Connor, 1893 yılında kaleme aldığı eserinde Avrupa bahçelerini süsleyen Doğu imgeleriyle süslü ürünler hususunu farklı bir perspektifle ele alarak bu komplekslerin orijinaline bağlı inşa edilmiş yapılar olmadıklarını, aksine kendilerine has *yeniden yorumlar* olduklarının altını çizmiştir.¹⁵ Turquerie gibi akımlar sayesinde Doğu-İslam kültürü ile Avrupalıların arasında inşa edilmeye başlanan kültürel temaslar, Batı'nın derinlemesine olmasa dahi yüzeysel olarak İslam kültürünün gerçekleriyle tanışmasını sağlamaktaydı.¹⁶

On sekizinci yüzyıl Avrupa'sında Türk kültüründen izler taşıyan turquerie akımının ortaya çıkmasıyla birlikte kimi akademik çalışmalarda bu yapıların

¹² M. Strohmeier, *Seldschukische Geschichte und Türkische Geschichtswissenschaft: Die Seldschuken im Urteil Modernen Türkischer Historiker*, K. Schwarz, Berlin, 1984, s. 29, Akt.: C. Erimtan, *Ottoman's Looking West?: The Origins of the Tulip Age and its Development in Modern Turkey*, Tauris Academic Studies, Londra, 2008, s. 4

¹³ S. Hamadeh, 'Westernization, Decadence, and the Turkish Baroque: Modern Constructions of the Eighteenth Century', *Muqarnas (Cilt 24)* içinde, G. Necipoğlu ve S. Bozdoğan (ed.), Brill, Leiden, 2007, s. 194.

¹⁴ N. Avcıoğlu ve F. B. Flood, 'Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century', *Ars Orientalis*, cilt: 39, sayı: 1, 2010, s. 31.

¹⁵ P. Connor, *Oriental Architecture in the West*, Thames and Hudson, Londra, 1979, s. 6.

¹⁶ J. Sweetman, *The Oriental Obsession: Islamic Inspiration in British and American Art and Architecture (1500-1920)*, Cambridge University Press, Hants, 1991, s. 59.

oryantalist denemeler olduğu ile ilgili pek çok çalışma kaleme alınmıştır. Avrupa perspektifinden bakıldığında *öteki* olarak algılanan Osmanlı Devleti imgesi, Batı zihniyetlerindeki *kötü şöhretini* ortadan kaldırarak on sekizinci yüzyılda bir akım halinde Avrupa’da yeni bir temsil alanı elde etmiştir. Bahsi geçen bu dönemin evvelindeki tarih yaklaşımlarında Doğu’nun düşman olduğu fikri ağır basarken özellikle on sekizinci yüzyıl tarihçileri belki de bir *yüzleşme* yaşayarak Doğu kaynaklarını da çalışmalarına dahil etmeye başlamışlardır. Bu hususun ortaya çıkmasının temel nedeni ise Avrupa’nın eski yahut *öteki* uygarlıklarla yarar verici bir şekilde karşılaştırılabileceği fikrinden ortaya çıkmaktaydı.¹⁷

Edward Said tarafından kaleme alınan *Şarkiyatçılık* eseri, Avrupa’nın *öteki* olarak gördüğü Doğu toplumunun Avrupalılarca temsilini konu edinmektedir. Said’in oryantalist perspektife yönelttiği eleştirilerden biri de bahsi geçen bu çalışmalarda Doğu’nun Batı tarafından sömürgeleştirilip yoksul bırakıldığını ve yine aynı Doğu’nun Batılılar tarafından *yeniden yaratılıyor* oluşuydu.¹⁸ Bu yaklaşıma göre Doğu dünyası, medeniyetlerin ve sömürgelerin mekânı olarak Avrupalılar tarafından keşfedilen bir *öteki* olgusunu meydana getirmekteydi.¹⁹ Şarkiyatçı anlatılarda Doğu, Batı’nın tam karşısı olan bir *zıt* imge olarak tasvir edilmektedir.²⁰ Bahsi geçen bu yapı Batı tarafından Doğu üzerinde egemenlik kurmak ve Doğu’yu *yeniden yapılandırmak* amacıyla kullanılan bir araç olarak görülmektedir.²¹

Oryantalizm içindeki *öteki* olgusunun tanımlanmasında *güç* kavramı anahtar kelime görevi görmektedir.²² Güç kelimesinin anlamlandırılması için ise Michel Foucault’un bu husustaki tanımlamasını dikkate almak gerekecektir. Ona göre güç, yalnızca iki zıt kutup arasındaki sıradan bir ilişkiden çok daha fazlasını barındırarak

¹⁷ E. W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları* (Çev. B. Ülner), Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 127.

¹⁸ İ. Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2009, s. 18.

¹⁹ Said, a.g.e., s. 11.

²⁰ S. Burney, ‘Orientalism: The Making of the Other’, *Counterpoints*, cilt: 417, sayı: 1, Ocak 2012, s. 24.

²¹ Said, a.g.e., s. 13.

²² P. Kutluay, ‘Orientalism and Occidentalism: An Analysis of Their Similitude and Contrasts in Relation to Eighteenth-Century Ottoman and European Architecture’, *Academic Social Resources Journal*, cilt: 7, sayı: 42, Aralık 2021, s. 1112.

güçlünün attığı adımlarının *öteki* kutbu *değiştirdiği* bir olgudur.²³ Foucault'un güç tanımlamasına göre üzerine güç uygulanan kutup *ötekiyi* meydana getirmektedir.

Batılılar tarafından Doğu dünyasını temsil etmesi için resmedilen yahut kaleme alınan çalışmalar sanat tarihçileri için Doğu çalışmalarının mühim kaynakları arasındadır. Bahsi geçen tartışmaları imgesel olarak tanımlanması adına Jean-Léon Gérôme tarafından 1860'lı yılların ikinci yarısında resmedilen *Snake Charmer* adlı tablo bir örnek teşkil etmektedir. Gérôme'un tablosu gibi Oryantalist sanat eserlerine Batılılar, kontrol edici ve Doğu dünyasını *var eden* bakışlarıyla dahil edilmekteydiler.²⁴ Osmanlı üzerine yoğunlaşan tarih çalışmalarında ise Doğu'ya yönelik *küçümseyici* bakış tarihyazımında değişen yaklaşımlar dolayısıyla bir dönüşüm trendine girmiştir.

On sekizinci yüzyıl Avrupa'sında Osmanlı kültüründen izler taşıyan turquerie olgusunun ortaya çıkmasında Batı dünyası ile Osmanlı arasında meydana gelen kültürel temasların etkili olduğu bu alanda yapılan pek çok çalışmanın ortak noktasıdır. Seyyahların, Osmanlı coğrafyalarını ziyaret edip kaleme aldıkları yazılar *bilinmeyen bilinen kılar*ak Batı dünyasının Osmanlı kültürüne karşı hissettiği merak duygusunu beslemiş ve diğer çeşitli adımların beraberinde gelmesini sağlamıştır. Osmanlı dünyasına karşı duyulan bu ilgi, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupası'nın çeşitli noktalarında bulunan panorama binalarında da gözlemlenebilmekteydi. Osmanlı başkentini ziyaret eden ressamı lar geniş alanlardan İstanbul manzarasını resmetmiş ve resmettikleri bu manzaralar çeşitli panorama binalarında sergilenmiştir. Osmanlı payitahtının kendine has topografyası ve imparatorluk kimliği, İstanbul'u panoramik arşiv açısından mühim bir konumda tutmaktaydı.²⁵

Avrupa perspektifinden bakıldığında *Şark Meselesi* olarak adlandırılan bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilen Karlofça Antlaşması'nın 1699 yılında imzalanmasıyla Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında süren diplomatik ilişkiler

²³ M. Foucault, 'The Subject and Power', *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* içinde, H. L. Dreyfus ve Paul Rabinow (ed.), The University of Chicago Press, Chicago, 1983, s. 219.

²⁴ L. Nochlin, 'The Imaginary Orient', *The Politics of Vision: Essays on Nineteenth-Century Art and Society* içinde, L. Nochlin (ed.), Routledge, New York, 1989, s. 129.

²⁵ Ç. Kafescioğlu, 'İstanbul'un Panoramik İmgesinin Oluşumunda Geçişler, Bağlantılar ve Kopuşlar', *Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi* içinde, Ç. Kafescioğlu, K. M. Kentel, M. B. Tanman (ed.), Pera Müzesi, İstanbul, 2023, s. 36.

bakımından yepyeni bir süreç ortaya çıkmıştır.²⁶ Karlofça Antlaşması'nı takip eden dönemlerde Osmanlı Devleti Avrupa'nın çeşitli yerlerine çok sayıda elçi heyetleri göndermiş ve siyasi meselelerin yanında Avrupa'nın daha yakından tanınmasını hedeflemiştir.²⁷ Daha önceleri İslam devletleri, *Dârü'l Cihâd* yahut İslam sınırları dışında kalan devletlerle dostane ilişkiler kurma meselesine mesafeli bir tutum sergilese de Karlofça Antlaşmasının ardından Osmanlı Devleti, yeni devlet vizyonlarının oluşmasıyla beraber farklı bir dönemin içine girmiştir.²⁸ Osmanlı Devleti'nin büyük kayıplar yaşadığı bu dönemde, Avrupa'da hakim olan yönetim düzenlerine karşı bir ilgi doğmaya başlamıştır. Osmanlı'nın Avrupa'yı algılayış biçimi de dönemsel etkenlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Karlofça öncesinde dünyayı kendi kudretinin ekseninde gören Osmanlı imgesi söz konusuysa, Karlofça'yı takip eden dönemlerde yenilgi ve güveni içlere gömülmüş bir Osmanlı imgesi ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁹ Osmanlı'nın *Osmanlı-sentrik* bir bakış açısını geride bırakmasının ardından Batı dünyasına karşı duyduğu merak faktörü ve Batı sistemlerine karşı ortaya çıkan yönelim beslenmiştir. Bu durum, on sekizinci yüzyılda Avrupa ile Osmanlı arasında yüzyıllardan beri süregelen kaotik arka planı gölgede bırakarak turquerie gibi oluşumları beraberinde getirmiştir. Avrupa ile Osmanlı arasında elçilikler ve ittifaklar dolayısıyla meydana gelen dostane ilişkilerin oturmaya başlamasıyla beraber iki kültür karşılıklı olarak birbirlerine karşı ilgi duymaya başlamıştır. Özellikle on sekizinci yüzyıl boyunca yolu Osmanlı topraklarına uzanmış seyyahlar kaleme aldıkları seyahatnâmeler ve mektuplarla bu ilgiyi beslemeye devam etmişlerdir. On sekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyahlar çeşitli gözlemlerini kaleme alırken *öteki* komşularını bundan önceki yüzyıllarda yazılanlardan daha farklı bir vizyonla ele almaktaydı. O güne değin kimi yazarlarca küçümseyici bir bakış açısıyla sunulan doğu anlatılarından ziyade *ötekiler* hususunda daha fazla bilgi edinme amacını gütmekteydiler.³⁰ Mektup yahut seyahatname anlamında öne çıkan anlatılardan biri Lady Montagu tarafından kaleme

²⁶ N. Yurdusev, 'Karlofça Antlaşması ve Diplomasi Tarihi', *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1, 2006, s. 1.

²⁷ Williams, a.g.e., s. 41.

²⁸ E. Küçük, 'İsveç'te Bir Osmanlı Elçisi: Mehmed Said Efendi', *Bilge Strateji Dergisi*, cilt: 10, sayı: 19, 2018, s. 69.

²⁹ Şirin, a.g.e., s. 128.

³⁰ J. Otterbeck, 'The Depiction of Islam in Sweden', *The Muslim World*, cilt: 92, sayı: 1/2, 2007, s.147.

alınan mektuplardır. Eşi John Montagu'nun politik görevi dolayısıyla Osmanlı'yı ziyaret eden bir kadın olarak Lady Montagu, erkek seyyahların giremediği pek çok mahrem alana girmiş ve gözlemlerini yakın çevresine gönderdiği mektuplarda aktarmıştır. Mektuplarının pek çoğunda Hristiyanlar ile Müslümanların yaşayışlarını karşılaştıran Montagu, kendisinden evvel Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden pek çok seyyahın kaleme aldıklarının gerçekliğini de sorgulamaktadır. 1 Nisan 1717 tarihli mektubunda eski tarih yaklaşımlarında gözlemlenen mahrem yahut harem anlatısının hayal gücüne dayalı inşa edildiğinin, Türk evlerinin çok bakımlı olduğunun hatta bir Hristiyan'ın Müslüman bir hâneye konuk olabilmesi için takdire şayan bir görevinin olması gerektiğinin altını çizmektedir.³¹ Lady Montagu elbette pek çok anlatısında Oryantalist önyargılar taşıyor olsa dahi bir kadın olarak pek çok mahrem konumu gerçekten gözlemleyebilmiş olması açısından önemli ve daha gerçekçi bir konumdadır. Batılı diplomatlar, seyyahlar ve tüccarlar on sekizinci yüzyıl süresince Osmanlı coğrafyasına seyahatlerini sürdürürken, ziyaretlerinde eşlik eden sanatçıların resmettiği görüntüler daha önce Osmanlı topraklarını ziyaret etmemiş kişilerin bu *öteki devlet* hakkında fikir edinmelerini sağlamıştır.³² Ancak turquerie olgusunu Avrupa'da popüler bir noktaya çıkaran gelişme, seyyah anlatılarının uyandırdığı merak faktörünü takiben kaleme alınan romanlar olmuştur.³³

Özellikle on sekizinci yüzyılda turquerie akımının krallar nezdinde *öztemsil* bağlamında kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Peter Burke'a göre bir saray, yalnızca bir bina olmaktan fazlasını ifade etmektedir. Bir saray, sahibinin yansıması, kişiliğinin uzantısı ve kendisini sunmanın bir başka yoludur.³⁴ Öztemsil tartışmalarının bir diğer öne çıkan ismi ise Stephen Greenblatt'ın *özkurgulaması*dır. Greenblatt'ın *özkurgulaması*, kısa bir süre, yalnızca istediği için bir başka role *doğaçlama* yoluyla bürünerek meydana gelmekteydi.³⁵ Ancak Nebahat Avcıoğlu, *özkurgulamayı* öztemsilden ayırarak kişinin kendi temsilini oluşturma sürecinin doğaçlama olamayacağını, kişinin siyasi, kültürel yahut toplumsal bağlamlarından *bilinçli* bir

³¹ L. Montagu, *Doğu Mektupları* (Çev. M. A. Erginöz), Ark Kitapları, İstanbul, 2021, s. 62.

³² Williams, a.g.e., s. 49.

³³ P. Stein, 'Madame de Pompadour and the Harem Imagery at Bellevue', *Gazette des Beaux-arts*, cilt: 123, sayı: 1500, 1994, s. 38.

³⁴ P. Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, Yale University Press, Avon, 1994, s. 18.

³⁵ S. Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980, s. 228.

şekilde uzaklaşması anlamına geldiğini savunmaktadır.³⁶ Öztemsıl olgusundan söz edebilmek adına mühim olan bir diğerk kavram ise *meşruıyet* olmaktadır. Hükümdarlar, taç giydikleri andan itibaren attıkları tüm siyasi adımları meşrû bir zemine oturtmak için mücadele etmektedirler. Meşruıyet yahut meşrulaştırmak, Kral ve rakipleri arasındaki güç mücadelesinden, bir iç savaştan, hanedanın içindeki mücadelelerden yahut bazen bir darbeden beslenirken mevcut hükümetin tanımlayıcı bir bileşenini meydana getirmektedir.³⁷

Öztemsıl kavramı *güç* ile ilintiliyken gücü korumayı yahut elde etmeyi amaçlamaktadır: Osmanlı imgeleriyle kendilerine öztemsıl yaratan kişiler genellikle politik olarak dara düşmüş krallar, reddedilmiş prensler yahut iddialı ve eğitimli kadınlardan oluşmaktaydı.³⁸ Bu hususu anlamlandırmak için Fransa'daki Madame de Pompadour örnek gösterilebilir. Pompadour, XV. Louis ile olan alışılmadık ilişkisinde konumunu ve gücünü *sağlamlaştırarak* adına turquerıeye başvurmaktadır.³⁹ XV. Louis'in adı konmamış metresleri karşısında konumunu belirlemek için dekorasyonunda Türk öğelerinden yararlanan Madame de Pompadour, turquerıenin öztemsıl oluşturma gayesi olarak kullanımı hususunda mühim bir örnek sunmaktadır. Pompadour örneğinde olduğu şekliyle Türk imgeleri, *kudret* ve *görünürlük* sağlarken zayıf olan bireyin *öteki* yahut *egzotik* olanın imgeleriyle kendi gücünü arttırmaya çalıştığı bir stratejidir.⁴⁰

Bir kralın öztemsılı ortaya çıkardığı sanat eserleri, taç giyme törenleri ve hatta politikası ile okunabilirken aynı zamanda mimâri yönleriyle de gözlemlenebilmektedir. Mimâri usullerle aktarılmış öztemsıl, bir kralın inşa ettirdiğı yapı üzerinden kurguladığı kral benliğini ortaya koymaktadır. İnşa edilen bir köşk yahut bazen bir oda dahi kralın siyasi çizgisini görsel bir temsil dili olarak sunabilmektedir. Bu yapılar nazar edenlere yalnızca mimâri bir estetik sunmaktan çok

³⁶ N. Avcıoğlu, 'A Palace of One's Own: Stanislas I's Kiosks and the Idea of Self-Representation', *The Art Bulletin*, cilt: 85, sayı: 4, 2003, s. 662.

³⁷ R. Barker, *Legitimizing Identities: The Self-Presentations of Rulers and Subjects*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 24.

³⁸ Avcıoğlu, a.g.e., s. 33.

³⁹ Stein, a.g.m., s. 38.

⁴⁰ Avcıoğlu, a.g.e., s. 34.

hükümdarın kendisini ve otoritesini tanımlayan anlam katmanlarına dönüşerek birer temsil alanlarına dönüştürmektedir.

Literatür

Günümüzde tarihyazımının çeşitli değişimler göstermesi sonucu yeniden tartışılmaya başlanan turquerie eserleri ile ilgili pek çok çalışma meydana getirilmiştir. Ancak bu çalışmalar bugün hala çok daha az bir sayıda seyretmektedir. Özellikle III. Gustav ve inşa ettirdiği Türk yapıları ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışma sayısı oldukça azdır.

Turquerie ve *öztemsil* kavramları bağlamındaki literatür incelendiğinde Nebahat Avcıoğlu’nun 2014 yılında Türkçeye kazandırılan *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)*⁴¹ eseri öne çıkmaktadır. Avcıoğlu, bu eserde Polonya Kralı I. Stanislas ve Galler Prensi Frederick’in Türk mimari özelliklerini kullanarak inşa ettirdikleri yapılar üzerinden turquerie bağlamındaki öztemsillerini irdelemektedir. Yapılan bu çalışma içerisinde İsveç Kralı III. Gustav’ın Türk imgeleriyle oluşturduğu öztemsil hususunda yapılan tartışmalarda Avcıoğlu’nun eserindeki bu varsayımları yol gösterici olmuştur. Eserde bu iki politik figürün sahip oldukları ortak nokta, ikisinin de politik olarak kendilerini *yabancı* hissetmeleri ve siyasi yaşamlarında en dipte oldukları dönemlere turquerieden faydalanarak bir kimlik inşasına girişmiş olmalarıdır. Eva Ruoff tarafından kaleme alınan “Turquerie in the West-European Gardens in the 18th and in the Early 19th Centuries”⁴² adlı makalesi ise Avrupa’nın dört bir yanındaki bahçeleri süsleyen Türk esintili mimari eserleri toparlayan ana kaynaklardan birini meydana getirmektedir. Haydn Williams tarafından kaleme alınan *Turquerie: 18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası*⁴³ adlı eser ise Avrupa’da görülen Türk modasının ortaya çıkış sürecini ortaya koyarken bir yandan genel çerçevesiyle turquerie eserlerini aktarmaktadır. Alexander Bevilacqua ile Helen Pfeifer tarafından kaleme alınan “Turquerie: Culture in Motion (1650-1750)”⁴⁴ başlıklı makale ise

⁴¹ Avcıoğlu, *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)*, s. 1 vd.

⁴² E. Ruoff, ‘Turquerie in the West-European Landscape Gardens in the 18th and in the 19th Centuries’, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2011, s. 171-179.

⁴³ H. Williams, *Turquerie: 18.Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası* (Çev. N. Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

⁴⁴ A. Bevilacqua ve H. Pfeifer, ‘Turquerie: Culture in Motion (1650-1750)’, *Past & Present*, cilt: 221, sayı: 1, 2013, s. 75-118.

Osmanlı imgelerinin Avrupa’da popülerleşme sürecinin izini sürerek kültürel etkileşimin durağan bir yapıda olmadığını aksine karşılıklı dönüşümler ile gelişen bir süre olduğunu ortaya koymaktadır.

Turquerienin kültürel yansımalarını inceleyebilmek adına pek çok makale kaleme alınmıştır. Erling Sandmo tarafından kaleme alınan “Despots, Triangles, and Bass Drums: Orientalism on the Operatic Stage in Gustav III’s Stockholm”⁴⁵ adlı makale III. Gustav dönemi İsveç opera sahnesindeki Türk tınılarını incelemektedir. Perrin Stein’in “Madame de Pompadour and the Harem Imagery at Bellevue”⁴⁶ başlığını taşıyan makalesi ile Bellevue’de bulunan Harem temalı portreler üzerinden Madame de Pompadour’un öztemsili irdelenmektedir.

Çalışma yapılırken mekân üzerine yapılan kavramsal tartışmalara yer verilmiştir. Henri Lefebvre tarafından kaleme alınan *Mekânın Üretimi*⁴⁷ adlı eserdeki *temsil mekânı* tartışması bu çalışma için önemlidir. Lefebvre’nin *temsil mekânı* yaklaşımına göre bir mekânın yalnızca mimari özellikleri ile değil, o mekâna yüklenen sembolik değerlerle de var olacağını belirtmektedir.⁴⁸ James Rancière ise *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*⁴⁹ başlıklı eserinde sefa bahçelerini temsil rejimi kavramı bağlamında değerlendirerek sanatsal yollarla ortaya çıkan rejimi *siyasetin estetikleştirilmesi* olarak okumaktadır.

Özellikle III. Gustav dönemi hususunda III. Gustav’ın İsveç’i adeta bir turquerie cennetine büründürmesine rağmen Türkiye’deki akademik çalışmalara pek de fazla konu olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmada III. Gustav’ın öztemsile karşı duyduğu ihtiyacı anlamlandırmak için Maria Berlova’nın *Performing Power: The Political Secrets of Gustav III (1771-1792)*⁵⁰ başlıklı eseri kullanılmıştır. Berlova bu eserde *Tiyatro Kralı* olarak da bilinen III. Gustav’ın tiyatro sahnesini kullanarak oluşturmaya çalıştığı öztemsili vurgulamaktadır. Berlova’nın eserinde sunduğu

⁴⁵ E. Sandmo, ‘Despots, Triangles, and Bass Drums: Orientalism on the Operatic Stage in Gustav III’s Stockholm’, *The Opera Quarterly*, cilt: 28, sayı: 3/4, 2012, s. 213-229.

⁴⁶ P. Stein, ‘Madame de Pompadour and the Harem Imagery at Bellevue’, *Gazette des Beaux-arts*, cilt 123, sayı: 1500, 1994, s. 29-44.

⁴⁷ H. Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (Çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.

⁴⁸ Lefebvre, a.g.e., s. 68.

⁴⁹ J. Rancière, *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, Continuum, New York, 2011.

⁵⁰ M. Berlova, *Performing Power: The Political Secrets of Gustav III (1771-1792)*, M. Kroetch (ed.), Routledge, New York, 2021.

yaklaşımlar ışığında bu ihtiyaçların Türk imgelerinden izler taşıyan mimari eserler yoluyla da vurgulanmış olabileceği tartışılmıştır. III. Gustav'ın tiyatrocu yönüyle kendine oluşturmaya çabaladığı öztemsili irdeleyen diğer çalışmalar ise Alan Swanson'un "Gustaf III and Gustave III: Shaping an Image"⁵¹ makalesi, Petra Dotlacilova'nın "Designing 'Swedishness': Theatre Costume Design under the Rule of Gustav III"⁵² çalışması ve Bertil H. Van Boer tarafından kaleme alınan "Gustaf III's 'Divertissement Med Sång' 'Födelsedagen': A Gustavian Political Satire"⁵³ makalesidir. III. Gustav'ın öztemsiline verdiği önemi tiyatrodan farklı bir anlamda değerlendirmek için ise Henrika Tandefelt'in "Enlightened Monarchy in Practice: Reforms, Ceremonies, Self-Fashioning and the Entanglement of Ideals and Values in Late Eighteenth-Century Sweden"⁵⁴ adlı eserine göz atmak gerekmektedir. III. Gustav'ın öztemsili meselesinde Fransa Kralı XIV. Louis mühim bir konumdadır. Georgia J. Cowart, *The Triumph of Pleasure: Louis XIV & the Politics of Spectacle*⁵⁵ adlı eserinde zevkin himaye edilmesi hususunu irdelemektedir. Zevkin himaye edilmesi hususu, on sekizinci yüzyılda XIV. Louis'in zevk harcamalarına –saray tiyatroları– gelen eleştirilere karşı ortaya çıkmaktadır. Cowart eserinde, zevkin himaye edilmesinin ve tüketilmesinin gücün bizzat kendisi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ İsveç'te III. Gustav'ın yaptığı sanatsal ve mimari çalışmalara da benzer eleştiriler yöneltilmekteydi.

III. Gustav'ın turqueriesi ile ilgili Avrupa ve özellikle İsveç'te çok sayıda akademik çalışma yürütülmüştür. Bunlardan en öne çıkanı Helen Kåberg-Koziorowski tarafından kaleme alınan ve III. Gustav'ın Türk divanlarını değerlendiren "Gustavianska Divaner: Svenska Gemak i Turkisk Stil"⁵⁷ çalışmasıdır. Karin Adahl

⁵¹ A. Swanson, 'Gustaf III and Gustave III: Shaping an Image', *Scandinavian Studies*, cilt: 85, sayı: 2, 2013, s. 151-168.

⁵² P. Dotlacilova, "Designing 'Swedishness': Theatre Costume Design Under the Rule of Gustav III", *1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, cilt: 20, sayı: 1, 2023, s. 102-129.

⁵³ B. H. V. Boer, 'Gustaf III's 'Divertissement Med Sång' Födelsedagen: A Gustavian Political Satire', *Scandinavian Studies*, cilt: 61, sayı: 1, 1989, s. 28-40.

⁵⁴ H. Tandefelt, "'Enlightened Monarchy' in Practice: Reforms, Ceremonies, Self-Fashioning and the Entanglement of Ideals and Values in Late Eighteenth-Century Sweden", *COLLEGIUM: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, cilt: 16, sayı: 1, 2014, s. 6-33.

⁵⁵ G. J. Cowart, *The Triumph of Pleasure: Louis XIV & the Politics of Spectacle*, University of Chicago Press, Chicago, 2008.

⁵⁶ G. J. Cowart, a.g.e., s. xxii.

⁵⁷ H. Kåberg-Koziorowski, 'Gustavianska Divaner: Svenska Gemak i Turkisk Stil', *Dragomanen*, cilt: 4, sayı: 1, 2000, s. 44-56.

editörlüğünde hazırlanan *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen på Biby*⁵⁸ adlı eser ise bir yandan Osmanlı-İsveç kültürel ilişkilerini değerlendirirken diğer yandan İsveç'teki Celsing Biraderlerin oluşturduğu Türk tarzıyla dekore edilmiş Biby Konağı ile III. Gustav'ın Türk Divanlarını değerlendirmektedir. Eserin içerisindeki Helena Kåberg tarafından kaleme alınan "Bröderna Celsings Turkiska Inredningar i Sverige och de Gustavianska Divanerna"⁵⁹ bölümü bu çalışma için önemlidir.

III. Gustav'ın izleri Osmanlı birincil kaynaklarından da bulunabilmektedir. Vakanüvis Sadullah Enverî tarafından kaleme alınan *Enverî Tarihi*'nin⁶⁰ üçüncü cildinde III. Gustav dönemindeki Osmanlı-İsveç ilişkilerinden söz edilmektedir. Ahmed Cevdet tarafından hazırlanan *Tarih-i Cevdet*'in⁶¹ üçüncü cildinde yine III. Gustav dönemi ilişkilerine yer verilmektedir. *Tarih-i Cevdet*, özellikle Osmanlı-Rus Savaşı sürecinde imzalanan İsveç-Osmanlı İttifak Antlaşması süreciyle ilgili mühim bilgileri ihtiva etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde de III. Gustav dönemi ve özellikle İsveç-Osmanlı İttifak Antlaşması süreci ile ilgili pek çok nâme-i humâyun bulunmaktadır.

III. Gustav'ın turqueriesinin izlerine ise İsveç'in çeşitli arşivlerinin dijital koleksiyonlarından ulaşılabilir. İsveç Devlet Arşivi olan Riksarkivet'de III. Gustav ve Osmanlı-İsveç ilişkileri hakkında pek çok belgeyi bulundurmaktadır. Çalışmada kullanılan tüm görseller İsveç, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail arşivlerinin dijital koleksiyonlarından edinilmiştir. İsveç adına Riksarkivet'in yanında Stockholm'de bulunan Nationalmuseum'un dijital koleksiyonu III. Gustav'ın turqueriesi hakkında pek çok tasarım, sanat eseri ve fotoğraf bulundurmaktadır. III. Gustav'a gelen ve III. Gustav tarafından gönderilen mektuplara ise Uppsala Üniversitesi tarafından yürütülen *Gustav's Hand* projesi sayesinde ulaşılabilir. Eric Masreliez ile Fredrik Magnus Piper tarafından tasarlanan Türk imgeleriyle

⁵⁸ K. Adahl, *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen På Biby*, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003.

⁵⁹ H. Kåberg, 'Bröderna Celsings Turkiska Inredningar i Sverige och de Gustavianska Divanerna', *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen på Biby* içinde, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003, s. 259-291.

⁶⁰ Ü. F. Bayram, 'Enverî Tarihi: Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme)', Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2014.

⁶¹ A. Cevdet, *Tarih-i Cevdet (III. Cilt)*, A. Özcan (ed.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

süslenmiş köşk ve divan tasarımları ise Nationalmuseum ile Kungliga Bibliotek'in dijital koleksiyonlarından edinilmiştir. Çalışma süresince kullanılan görseller yahut belgelerin elbette tamamı herkese açık ulaşılabilen görsellerden oluşmamaktadır. Detaylı taramaların ardından ilgili kurumlarla bizzat iletişime geçilerek elde edilen belgeler de mevcuttur.

Tezin Yapısı

Bu çalışma bağlamında İsveç Kralı III. Gustav'ın inşa ettirdiği sefa bahçesinde bulunan Türk Köşkü ve diğer turquerie eserleri, özellikle Avcıoğlu'nun eserindeki öztemsil perspektifi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma, III. Gustav'ın turquerie ve öztemsil serüvenini geçmiş çalışmaların ışığında irdeleyerek yeni bir tartışmayı meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Mevzubahis tez, tahtta kaldığı süre boyunca inşa ettirdiği eserler ışığında İsveç'te Osmanlı-Türk etkilerini görünür kılan III. Gustav'ın Osmanlı ilgisinin Avrupa'daki temsili üzerine literatüre yeni bir yaklaşım kazandırılmasını hedeflemektedir. İlgili çalışma, gelecek çalışmalara bu hususta yeni bir bakış açısı önermektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı-İsveç ilişkileri ışığında İsveç turqueriesinin III. Gustav döneminden önceki süreci ele alınmıştır. Bu bölümde, İsveç'in Türk imgeleriyle tanışması, İsveç'te Osmanlı'nın keşfi ve sefa bahçesi olgularından söz edilmektedir. Mevzubahis bu bölümde XII. Karl döneminde en parlak dönemine erişen Osmanlı-İsveç ilişkileri ışığında İsveç'e turquerie özelinde kaynak görevi sağlayacak Cornelius Loos ve Mouradgea d'Ohsson'ın katkıları değerlendirilirken Celsing kardeşlerin III. Gustav'ın Türk mimari usulleri ile tanışmasının öneminden söz edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü ise öztemsilin en mühim şartını aramak amacıyla III. Gustav döneminin politik şartlarına ayrılmıştır. Öztemsilden bahsedebilmek için gereken siyasi krizler değerlendirilmiş ve Osmanlı ile İsveç'in politik yakınlaşma sürecine değinilmiştir. III. Gustav'ın politik krizleri değerlendirilirken Riksdag'daki darbesinin ardındaki politik dünyadaki yabancılığı, İsveç içerisindeki yükselen muhalefet olgusu, Rusya ile yaşadığı güç savaşları ve öztemsil inşa etmesine sebep olacak nedenler irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise III. Gustav'ın turqueriesine ayrılmış olup bu bölümde III. Gustav'ın Türk eserleri ışığında öztemsili konu edinilmiştir. III. Gustav'ın önceleri inşa ettirdiği Türk

Divanları ve ardından bu ilgisini taçlandırdığı Türk Köşkü üzerinden inşa ettiği öztensil olgusunun dayanakları diğer öztensil örnekleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1. İSVEÇ–OSMANLI İLİŞKİLERİ ve İSVEÇ TURQUERIE’SİNİN OLUŞUM SERÜVENİ

On sekizinci yüzyıl Avrupa’sının diğer bölgelerinde olduğu gibi İsveç’te de turquerie büyük bir yankıyla karşılık bulmuştur. İsveç’teki turquerie etkisinin ortaya çıkış serüveni incelendiğinde Osmanlı kültürüne karşı yükselen bu talebin yalnızca zümre mensupları arasında değil direkt olarak hükümdarlar tarafından da kullanıldığı ve geliştirildiği gözlemlenmektedir. Özellikle III. Gustav dönemi, bahsi geçen yüzyılda İsveç coğrafyasında Osmanlı imgelerinden alınan ilhamlarla ortaya çıkan pek çok eserin meydana getirilmesiyle en parlak dönemini geçirmiştir. III. Gustav’a gelmeden evvel İsveç’in turquerie serüveninin temel taşlarını anlamlandırmak için aynı yüzyılın daha evvelki gelişmelerine göz gezdirmek elzemdir. Bu bağlamda ilk olarak XII. Karl döneminde en parlak dönemine erişen İsveç–Osmanlı ilişkilerine, ardından ise İsveç için bir örnek teşkil edecek İngiliz Bahçeleri kültürünün ele alınması gereklidir. İsveç ve Osmanlı arasındaki kültürel alışverişin en üst seviyeye eriştiği bu dönem, İsveç’teki turquerie eserlerinin geçmişini anlamlandırma ve temel kaynaklarını belirleme hususunda mühim bir konumdadır. On sekizinci yüzyıl dünyasında *ben* ve *öteki* olgularının belirlenmesindeki keskin ayrımların geride kalmaya başlamasıyla birlikte yepyeni temsil alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. *Öteki* kesimin karşıt yahut düşman olarak değil *kendisi gibi, kendisinden farksız* olarak ele alınması, özellikle Osmanlı kültürünün Avrupa’da farklı boyutlarıyla merak edilmesine yol açmaktaydı. Kültürlerarası etkileşimin yükseliş trendine girdiği on sekizinci yüzyıldaki bu büyük gelişme, ulaşım koşullarının gelişmesinin bir sonucu olarak pek çok Avrupalı seyyahın Osmanlı topraklarında gözlem yapmasını ve çeşitli yazılar kaleme almalarını kolaylaştırmasıyla başlamıştır. On sekizinci yüzyıla değin Avrupa kültürü tarafından bir tehlike arz ettiği düşünülen Osmanlılar, on sekizinci yüzyılda değişen etkenler dolayısıyla tehlikeli özelliklerinin yanı sıra Avrupa popüler kültüründe yer edinerek çeşitli festival ve oyunlarda bir figür haline gelmiştir.⁶² Yapılan çeşitli kültürel temaslar ve geçmişten çok farklı gerçeklikleri barındıran on sekizinci yüzyıl Avrupa politikası yepyeni olgularla tanışmaktaydı. Bu olgulardan en mühimi, düşmanlara karşı kurulan ittifaklar dönemi idi.

⁶² I. Karlsson, *Avrupa ve Türkler: Karmaşık Bir İlişki Üzerine İncelemeler* (Çev. T. Kayaoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 21.

İsveç Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin ilk olarak 1587 yılında başladığı gözlemlenmektedir. 1587 yılında Osmanlı'nın Rusya ile içinde bulunduğu savaş sırasında İsveç Kralı III. Johan, ortak düşmanları Rusya'ya karşı Sultan III. Murad ile ittifak yahut savunma antlaşması yapılması fikrini ortaya atmıştır.⁶³ III. Johan tarafından başlatılan bu diyalogun devam ettiği hususunda Osmanlı ve İsveç arşiv belgelerinde henüz yeni bir unsura rastlanmamıştır.⁶⁴ Çeşitli yorumlara göre on altıncı yüzyılda coğrafi uzaklıklara bakılmaksızın başlayan bu yaklaşma, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Osmanlı-İsveç ilişkilerinin temelini meydana getirmekteydi.

1.1. III. Gustav Öncesi İsveç'i Turquerie'ye Hazırlayan Süreç

On altıncı yüzyıl itibariyle şekillenmeye başlayan Osmanlı-İsveç ilişkileri, on yedinci yüzyılda Osmanlı'yı ziyaret eden elçiler ve seyyahlar sayesinde iyice yükseliş trendine girerken on sekizinci yüzyılda yoğun temasların yaşandığı en parlak dönemine erişmiştir.⁶⁵ On sekizinci yüzyıl aynı zamanda İsveç'in Osmanlı ile kültürel ve siyasi olarak yakınlaşmaların gözle görüldüğü mühim bir tarih aralığıdır. On sekizinci yüzyılın ilk yarısında iki büyük güç olan İsveç ve Osmanlı Devleti, ortak düşmanları Rusya'ya karşı birbirleriyle daha yakın ilişkiler inşa etmeye başlamıştır.⁶⁶ İsveç ve Danimarka'nın, her ne kadar coğrafi olarak Osmanlı Devleti'nden oldukça uzak noktalarda konumlanıyor olsa dahi bahsi geçen yüzyılda Akdeniz limanlarında ticaret arayışı içine girmeleriyle beraber Rus ve Habsburglara karşı müttefik arayışı içinde olan Osmanlı Devleti ile ticari olarak yakınlaşmaları sağlanmıştır.⁶⁷ Osmanlı Devleti ile İsveç Krallığı arasında 1737 Ticaret ile 1739 İttifak antlaşmalarının

⁶³ G. Önder, 'Diplomats and Painters: Cultural Encounters Between the Ottoman Empire and Sweden', *Dragomanen* cilt: 15, sayı: 1, 2013, s. 55.

⁶⁴ M. H. Cevrioğlu, 'On Yedinci Asırda Osmanlı-İsveç Münâsebetlerine Bir Bakış', *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, 2022, s. 166.

⁶⁵ C. Ural ve M. K. Erdoğan, 'Celsing Kardeşlerin Elçiliği Sürecinde Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri (1768-1779)', *History Studies*, cilt: 15, sayı: 4, 2023, s. 800.

⁶⁶ L. Johanson, 'Turkic Studies in the Swedish Empire (1632-1718)', *Turcologia Upsaliensis* içinde, E. A. Csato, G. Gren-Eklund, L. Johanson, B. Karakoç (ed.), Brill, Leiden, 2020, s. 38

⁶⁷ S. Kuzucu, 'XIII.Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç-Danimarka-Norveç)', *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 13, sayı: 35, 2016, s. 403.

imzalanmasıyla beraber sıcak ilişkilerin inşa edilmeye başladığı bu dönem daha gözle görülür bir hal almaya başlamıştır.⁶⁸

Osmanlı ile İsveç yakınlaşmasını derinden etkileyen en büyük meselelerden biri de İsveç Kralı XII. Karl yahut Türk kaynaklarındaki bilinen adıyla Demirbaş Şarl döneminde yaşanan politik gelişmeler olmuştur. İsveç ile Osmanlı arasındaki ilişkiler her ne kadar bundan çok daha eski tarihlere uzanıyor olsa da XII. Karl dönemi diplomatik temaslar sonucu 1730 yılında iki devlet arasında kalıcı bir elçilik kurulması ve 1739 tarihli Savunma İttifakı bu dönemi diğerlerinden ayırmaktadır.⁶⁹ XII. Karl, babası XI. Karl'ın 1697 yılındaki ölümünün ardından henüz 15 yaşındayken saltanatına başlamıştır. Tahtta bulunduğu 1698 ile 1700 yılları arasında İsveç Krallığı'nın büyük düşmanları olan Danimarka Kralı, Rus Çarı ve Saksonya Elektörü İsveç'e karşı bir ittifak meydana getirmiş ve 1700 yılında saldırılarına resmen başlamışlardır.⁷⁰ I. Petro kontrolündeki Rusya, güneyde Karadeniz için Osmanlı'yla karşı mücadele verirken, kuzeyde ise Baltık sahillerine ulaşmak amacıyla İsveç Krallığı ile mücadele vermekteydi.⁷¹ İsveç'in tarih boyunca en büyük rakibi Rusya'ydı ve ona karşılık yanında olması yarar sağlayabilecek en büyük güç ise güneydeki Osmanlı'ydı.⁷² Osmanlı, içinde bulunduğu koşullar dolayısıyla her ne kadar Kuzey Savaşları'na direkt olarak dahil olmasa da ortak düşman Rusya karşısında 1697 yılından beri düzenli olarak mücadele içerisinde bulunan İsveç Krallığı'na karşı bir ilgi beslemesine sebep olmuş ve Rus tehdidine karşı İsveç dostluğunu kazanmaları için 1705-1710 yılları arasında Çorlulu Ali Paşa, Özi Valisi Yusuf Paşa ve Yergöğülü Mehmed Efendi'yi İsveç'e tayin etmelerini sağlamıştır.⁷³

İsveç Krallığı tahtındaki XII. Karl ile I. Petro komutasındaki Rusya arasında 1709 Haziran'ında günümüzdeki Ukrayna sınırları içerisinde gerçekleşen Poltava Muharebesi, XII. Karl adına büyük bir kırılma noktası oluşturmuştur. Poltava

⁶⁸ Ural ve Erdoğan, a.g.m., s. 800.

⁶⁹ A. Karlsson, 'Familjen Celsing och de Svensk-Osmanska Relationerna Under 1700-talet', *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Türkiska 1700-talssamlingen På Biby* içinde, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003, s. 36.

⁷⁰ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 145.

⁷¹ H. Günaydın ve B. Coşkun, 'İsveç Kralı XII.Charles'ın (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) ve İltica Sürecinde Ülkesinde Ombudsman Görevlendirmesine İlişkin Bir Değerlendirme', *Ombudsman Akademik*, cilt: 5, sayı: 9, 2018, s. 19.

⁷² Otterbeck, a.g.e., s. 145.

⁷³ M. Güler, '1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması', *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 9, sayı: 2, 2007, s. 103.

Muharebesi sonucunda krallığı Rusya karşısında mağlubiyete uğramasının ardından binlerce İsveçli subay ve asker Rusya esaretinde kalırken 28 Haziran 1709 tarihinde Kral XII. Karl ve beraberindeki korumaları Dinyeper Nehri üzerinden Osmanlı topraklarına girerek beş yıl sürecek (1709-1714) sığınma günlerini başlatmıştır.⁷⁴

Savaşın ardından XII. Karl'ın Osmanlı sınırlarına doğru ilerlediğinin farkında olan I. Petro, 10 Temmuz 1709 yılında Sultan III. Ahmed'e bir mektup kaleme almıştır. Bu yazısında Rus Çarı sıklıkla Osmanlı ile arasındaki *dostane* ilişkisini vurgulayarak Padişah'a "mübârek sulh-u salâha binâen" düşmanı İsveç Kralını ülkesine kabul edilmemesi yahut kendisine teslim edilmesi adına ferman buyurmasını rica etmiştir.⁷⁵ XII. Karl ise 31 Temmuz 1709 tarihinde kaleme aldığı mektubunda "uhuvvet [kardeşlik] ve dostluk ile" Ukrayna safhalarından Osmanlı topraklarına ulaştıklarını ve Yusuf Paşa komutasındaki Osmanlı seraskerlerinden gördükleri hürmet için şükranlarını sunduğunu belirtmekteydi.⁷⁶ Osmanlı ileri gelenleri, XII. Karl'ın iltica süreciyle Rusya'nın en büyük düşmanının Osmanlı sınırlarında olmasından dolayı Osmanlı ve Rusya arasında yaşanabilecek hadiseleri doğurma ihtimalini göz ardı etmemekteydi.⁷⁷ XII. Karl, Osmanlı Devleti'nde geçirdiği günlerde her ne kadar Osmanlı'yı ittifaka dahil edip Rusya'ya karşı savaşmak için ikna etmeye çabalasa da bu dileği gerçekleşmemiş ancak İsveç'te bulunan sivil hükümet XII. Karl halen Osmanlı topraklarında devlet işlerini yürütebilmenin bir yolunu bulmuştur.⁷⁸ XII. Karl'ın Ruslara karşı savaşa girmeden evvel devletin yönetiminin aksamaması adına oluşturduğu sivil hükümet, XII. Karl'ın nüfuslu bir lider olmasından dolayı sorunsuz ilerlemeye devam etmiştir.⁷⁹

XII. Karl'ın Osmanlı'da zorunlu olarak geçirdiği beş yıllık misafirliği süresince İsveçlilerin yalnızca Osmanlı mimarî estetikleriyle tanışmaları değil aynı zamanda daha da önemli olarak bu büyük ve uzun soluklu imparatorluğu anlamlandırmalarını da sağlamıştır.⁸⁰ Osmanlı Devleti ise topraklarına sığınan İsveç

⁷⁴ Johanson, a.g.e., s. 38.

⁷⁵ BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı), A.DVNS.NMH.d. 6/99.

⁷⁶ BOA, A.DVNS.NMH.d. 6/103.

⁷⁷ A. N. Kurat, *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sırada Osmanlı İmparatorluğu*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943, s. 142.

⁷⁸ Lockhart, a.g.e., s. 146.

⁷⁹ Günaydın ve Coşkun, a.g.m., s. 48.

⁸⁰ C. V. Findley, *Enlightening Europe on Islam and the Ottomans: Mouradgæa d'Ohsson and His Masterpiece*, Brill, Leiden, 2019, s. ix.

Kralı XII. Karl’a maddi destek sunduğu arşiv belgeleri tarafından incelenebilmektedir. Osmanlı topraklarına sığındıktan bir yıl sonra dahi kırk bin akçe tahsis edilmiş olup bu akçeler XII. Karl tarafından İstanbul’a gönderilen bir general tarafından teslim alınmıştır.⁸¹ XII. Karl, misafirliği esnasında Osmanlı hükümetiyle iletişimi sürdürebilmek için elçilerini Osmanlı başkenti olan İstanbul’a göndermiş ve Osmanlı yönetimi, topraklarında mülteci olarak konaklayan XII. Karl’ı sanki kendi tahtında oturuyormuşçasına ağırlamış ve Ruslar karşısında korumuştur.⁸²

1.1.1. Osmanlı’yı İsveç’e Tanıtmak: Loos ve d’Ohsson

İsveç Kralı XII. Karl’ın Osmanlı misafirliğinde kaldığı bu beş yıllık süreç ve sonrasında İsveç–Osmanlı kültürel ilişkilerinin gelişmesi ile İsveç turqueriesine bir temel teşkil etmesi açısından iki mühim isim karşımıza çıkmaktadır; Cornelius Loos ve Mouradgea d’Ohsson.

İsveç Kralı III. Gustav’ın turqueriesini dolaylı bir yoldan dahi olsa etkileyen en büyük olgu, XII. Karl’ın zorunlu misafirliğinde Osmanlı’yı ziyarette bulunan Cornelius Loos’un Osmanlı panoramalarını ve müstakil Osmanlı mimâri eserlerini resmeden çalışmalarıydı. XII. Karl’ın, Osmanlı sınırları içerisinde bulunduğu yıllar boyunca pek çok İsveçlinin Osmanlı Devleti’ni ziyaret etmesi ve Osmanlı hakkında araştırma yapmalarına imkân sağlanması hususuna oldukça dikkat ettiği bilinmektedir.⁸³ XII. Karl’ın sağladığı imkan sayesinde Osmanlı coğrafyasını keşfetme fırsatı elde eden İsveçli araştırmacı dolayısıyla pek çok el yazması eser İsveç’e götürülürken İsveçliler arasında Osmanlı dili ve kültürüne karşı doğan ilgi sayesinde pek çok İsveçli Türkçe öğrenmiştir.⁸⁴ İsveç’ten Osmanlı’yı daha iyi tanımak için İstanbul’a gelen araştırmacılar Sultan’ın sarayında ve Ayasofya’da çalışabilmek gibi mühim ayrıcalıklara sahip olmaktaydı.⁸⁵ Bu hususta ilk olarak Cornelius Loos, Piramitleri ve diğer antik yapıları resmetmek üzere Mısır ve Filistin bölgelerine

⁸¹ BOA, İE.HR. 7/735

⁸² Günaydın ve Coşkun, a.g.m., s. 29.

⁸³ B. Karakoç, ‘Tarihsel Boyutuyla İsveç’te Türk Dünyası Araştırmalarının Gelişimi ve Bugünkü Durumu’, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt: 38, 2023, s. 144.

⁸⁴ Karlsson, a.g.e., s. 36.

⁸⁵ A. Westholm, ‘Cornelius Loos: Swedish Artist in Turkey At The Time of Ahmet III’, *Anadolu*, sayı: 22, 1981, s. 168.

gönderilmiş, ardından İstanbul'a gelerek yangın dolayısıyla günümüze ulaşamayan çizimlerini üretmeye devam etmiştir. Loos, Ayasofya, Sultan'ın sarayı ve köşkleri gibi müstakil mekânların çiziminin yanında İstanbul'a çeşitli gözlerden bakan panoramalar da resmederek Osmanlı başkentinin görüntüsünü İsveçlilere nakletmeye devam etmiştir. Loos'un günümüze gelebilen kırk kadar çiziminin büyük çoğunluğu Sultan'ın köşklerinden ve şehrin panoramalarından oluşmaktadır.⁸⁶ Loos'un kaleminden çıkan panoramaları diğerlerinden ayıran en büyük özellik, diğerlerinden daha temiz bir iş çıkarmış olmasıdır.⁸⁷

Cornelius Loos, Osmanlı coğrafyasındaki gezisini tamamladığında 250'den fazla çizim yapmış fakat İsveç Kralı XII. Karl'ın misafirliliğine son verilmesi amacıyla düzenlenen Bender Çatışması (*kalabaliken-i Bender*) olayı esnasında pek çoğu yok edilmiştir.⁸⁸ Osmanlı Devleti, 1712 yılında Lehistan topraklarının Rus güçleri tarafından terk edilmesinin ardından kuzey istikametinin güvenli hale gelmesiyle birlikte XII. Karl'ın ülkesine dönmesinde bir engel görülmediğinden Ağustos ayı itibarıyla dönebileceklerini kendisine önermiştir.⁸⁹ Tarihi kayıtlara *Kalabaliken-i Bender* olarak geçen bu olay XII. Karl'ın beraberinde bulunan askerler ile Bender'de bulunan Tatar Hanı'nın askerleri arasında yaşanan çatışmanın ardından Yeniçerilerin Kral'ın ikâmet ettiği konağın çatısını ateşe vermesi ve kaçırmasıyla sonuçlanmıştır.⁹⁰ Karl, 1713 yılında cereyân eden bu karışıklığın ardından yanında bulunan komutanları ile birlikte Rus, Leh ve Osmanlı sınırından uzak bir noktada kalan Edirne taraflarına yerleştirilmiştir.⁹¹ Kalabaliken-i Bender olayı İsveç perspektifinde incelendiğinde ne denli bir etki yarattığı *kalabalık* kelimesinin İsveççe de bugün hala kullanılan bir kelime olarak geçmesinden anlaşılabilmektedir. *Kalabalık* kelimesi Türkçede fazla sayıda insanın bir arada bulunması anlamında kullanılırken İsveççe de ise kaos, huzursuzluk, meydan okuma ve tedirginlik anlamında kullanılmaktadır.⁹²

⁸⁶ J. Martelius, 'European Perspective on the Ottoman House', *Second International Conference in Architecture and Urban Design*, Tirana, 8-10 Mayıs 2014, s. 2.

⁸⁷ Westholm, a.g.m., s. 169.

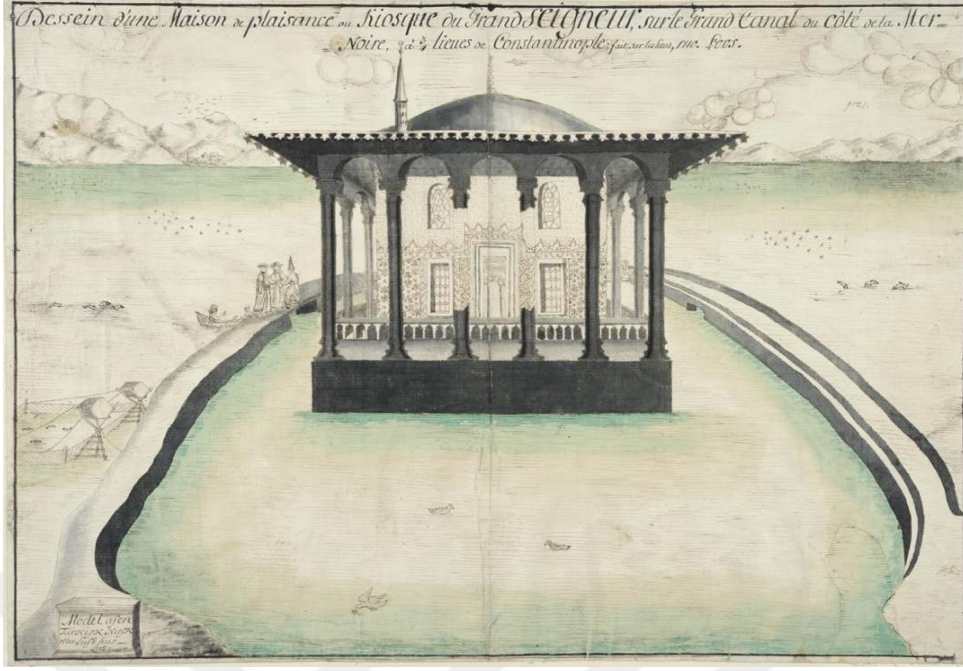
⁸⁸ Karakoç, a.g.m., s. 144.

⁸⁹ M. H. Cevrioğlu, 'İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İikâmetinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos', *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, cilt: 15, sayı: 29, 2020, s. 24.

⁹⁰ Günaydın ve Coşkun, a.g.m., s. 40.

⁹¹ Cevrioğlu, a.g.m., s. 24.

⁹² E. Hellquist, *Svensk Etymologisk Ordbok*, Lund C. W. K. Geleerups Förlag, Lund, 1922, s. 291.

Görsel 1. Cornelius Loos'un Kara Tarafından Görülen Boğaz Köşkü Çizimi

Kaynak: Cornelius Loos (1710), Bosporen-Kiosken Sedd Från Landsidan, Nationalmuseum, Stockholm, NMH THC 9121.

<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/61213/>

Görsel 2. Cornelius Loos'un Boğaz Köşkü Çizimi

Kaynak: Cornelius Loos (1710), Kiosk vid Bosporen, Nationalmuseum, Stockholm, NMH THC 9120.

<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/61203/>

Mouradgea d'Ohsson, 1721 yılında İstanbul'da Ermeni ve Fransız ebeveynlerin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. D'Ohsson, 1738 yılında İzmir'de açılan İsveç Konsolosluğunun tercümanı olarak atanmış ve kırk yıl boyunca bu görevini edâ etmeye devam etmiştir.⁹³ 1774 yılında İsveç Konsolosluğundaki görevi sürerken evlendiği Eva Coulely'nin babasının siyasi ilişkileri sayesinde devlet büyükleriyle yakın temaslarda bulunmuş ve İsveç Konsolosluğundaki hizmetlerinden ötürü şeref unvanının sahibi olmuştur.⁹⁴ Tarihe karşı yoğun bir ilgi besleyen d'Ohsson ilk olarak II. Selim devri (1566-1574) ile ilgili bir eser kaleme almak isterken daha sonraları özellikle dönemin Osmanlı tarihine ilgisiyle bilinen İsveç Elçisi Ulric de Celsing'in önerileriyle bu karardan vazgeçip Osmanlı Devleti'ni bütünüyle ele alan eseri *Tableau Général de l'Empire Othoman*'ın (Osmanlı Devleti'nin Genel Tablosu) temellerini hazırlamaya başlamıştır.⁹⁵ d'Ohsson'un İsveç adına konsoloslukta üstlendiği diplomatik görevler çevirmenliğinin de ötesine geçerek İsveç Kralı III. Gustav tarafından kendisine asalet unvanı verilmesiyle taçlandırılmıştır.⁹⁶ Mesleğini icrâ ettiği süre içerisinde d'Ohsson'ın olumlu ünü yalnızca Osmanlı ve İsveç coğrafyalarında değil çeşitli devletler tarafından da fark edilir bir duruma gelmiştir. Fransız elçinin iyi bir tercümanın nasıl olması gerektiğini aktarmak amacıyla kaleme aldığı 1796 tarihli mektubunda başarılı kariyeri sayesinde İsveç Konsolosluğunda tercüman olarak başladığı görevinin danışmanlığa terfi ettirildiğinin altı çizilmektedir.⁹⁷

XII. Karl'ın Osmanlı topraklarında beş yıl süren misafirliği döneminde İsveç'in İstanbul'da bulunan elçisi Gustaf Celsing'in (1679-1743) ardından bu görevi devralan iki oğlu Ulric ve Gustaf Junior Celsing, d'Ohsson'un konsolosluktaki patronlarıydı. Gustaf Celsing'in görevde bulunduğu esnada yürüttüğü en büyük

⁹³ K. Beydilli, 'İgnatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)', *Tarih Dergisi*, sayı: 34, 1984, s. 251.

⁹⁴ K. Yurtlak ve O. Bayder, 'Mouradgea d'Ohsson ve Osmanlı Hukukunu Sunumu: Aile Hukuku Örneği', *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 38, 2021, s. 265.

⁹⁵ Beydilli, a.g.m., s. 253

⁹⁶ E. A. Fraser, 'Dressing Turks in the French Manner: Mouradgea d'Ohsson's Panorama of the Ottoman Empire', *Ars Orientalis*, cilt: 39, sayı: 1, 2010, s. 201.

⁹⁷ A. Gürçağlar, 'Representations of Ottoman Interpreters by Western Painters', *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, cilt: 57, sayı: 2, Aralık 2004, s. 242.

görevi, Sultan III. Ahmed'in divânı ile Kral XII. Karl arasındaki iletişimin sürdürülmesini sağlamaktı.⁹⁸

Gustaf Junior Celsing, babasının Türk tarihine ve Türkçeye iyi derecede hâkim olmasından etkilenecek Uppsala Üniversitesi'nde Doğu Dilleri eğitimi almış ve ardından elçilik sekreterliği görevini yerine getirmek üzere İstanbul'a gelmiştir.⁹⁹ d'Ohsson'un, Celsing biraderlere yalnızca iyi bir tercümanlık sunarak değil aynı zamanda onları İslam ve Osmanlı birincil kaynaklarıyla tanıştıtararak İsveçlilerin uzun süredir çabaladıkları Osmanlı ve İslam'ı anlamlandırma meselesinde anahtar bir rol oynadığı bilinmektedir.¹⁰⁰ Gustaf Celsing'in Stockholm'de bulunan Biby Konağı'nda Sultan III. Ahmed tarafından hediye edilen kaftan ve Osmanlı hanedan üyelerinin listesinin bulunduğu tablonun yanında tamamen Osmanlı tipi mobilyalarla dekore edilmiş bir oda da bulunmaktaydı.¹⁰¹ Bu odanın duvarlarını pek çok yağlıboya tablosunun yanı sıra büyük İstanbul panoraması da süslemekteydi. İstanbul'da resmedilmiş bu panorama Topkapı Sarayı ve Ayasofya gibi büyük kompleksleri sunarken Sarayburnu'ndaki yalı ve köşkleri belgelemektedir.¹⁰² Celsing Biraderlerin babası İsveç'e döndükten sonra III. Gustav'ın Opera Binası ve Torstensson Sarayı ile çok yakın bir mesafede yaşadıkları bilinmektedir. Türk tasarımlarıyla dizayn ettikleri Biby Konağı'nda Kral III. Gustav'ın da misafir edilerek Türk gelenekleriyle tanıştığı ve Osmanlı-İsveç ilişkileri hususunda Gustaf Celsing'den tavsiye aldığı düşünülmektedir.¹⁰³ Gustaf Junior ve Ulric Celsing'in Osmanlı topraklarında sürdürdükleri görevlerinin sonuna değin ihtivâ ettikleri 600 ciltlik Doğu dilleri ve tarihi ile ilgili eserlerden bir kütüphane oluşturmuş ve vasiyetnameleri üzerine Uppsala Üniversitesi'ne bağışlanmıştır.¹⁰⁴ Doğu'yu konu edinen altı yüz ciltlik kitabın İsveç kütüphanelerinde yer alması, İsveç ileri gelenleri ve halkının on sekizinci yüzyıl

⁹⁸ E. Swiecicka, 'Preliminary Notes on Linguistic Documents from the von Celsings' 18th Century Ottoman Collection', *Words and Dictionaries: A Festschrift for Professor Stanislaw Stachowski on the Occasion of His 85th Birthday* içinde, E. Manczak ve B. Podolak (ed.), Jagiellonian University Press, Krakow, 2015, s. 341.

⁹⁹ Ural ve Erdoğan, a.g.m., s. 800.

¹⁰⁰ Findley, a.g.e., s. 9.

¹⁰¹ Önder, a.g.m., s. 62.

¹⁰² G. Renda, 'İsveç'te Türklerle İlgili Eserler: Bibi Şatosu Koleksiyonu', *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, cilt: 1, sayı: 4, 1989, s. 33.

¹⁰³ H. Kåberg-Koziorowski, 'Gustavianska Divaner: Svenska Gemak i Turkisk Stil', *Dragomanen*, cilt: 4, sayı: 1, 2000, s. 47.

¹⁰⁴ Swiecicka, a.g.e., s. 342.

dünyasının Doğu'daki *öteki* komşularına karşı duydukları ilgiyi beslemiş olabileceği görülmektedir.

Cornelius Loos'un İsveç'e ulaşmayı başaran çizimleri Osmanlı mimârisinin inceliklerini İsveçli mimarlara ulaştırılması ve on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Krallığın sarayında dahi görülen *turquerie* varlığının görsel kaynağını oluşturmuş olabileceği elbette ihtimal dahilindedir. Celsing Biraderlerin elçilik döneminin ardından İsveç kütüphanelerine bağışlanan altı yüz ciltlik Doğu ve Osmanlı tarihi eserleri ise İsveç'in *turquerie* dönemini meydana getirecek merak faktörünü beslemek açısından birer besleyici kaynak olarak görev yapmış olabileceği ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir.

1.1.2. Kuzeyde Osmanlı Temsili: İsveç Turqueriesi

On sekizinci yüzyılda diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi İsveç'te de *turquerie* büyük bir dalga halinde varlık göstermekteydi. Şeytanlaştırılmış bir *öteki* algısının terk edilmeye başlanması, Osmanlı kültürü ve dinî ritüellerine dahi ilgi duyan bir Avrupa mantalitesi ön plana çıkartmaktaydı.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti ile İsveç Krallığı arasında yıllardan beri süre gelen dostane ilişkiler, *turquerie* akımlarını İsveç'te görünür kılan nedenlerden biri olacağı göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. İki devletin birbiri ile olan diplomatik ilişkileri her ne kadar Osmanlı'nın İsveç'in diğer komşularıyla olan ilişkilerden pek de farklı olmasa da İsveçlilerin perspektifinde Osmanlı ve İsveç arasındaki ilişkiler *özel* olarak addedilmekteydi.¹⁰⁶ Çeşitli kaynaklarda ise İsveç, Osmanlı'nın en eski dostu olarak aktarılmaktadır.¹⁰⁷ İsveç Kralı XII. Karl'ın iki yıl tahtta kalan kızı Kraliçe Ulrike Eleonora'nın ardından tahta çıkan I. Frederik (1720-1751) devletin Osmanlı ile olan ilişkilerini pozitif temellerde devam ettirmiştir. Osmanlı-İsveç ilişkilerinin Osmanlı bağlamındaki en parlak dönemleri ise I. Mahmud (1730-1754) döneminde I. Frederik hükûmetiyle yapılan

¹⁰⁵ Otterbeck, a.g.m., s. 146.

¹⁰⁶ E. Sandmo, 'Despots, Triangles, and Bass Drums: Orientalism on the Operatic Stage in Gustav III's Stockholm', *The Opera Quarterly*, cilt: 28, sayı: 3/4, 2012, s. 214.

¹⁰⁷ H. Widegren, 'The Friendly Turk: Perceptions of the Ottoman Empire by Swedes in Bender during the Great Northern War', Yüksek Lisans Tezi, *Stockholm University Faculty of Humanities*, Stockholm, 2024, s. 9.

Görsel 3. F. M. Piper'in Türk Çadırı Çizimi

Kaynak: Fredrik Magnus Piper (1779), *The Tent at Painshill*, M. Collier ve D. Wrightson, 'The Re-creation of the Turkish Tent at Painshill, *Garden History*, 17/4, 1997.

ticari anlaşmalarla yaşanmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ İki devlet arasında imzalanan bu ticarî anlaşmaların temelinde XII. Karl'ın misafirliği döneminde kendisine tahsil edilen borçların İsveç Krallığı tarafından geri ödenmesi yatmaktaydı. İsveç'in Osmanlı'ya olan borçlarını ödemek hususunda kararlı görünen I. Frederik hem borcun ödenmesi hem de iki devlet arasındaki dostane ilişkileri genişletmek adına Baron Carl Frederik Von Harper ve Ifwar Karlsson adlı iki diplomatı tayin ederek 1736 yılında İsveç ve Osmanlı arasında imzalanan on sekiz maddelik ticarî antlaşmanın temelini atmıştır.¹⁰⁹ Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen Mehmed Said Efendi İsveç'e uzun ve çetrefilli bir yolculuğun ardından ulaştıktan sonra yanındaki heyeti ile birlikte İsveç Kralı tarafından kendilerine tahsis edilen arabayla ikâmet edecekleri yere geçerken, İsveç ahalisinin yol üzerinde toplanıp şapkalarını çıkararak İsveççe Osmanlı padişahına iyi

¹⁰⁸ A. R. Altınay, *Memâlik-i Osmanîye'de Demirbaş Şarl: Osmanlı İmparatorluğu'nda İsveç Mültecileri*, (Çev. F. Yılmaz), Dorlion Yayınları, Ankara, 2024, s.133.

¹⁰⁹ Günaydın ve Coşkun, a.g.m., s. 47.

dileklerde bulundukları not edilmiştir.¹¹⁰ Mehmed Said Efendi'nin İsveç'te elçilik görevinde bulunduğu süre boyunca Osmanlı ve İsveç arasındaki siyasi ve kültürel ilişkiler dostane çizgisinde ilerlemeye devam etmiştir.¹¹¹ On sekiz maddeden oluşan Ticaret Antlaşmasında Osmanlı tebaasından bir kimsenin esir olduğu durumda serbest bırakılacağını belirten üçüncü madde haricindeki diğer tüm maddeler İsveç'in Osmanlı'dan istekleri çerçevesinde şekillendiği göze çarpıyor olsa dahi Osmanlı Devleti, Rusya'dan gelebilecek tehlikelere karşı nihai ve güçlü bir dost edinme isteğinden ötürü bu antlaşmayı kabul etmiş olabileceği düşünülmektedir.¹¹²

İsveç'te bulunan mimâri turquerie eserleri hayata geçirilirken genellikle Fransız ve İngiliz turquerie eserlerinden izler taşıdığı bilinmektedir. Özellikle İngiliz turqueriesinin popülerleştirdiği *sefa bahçeleri*, İsveç adına mühim bir örnek haline gelmiştir. On sekizinci yüzyıl Avrupa'sında sıklıkla karşılaşılan ve içinde Doğu melodileri taşıyan bir veya birkaç kamusal mekânı bulunduran bahçe kültürüne *sefa bahçeleri/pavyonları* ismi verilmekteydi.¹¹³ Sefa bahçeleri, bir arazinin hem *temsil eden* hem de *temsil edilen* olarak konumlandırılarak, doğa ve insanların bir araya getirilip *ben* ve *öteki* arasında karşılıklı bir alışverişin ortaya çıkartılmasıydı.¹¹⁴ Özellikle İngiltere'deki Vauxhall örneğinden bakıldığında, kamusal mekân olarak sefa bahçelerinin birbirinden farklı sınıflara mensup kişileri bir araya getirerek kozmopolit bir ortam meydana getirdiği gözlemlenmektedir. Bahçeleri ziyaret eden sıradan halk orada sıradan zevk ve eğlence arayışındayken, soylu kesimden gelen ziyaretçiler için ise kendi sosyal ve ahlaki değerlerine uygun bir incelik imajını yansıtmaktaydı.¹¹⁵

İsveç, insanlar ve doğayı buluşturan kamusal parkların oluşması sürecinde şehircilik açısından Avrupa'daki benzerleriyle kimi farklılıklar göstermektedir. İsveç şehirlerinin, Avrupa'nın diğer devletleriyle karşılaştırıldığında oldukça küçük alanlara yayıldığı gözlemlenmektedir. Stockholm dahi topografik olarak incelendiğinde, alan

¹¹⁰ Küçük, a.g.m., s. 76.

¹¹¹ Altınay, a.g.e., s. 131.

¹¹² Güler, a.g.m., s. 113.

¹¹³ E. Kamleh, 'Architectural Exchange in the Eighteenth Century: A Study of Three Gateway Cities (Istanbul) Aleppo and Lucknow)', Doktora Tezi, *University of Adelaide School of Architecture and Built Environment*, Adelaide, 2012, s. 25.

¹¹⁴ L. Odenthal, 'Visions of Nature in the Eighteenth-Century English Landscape Garden', *Minnesota Undergraduate Research & Academic Journal*, cilt: 1, sayı: 1, 2018, s. 1.

¹¹⁵ P. Dubois, 'Resorts of Ambiguity: The Eighteenth-Century Pleasure Gardens, a 'Bewitching Assemblage of Provocatives'', *Revue Française De Civilisation Britannique*, cilt: 14, sayı: 2, 2007, s. 54.

azlığı nedeniyle şehircilik ve peyzaj hususunda titiz hareket edildiği gözlemlenmektedir. İsveç'e inşa edilen kamusal parkların çok büyük bir alan kaplaması şehrin ayırık yapılaşmasıyla sonuçlanacağı; parkların çok az bir alan kaplaması ise şehrin sosyal yapısını olumsuz etkileyeceğinden Stockholm planlaması yapılırken çok dikkatli bir hazırlık sürecinden geçildiği görülmektedir.¹¹⁶ İsveç'in Kral III. Gustav dönemine kadar gösterdiği öncelik sefa pavyonları meydana getirerek İngiltere ve Fransa gibi devletlerde görülen trende ayak uydurmak yerine küçük kasabalarının bir şehir gibi görünmesini sağlamaktır.¹¹⁷

İngiltere'de bulunan Vauxhall, Painshill ve Kew gibi sefa bahçeleri turquerienin mimârî yansımasının gözlemlenebilmesi için oldukça mühim örneklerdir. Özellikle Vauxhall bahçesi, turquerie eserlerinin görünürlüğü için öylesine mühim bir konumdaydı ki zamanında *Türk Cenneti* olarak adlandırılmaktaydı.¹¹⁸

“(…) Nasıl meraklı gözlerini dikip Vauxhall'a Türk Cenneti diyecekler?”¹¹⁹

Bahsi geçen bu alıntıda Vauxhall Bahçelerine İslam yahut Müslüman olarak genel bir kimliklendirme yapılmayıp direkt Türk olarak adlandırılıyor olması turquerie açısından değerlendirildiğinde oldukça önemlidir. Alıntıdaki anlam her ne kadar içinde Vauxhall Bahçelerinin 'Türk' olarak adlandırılıyor olmasına negatif bir bakış açısı sunuyor olsa da mühim olan Türk olarak kimliklendirilmiş olmasıdır. Avcıoğlu'na göre burada sözü edilen *Türk Cenneti* terimi sömürgeci bir yaklaşımdan ziyade bizzat Sultan'ın İstanbul'daki sarayını işaret etmekteydi.¹²⁰ İçinde barındırdığı turquerie eserleriyle öne çıkıp döneminin gezginlerini cezbederek dolaylı yoldan dahi olsa İsveç turqueriesine katkı ve ilham sunan İngiltere'deki bir diğer kamusal park ise 1738 ile 1773 yılları arasında politikacı Charles Hamilton tarafından kurulan Painshill Parkı olmuştur. *The World* gazetesinde yer alan 1 Ekim 1789 tarihli yazıda İngiltere Kralı III. George'un Painshill'de bulunan Türk çadırına ne kadar hayran kaldığı

¹¹⁶ B. Isling, 'A Typology for the Parks of Stockholm', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, s. 251.

¹¹⁷ C. Nolin, 'Public Parks in Gothenburg and Jönköping: Secluded Idylls for Swedish Townsfolk', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, s. 197.

¹¹⁸ Avcıoğlu, a.g.e., s. 123.

¹¹⁹ Anonim, *The Turkish Paradise or Vaux-Hall Gardens: Wrote at Vaux-Hall Last Summer*, T. Cooper, Londra, 1741, s. 8.

¹²⁰ R. Cowgill, 'Performance Alfresco: Music-Making in London's Pleasure Gardens', *The Pleasure Garden: From Vauxhall to Coney Island* içinde, J. Conlin (ed.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, s. 107.

THE
T U R K I S H
P A R A D I S E
OR
VAUX-HALL GARDENS.

Wrote at VAUX-HALL last Summer.

THE
PRINCE and PRINCESS of WALES,
With many PERSONS of Quality and Distinction being in the
Gardens.

L O N D O N :
Printed for T. COOPER, at the *Globe* in *Pater-Noster-Row*.
MDCC XLI.
[Price Six-pence.]

29.

Görsel 4. 1741 Tarihli Broşür

Kaynak: Anonim, *The Turkish Paradise or Vaux-Hall Gardens Wrote at Vaux-Hall Last Summer*, T. Cooper, Londra, 1741, National Library of Australia.

aktarılmaktaydı.¹²¹ İsveç'te turquerie akımının gözle görülür bir biçimde ortaya çıkmaya başladığı sefa bahçelerinin oluşumunda öne çıkan bir diğer Avrupa sefa bahçesi ise İngiltere'de bulunan Stourhead Bahçesi'dir. Özellikle III. Gustav döneminde İsveç'te başlayan sefa bahçelerinin ve III. Gustav'ın turqueriesinin anlamlandırılması açısından mühim bir konumda bulunan Haga Parkı da Piper'ın Avrupa bahçelerinde yaptığı gözlemlere dayalı olarak planlanmıştır.¹²²

İsveç'in sefa bahçeleri yolculuğu ilk olarak Kraliçe Kristina döneminde (1632–1654) hayata geçirilmeyen bir planla başladığı görülmektedir. Kraliçe, İsveç'in birliğinin baş simgesi olan Stockholm Sarayı'nı büyük bir komplekse dönüştürmek istemiş ve mimarı Jean de la Vallée'den tasarımlar yapmasını istemiştir.¹²³ Yıllar boyunca inşa edilmiş koridorlar, eklentiler ve küçük bahçelerle bezeli Stockholm Sarayı için planlanan bu değişimlerin gerçekleşmediği bilinmektedir. Kraliçe Kristina, bu dönemlerde yeni ve gerçek anlamıyla sefa bahçesi barındıracak bir kraliyet sarayı inşa ettirmeye başlamış ancak bu *sefa sarayı* kendisinin tahttan feragat etmesiyle yarım bırakılmıştır.¹²⁴

Turquerienin İngiltere'deki en büyük temsilcileri olan bu sefa bahçelerinin İsveç Turqueriesi için ne denli bir örnek oluşturduğunu anlamlandırabilmek için İsveçli gezginlerin kaleme aldığı gözlemleri değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle III. Gustav'ın turqueriesini direkt olarak hayata geçiren Fredrik Magnus Piper bu noktada anahtar konumda karşımıza çıkmaktadır. 1777 yılında İngiltere'deki bahçe mimârisini gözlemlemek üzere üç yıllık bir bursla ödüllendirilen Piper, 1780 yılında Kew, Stourhead, Stowe ve Painshill gibi mühim sefa bahçelerini ziyaret ederek aldığı notlar ve resmettiği eskizlerle gözlemlerini aktarmıştır.¹²⁵ Bu bursu süresince Fredrik Magnus Piper, İngiltere ile başlayan yolculuğunu Fransa ve İtalya ile devam ettirmiş

¹²¹ J. Clark, 'An Amateur Artist's Sketching Tour of Late Eighteenth-Century English Gardens', *Garden History*, cilt: 41, sayı: 2, 2013, s. 210

¹²² J. Harrison, 'From Rome to Stourhead and Thence to Rome Again: The Phenomenon of the Eighteenth-Century English Landscape Garden', *Travel and the British Country House: Culture, Critiques and Consumption in the Long Eighteenth Century* içinde, J. Stobart (ed.), Manchester University Press, Manchester, 2017, s. 49.

¹²³ G. Lindahl, 'The Swedish Pleasure Garden (1650–1700): Ventures Between Classical Re-Creation and a Protestant Work Ethic', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, s. 167.

¹²⁴ Lindahl, a.g.m., s. 168.

¹²⁵ J. Phibbs, 'Pleasure Grounds in Sweden and Their English Model', *Garden History*, cilt: 21, sayı: 1, 1993, s. 60.

ve buradaki André Le Nôtre'ün bahçe dizaynlarını inceleyip çeşitli eskiz çalışmalarını yapmayı sürdürmüştür.¹²⁶ Piper, 1780 yılında İngiltere'deki gözlemlerini sonlandırıp İsveç'e döndüğünde tasarladığı kraliyet parklarında İngiliz tarzı kamusal park geleneğini devam ettirmiş ve tasarımını kendisinin yapmadığı diğer pek çok İsveç bahçesinde de bu geleneğin sürdürülmesini sağlamıştır.¹²⁷ Dünyadaki mimarlar arasındaki çalışma prensiplerinde değişim gözlemlenmeye başladığı on sekizinci yüzyılda Piper kendi fikirlerine oldukça güveniyor ve 1773 yılında İngiltere'de Sir William Chambers'ın yanında geçirdiği süre içerisinde de ünlü mimarın fikirleri ile rehberlik almak için değil gözlem yapıp kendi yeteneğine katkılarda bulunma amacını hedefliyordu.¹²⁸ Piper'ın İngiltere'de yaptığı gözlemler ve öğrendiği teknikler, III. Gustav tarafından inşa ettirilen Türk köşkünün temellerini oluşturmaktaydı. İsveç perspektifinden bakıldığında III. Gustav dönemi diğer her şeyde olduğu gibi mimârî perspektiflerde de değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Sanat, mimârî ve arkeolojiye karşı bizzat ilgi besleyen III. Gustav'ın düşlerini besleyen en mühim mesele askeri ve politik reformların yanında zarâfet sahibi ve kültürlü bir İsveç meydana getirmektir.¹²⁹

1.2. İsveç Sefa Bahçelerinin Oluşumu

İngiliz, Fransız ve İtalyan sefa bahçelerinde yapılan gözlemlere dayalı sefa bahçeleri oluşumu, İsveç'te on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında daha yoğun gözlemlenmeye başlamıştır. İsveç'teki kamusal bahçelerin varlıkları başlarda oldukça küçük ve düz bir alan üzerinde şekillenen ve içerisinde bitkilerin, ağaçların ve çalıların adeta bir müzeymiş gibi sergilendiği alanlar olarak dizayn edildikleri karşımıza çıkmaktadır.¹³⁰ İsveç'in şehir meydanları incelendiğinde neredeyse tamamının geçmişteki kökenlerine göre tasarlandığı gözlemlenmektedir. Buna örnek olarak 1697 yılında *Tre Kronor*¹³¹ olarak bilinen İsveç Kraliyet Kalesi'nin çıkan yangın sonucu yok

¹²⁶ Harrison, a.g.e., s. 49.

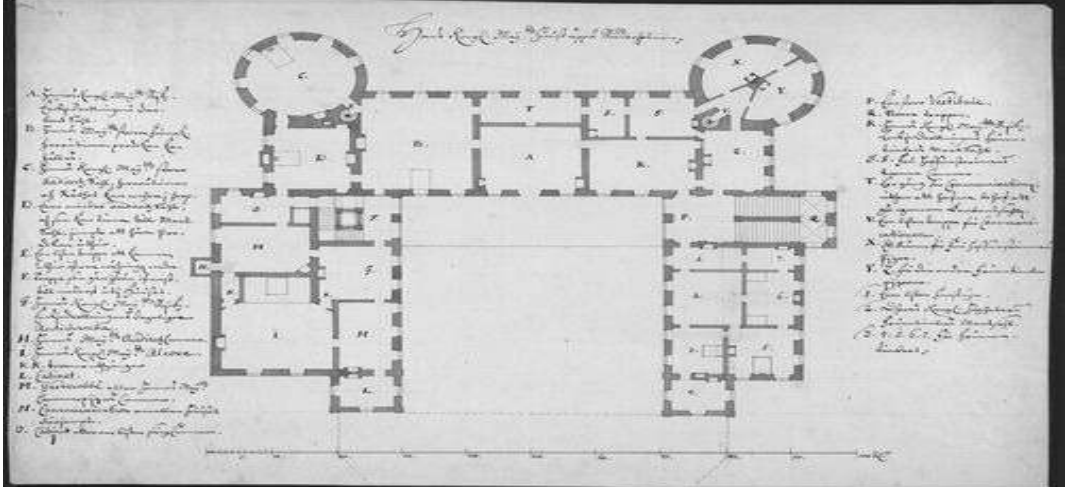
¹²⁷ M. Collier ve D. Wrightson, 'The Re-creation of the Turkish Tent at Painshill', *Garden History*, cilt: 21, sayı: 1, 1993, s. 58.

¹²⁸ M. Olausson, 'National or International Style? From Nicodemus Tessin the Younger to Fredrik Magnus Piper', *The Journal of Garden History*, cilt: 17, sayı: 4, 1997, s. 276.

¹²⁹ C. Torricelli, 'Mediterranean Echoes: Understanding Northernness Through The South', *Northernness* içinde, A. E. Toft ve M. Rönn (ed.), Nordic Academic Press of Architectural Research, Falun, 2022 s. 88.

¹³⁰ Nolin, a.g.m., s. 198.

¹³¹ *Tre Kronor*, İsveççe üç taç anlamına gelmektedir. Bugün bu simge halen İsveç'in resmî amblemidir. *Tre Kronor* hakkında detaylı bilgi için bkz. C. V. Heijne, 'Three Crowns: Coin Motive and (Trans-

Görsel 5. Tessin'in Stockholm Sarayı Planı

Kaynak: Nicodemus Tessin, The Royal Palace in Stockholm, On Sekizinci Yüzyıl, Nationalmuseum, Stockholm, NMH 1029/1890.

<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/249170/>

olmasının ardından Nicodemus Tessin'in planları hayata geçirilerek İsveç'in hırsları ile Stockholm'ün Baltıkların merkezinde bir krallık başkenti oluşunu temsil eden *Slottsbacken* Meydanı hayata geçirilmesi gösterilebilir.¹³² *Tre Kronor*'un kalıntıları üzerine bugün hala ayakta olan Stockholm Kraliyet Sarayı inşa edilmiştir. Tessin'in yeniden inşa ettiği Stockholm Kraliyet Sarayı, yalnızca cephe yenilemesinden çok daha büyük bir gelişmeye sahipti. Tessin, İtalya'daki çalışmaları süresince öğrendiği mimari eser ile bulunduğu meydanın birbirinin bir bütünü olarak sunulması sürecini Stockholm sarayına uygulayarak kentsel mekân ile saray cephesini birbiriyle bütünleştirecek bir tasarım özen göstermiştir.¹³³ Daha önce de belirtildiği gibi Kraliçe Kristina döneminde biri Stockholm Kraliyet Sarayı'nı kapsayan, diğeri yeni inşa edilecek kır sarayı bünyesinde iki sefa bahçesi oluşturma fikri gündeme gelmiş fakat çeşitli sebeplerle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. İsveç'te oluşacak tam teşekküllü sefa bahçeleri için III. Gustav dönemi ile III. Gustav'ın şahsî merakıyla birlikte yükselen mimari ve kültürel değişimlerin beklenmesi gerekecektir. Kral III. Gustav'ın saltanatından önce sefa bahçesi kurma girişiminde bulunan bir diğer girişim ise eşi Hedwig Eleonora'nın X. Carl Gustaf'ın (1654-1660) kısa ve dramatik süren

National Symbol', *Small Things Wide Horizons: Studies in Honour of Birgitta Hårdth*, L. Larsson, F. Ekengren, B. Helgesson ve B. Söderberg (ed.), Archaeopress Publishing, Oxford, 2015, s. 69-74.

¹³² Isling, a.g.m., s. 254.

¹³³ C. Althoff, 'The Architectural Colours of the Royal Palace as Intended and Executed by Nicodemus Tessin and His Successors', *Konsthistorisk Tidskrift*, cilt: 72, sayı: 1, 2003, s. 172.

Görsel 6. Drottningholm'ün 1861 Haritasındaki Görünümü

Kaynak: August Hahr (1861), *Svenska Kartor 1800-Talet (19.yüzyıl İsveç Haritaları)*, 1861, Riksarkivet (The National Archives of Sweden).

hükümdarlığının ardından yaptığı yeni bir kır sarayı fikri olmuştur.¹³⁴ Eski Kraliçe Hedwig Eleonora, tam olarak Avrupa barok tarzını yansıtan Drottningholm Sarayı ve çevresindeki sefa bahçesini inşa ettirmiştir.¹³⁵ Hedwig Eleonora, Kraliçe Kristina'nın aksine mimariye oldukça düşkün bir *patron* olarak Drottningholm'ün yanında Jakobsdal'ın yenilenmesine katkı sunarken *Strömsholm*, *Gripsholm* ve *Vahstena* sefa bahçelerini de hayata geçirmiştir.¹³⁶ Hedwig Eleonora'nın ölünceye değin İsveç'in kültürel yapıtlarına büyük yatırımlar sağladığı bilinmektedir.¹³⁷

Kraliçe Kristina'nın yakın çevresinden olduğu bilinen ve döneminin öne çıkan soyluları arasındaki on iki ila on beş kişilik aristokrat grubuna mensup Magnus Gabriel De La Gardie de İsveç'e sefa bahçesi getirecek bir diğer kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁸ De La Gardie, Hedwig Eleonora'nın *Drottningham*'ı ile aynı dönemde Stockholm'ün yakınlarına *Ulriksdal* yahut diğer adıyla *Jakopsdal* adındaki ilk sefa bahçesini oluşturmuş ve halen kuruluşu sürerken inşa ettireceği *Venngarn*'ın tasarım

¹³⁴ Lindahl, a.g.m., s. 174.

¹³⁵ M. Olin, 'Art and Society 1650-1725', *Swedish Art History: A Selection of Introductory Texts* içinde, L. Qvarnström (ed.), Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund, 2018, s. 102.

¹³⁶ K. Neville, *Nicodemus Tessin the Elder: Architecture in Sweden in the Age of Greatness*, Brepols Publishers, Turnhout, 2009, s. 79.

¹³⁷ B. Asker, 'Hedwig Eleonora as Dowager Queen and Administrator', *Queen Hedwig Eleonora and the Arts: Court Culture in Seventeenth-Century Northern Europe* içinde, K. Neville ve L. Skogh (ed.), Routledge, New York, 2017, s. 55.

¹³⁸ A. N. Hammar ve S. Norrhem, 'Servant as Creditors: Navigating the Moral Economy of an Early Modern Aristocratic Household', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 47, sayı: 4, 2022, s. 491.

Geyik Bahçelerini bir adım öteye taşıyarak Vänern Nehrinde bulunan Kållandsö Adası'nın tamamını avcılık parkına dönüştürdüğü bilinmektedir. Tasarlanan bu parkın içerisinde bulundurduğu öğeler nedeniyle sadece av amacıyla kullanılmasından çok bir *sefa bahçesi* olduğu fikrini doğurmaktadır.¹⁴⁴ İsveç topraklarında bulunan Geyik Bahçeleri, on yedinci yüzyıl itibariyle yalnızca hükümdarlar tarafından değil, aynı zamanda aristokraside aktif rol oynayan asilzâdeler tarafından da kurulmaya başlanmıştır. Bunların en öne çıkan isimi olan Magnus Gabriel De La Gardie, daha önce sözü edilen *Jakopsdal (Ulriksdal)* ve *Venngarn*'ın yanı sıra *Kägleholm, Höjentorp, Karlberg* ve *Mariedal* parklarını da kurmuştur.¹⁴⁵

İsveç'te özellikle 1660 ve sonrasında yoğun olarak gözlemlenen sefa bahçeleri, İsveç için yeni ve ilgi çekici bir gelişme olarak görülmekteydi. Genellikle inşa edilen sefa yahut kırsal sarayları ile sefa bahçeleri yönetici zümre ve asilzâdelerden çıkmaktaydı. On yedinci yüzyılın sonlarında gözlemlenen İsveç'in sefa bahçeleri olgusu, bu dönemlerde savaşların son bulmasıyla ortaya çıkan barış ortamı ve Kraliçe Kristina saltanatı süresince asilzâdelere tahsis edilen pek çok mülklerin değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ İsveç'teki park hususuna yaklaşım düşünüldüğünde inşa edilen ilk sefa bahçelerinin –özellikle Stockholm düşünüldüğünde– mahsul yetiştirmeye en yatkın ve özellikle Kraliyet Sarayı'na en yakın konumlarda tasarlandığı görülmektedir.¹⁴⁷ İsveç'in sefa bahçeleri serüvenindeki en mühim gelişmelerinden biri de III. Gustav döneminde Fredrik Magnus Piper tarafından tasarlanan Haga Bahçeleri olacaktır. Haga'da bulunan Türk köşkü, dönemin Osmanlı-İsveç ilişkileri ışında şekillenen ittifak ve III. Gustav'ın turquerie kullanarak oluşturmayı hedeflediği *öztensil gâyesi* bakımından oldukça mühim bir konumda bulunmaktadır. Haga Bahçeleri aynı zamanda İsveç'in uzun zamandır oluşturmaya çalıştığı İngiliz tarzı sefa bahçesi akımının en büyük örneklerinden birini meydana getirmektedir. İçerisinde bulundurduğu eserler bakımıyla Stockholm'ün biraz dışarısında konumlanan Haga Parkı, İsveçliler için tarihi ve kültürel olarak önem arz etmektedir. Bu alanda yapılan akademik çalışmaların ortak düşüncesi, Haga Parkı'nın

¹⁴⁴ A. Ahrlund, 'Power and Paradise: Swedish Deer Parks in a Long-Term Perspective', *Bebyggelsehistorisk Tidskrift*, cilt: 61, sayı: 1, 2011, s. 79.

¹⁴⁵ Olsson, a.g.m., s. 82.

¹⁴⁶ Lindahl, a.g.m., s. 183.

¹⁴⁷ Isling, a.g.m., s. 252.

en yakın *akrabasının* İngiltere’de bulunan Stourhead Parkı olduğudur.¹⁴⁸ Bu düşünceyi destekleyen en büyük gelişme, daha önce de sözü edildiği üzere Haga Bahçelerinin yaratıcısı olan Fredrik Magnus Piper’in 1779 yılında Stourhead Parkı’nda yaptığı gözlemlere dayanarak çalışmalarını yürütmüş olmasıdır.

¹⁴⁸ T. Olsson, ‘The Copper Tents and the English Garden at Haga’, *Icosmos Bulletin*, cilt: 6, sayı: 1, 1981, s. 254.

2. III. GUSTAV DÖNEMİ ve OSMANLI İTTİFAKINDAN POLİTİK ÖZTEMSİLE UZANAN YOL

III. Gustav, babası Adolf Frederick'in (1751–1771) ardından 1771 tarihinde İsveç tahtına oturmuştur. III. Gustav, 1746 yılında doğduğunda İsveç hanedanlığı 1720 Anayasası altında yalnızca sembolik olarak taç giyerken tüm gücü elinde bulunduran meclisin içerisindeki rekabetle boğuşmaktaydı.¹⁴⁹ 1718 yılı geldiğinde İsveç öncelikle XI. Karl döneminde kısmen ve XII. Karl döneminde tam olarak ve sertçe mutlakiyetçi bir yönetimi benimsemiştir.¹⁵⁰ Halk, peşi sıra gelen savaşlar neticesinde her ne kadar sıkıntı çekiyor olsa da bu durum Kral'ın gözden düşmesiyle değil mutlakiyetçi yönetim tarzının popülaritesini kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. XII. Karl'ın mutlakiyetçi yaklaşımına öylesine büyük bir muhalefet mevcuttu ki ölümünün ardından 1719'da *Riksdag*'da¹⁵¹ hazırlanan yazılı anayasanın 1720 yılında revize edilmesiyle Kral ve konseyine verilen yetkiler oldukça sınırlı bir düzeyde tutulmuştur.¹⁵² 1720 Anayasası ile Kral'ın mutlakiyeti sonlandırılmış olup sınırsız otokrasi yerine oluşturulacak bir Konsey ile birlikte yönetimi sürdüreceği açıkça belirlenmiştir.¹⁵³ 1720 yılında tahta çıkan Kral I. Frederick'in yemininde otokrasiye yöneldiği takdirde tahttan indirileceğini belirten bir madde de bulunmaktaydı. 1720 Anayasası'nın on üçüncü maddesine göre Kral'ın, meclis olmadan devleti yönetemeyeceği, meclise karşı olamayacağı ve İsveç adına alınan temel kararları her ne olursa olsun onaylayacağını altı çizilmektedir.¹⁵⁴ 1720 yılında gerçekleşen bu *devrim*, yönetim sistemini iyileştirerek İsveç'i geçmişteki ihtişamına yeniden erişirme gâyesinden beslenmekteydi.¹⁵⁵

¹⁴⁹ H. A. Barton, 'Gustav III of Sweden and the Enlightenment', *Eighteenth-Century Studies*, cilt: 6, sayı: 1, 1972, s. 1.

¹⁵⁰ M. Roberts, *The Age of Liberty (Sweden 1719-1772)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, s. 1.

¹⁵¹ *Riksdag*, İsveççe parlamento anlamına gelmektedir. Tarihi kaynaklarda parlamento (*Riksdag*) yahut İsveç Parlamentosu (*Sveriges Riksdag*) olarak adlandırılmaktadır.

¹⁵² M. F. Metcalf, 'Structuring Parliamentary Politics: Party Organization in Eighteenth-Century Sweden', *Parliaments, Estates and Representation*, cilt: 1, sayı: 1, 1981, s. 35.

¹⁵³ C. Wolff, 'Aristocratic Republicanism and the Hate of Sovereignty in 18th Century Sweden', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 32, sayı: 4, 2007, s. 361.

¹⁵⁴ C. Wolff, *Noble Conceptions of Politics in Eighteenth-Century Sweden (ca 1740-1790)*, Finnish Literature Society, Helsinki, 2009, s. 36.

¹⁵⁵ J. F. Berdah, 'Sweden Between Constitutionalism and Absolutism: From Frihetstiden to Gustav III (1718-1772)', *Revue d'Histoire Nordique*, cilt: 30, sayı: 1, 2024, s. 2.

İsveç adına zümre egemenliği (*ständervälde*) döneminde her ne kadar monarşik figürler politika sahnesindeki aktif konumunu korusa da Kral imgesinin çeşitli *ara güçlerle* denetlendiği gözlemlenmektedir.¹⁵⁶ Kral sembolik bir figür olarak İsveç politika sahnesinde bulunurken savaş, barış, vergi ve kanun hazırlığı gibi temel konularda *Riksdag* aktif olarak görev almaktaydı.¹⁵⁷ On sekizinci yüzyıl İsveç’i monarşik gücün iyice zayıflamasıyla beraber monarşi destekçileri ile radikal bir meclis egemenliğini savunan guruplar arasındaki anlaşmazlıklara sahne olmaktaydı.¹⁵⁸ Fransız filozof Gabriel Bonnot de Mably, İsveç’in parlamenter sisteminden övgüyle söz ederken çağdaşlarının hayranlıkla gözlemlediği İngiliz monarşisinden her yönüyle üstün olduğunun altını çiziyordu.¹⁵⁹ 1750’li yıllarda ise parlamenter egemenlik İsveç’te tam anlamıyla oturtularak Kral, Kral Konseyi ve *Riksdag* arasındaki güçler ayrılığı sistemi uygulanmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ 1739 ile 1772 yılları arasında İsveç’in politik gücü tamamıyla şehirliler, soylular, din adamları ve köylüleri temsil eden *Riksdag*’a aitti.¹⁶¹ *Riksdag* içerisinde iki ana parti bulunmaktaydı: Şapkalar (*hattar*) ve Kepler (*mössor*). Kral Konseyi genellikle şapkalıların ekseninde bulunurken Kral’ın olduğundan daha fazla güç kazanmaması en büyük çıkarlarından birini meydana getirmekteydi.¹⁶² 1738 ile 1740 yılları arasında Kont Arvid Horn başkanlığındaki *Riksdag*, ana yönetim organı olarak İsveç’teki barış ortamını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek adına Danimarka ve Rusya ile anlaşmalar yaparken diğer yandan özellikle X. ve XI. Karl döneminde koşulları iyice kötüleşmiş olan kamu maliyesini eski haline getirip toprak sahiplerini korumayı öncelemiştir.¹⁶³ 1720 Anayasası, meclis üyelerinin üç yılda bir üç ay süreyle toplanmasına hükmediyor olsa da bu karar 1765-1766 yılları arasında değiştirilerek toplantı süresinin uzatılmasına ve yirmi bir ayda bir toplantı yapılmasına karar

¹⁵⁶ C. Wolff, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁷ K. Sennelfelt, ‘The Politics of Hanging Around and Tagging Along: Everyday Practices of Politics in Eighteenth-Century Stockholm’ *Past & Present Conference: The Politics of Gesture (Historical Perspectives)*, Sheffield, 15-16 Eylül 2007, s. 176.

¹⁵⁸ M. Linnarsson, ‘Radicalism in the Old Regime: The Challenge of Parliamentary Sovereignty in Sweden (1769-70)’, *Parliaments, Estates and Representation*, cilt: 42, sayı: 3, 2022, s. 234.

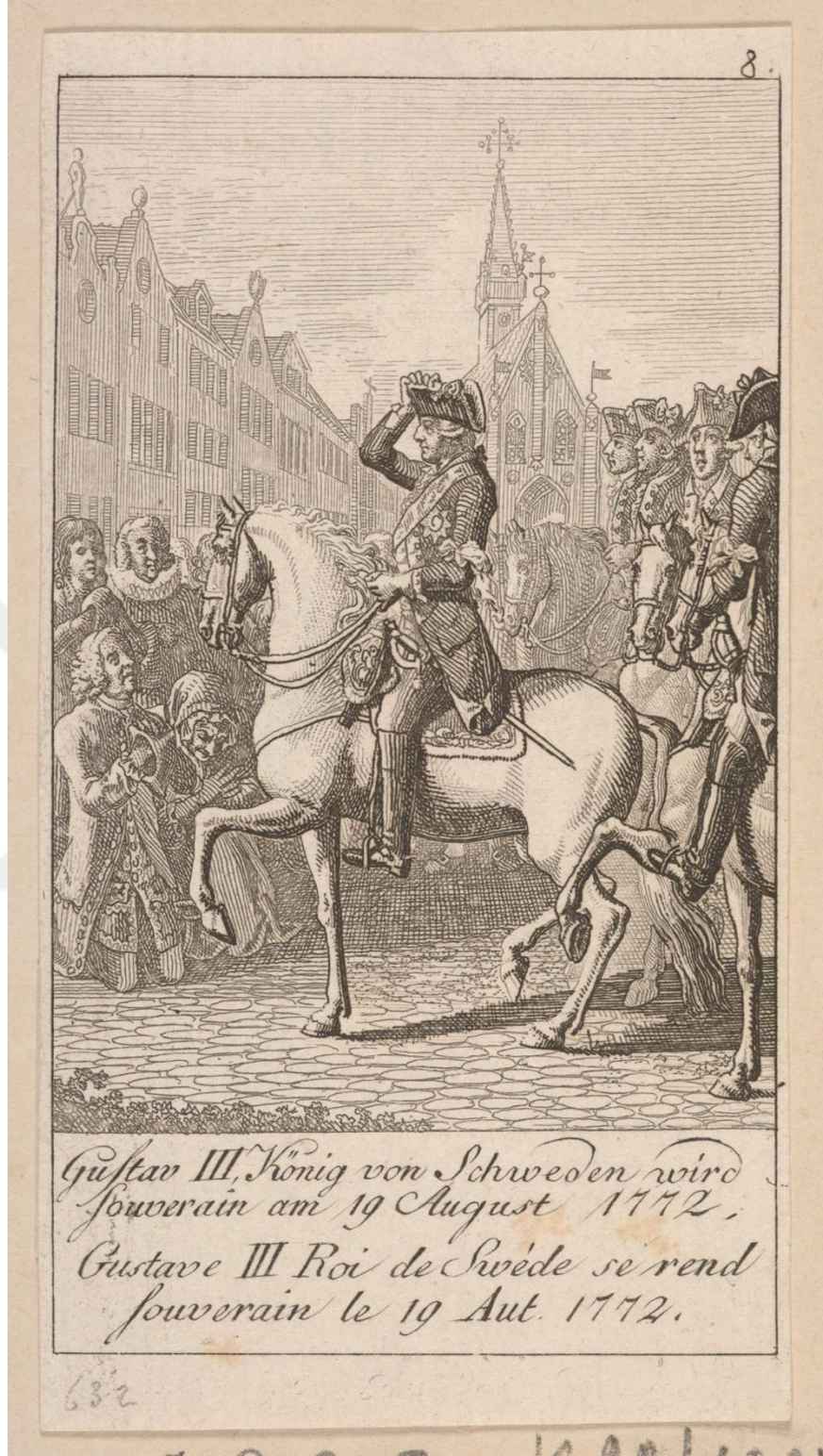
¹⁵⁹ E. P. Nokkala, ‘Rewriting Eighteenth-Century Swedish Republican Political Thought: Heinrich Ludwig von Hess’s *Der Republikaner* (1754)’, *History of European Ideas*, cilt: 42, sayı: 4, 2016, s. 504.

¹⁶⁰ Linnarsson, a.g.m., s. 236.

¹⁶¹ R. V. Eagly, ‘Monetary Policy and Politics in Mid-Eighteenth-Century Sweden’, *The Journal of Economic History*, cilt: 29, sayı: 4, 1969, s. 739.

¹⁶² Nokkala, a.g.m., s. 508.

¹⁶³ Berdah, a.g.m., s. 4.

Görsel 8. Gustav'ın Darbesinden Sonra Tahta Çıkışını Resmeden Bir Sayfa

Kaynak: Daniel Nicholas Chodowiecki (1790), *Gustav III, King of Sweden, Crowned as King, August 19, 1772*, Fine Arts Museums of San Francisco, 1963.30.35080.

<https://www.famsf.org/artworks/gustav-iii-king-of-sweden-crowned-as-king-august-191772>

verilmiştir.¹⁶⁴ *Riksdag* toplantılarına her ne kadar pek çok temsilci katılıyor olsa da kararların onaylanmasındaki anahtar rol genellikle bürokraside yahut İsveç Kilisesi'nde nüfuslu kişilerin elinde bulunmaktaydı.¹⁶⁵

1720 Anayasası'yla beraber Kral'ın tüm otokratik gücünün kırıldığı bu zümre egemenliği dönemi, III. Gustav'ın tahta çıktığı 1771 yılına kadar sürmüştür. III. Gustav, ilk olarak 19 Ağustos 1772 tarihinde yaptığı bir darbe sonucu meclisin Kral'ı kısıtlayan mevcut düzenini ortadan kaldırmıştır. Bahsi geçen yılında III. Gustav'ı bir darbe düzenleyecek konuma getiren çeşitli politik nedenler bulunmaktaydı. Bu nedenlerin başında 1760'lar sonrasında *Riksdag*'da aktif olan tek siyasetin Şapkalar ve Kepler arasındaki politik gerginliklerden oluşması gelmekteydi. Bu dönem, meclisin kısır bir döngü ekseninde ilerlemesine yol açmış ve 1770 itibarıyla devletin yönelmesi gereken daha büyük meseleler ortaya çıkmıştır. Devletin odaklanması gereken nokta Şapkalar ve Kepler arasındaki iktidar mücadelesi değil, anayasal bir devrime duyulan ihtiyaç ve fırsat eşitliğiydi.¹⁶⁶ Özellikle 1750'lerin ikinci yarısından itibaren *Riksdag*'da bulunan aristokratların soyluların ayrıcalıklarını kısıtlama girişimleri tüm gidişatı tersine çevirmiş ve soyluların Kral III. Gustav'ın yanındaki ittifaka dahil olmalarını sağlamıştır.¹⁶⁷ Soyluların ayrıcalıklarına karşı başlatılan hareketin de tetiklemesiyle İsveç'te bir düzen değişikliğinin gerekliliği daha da gözle görülür bir hale gelmiştir. III. Gustav, darbesinden altı ay önce annesine yazdığı mektupta meclisteki iktidar mücadelesinin toplumsal düzen içerisindeki mücadelelerden *daha az* yıkıcı olduğunu belirterek “Artık Şapkalar ve Kepler yok; bir tarafta soylular, diğer tarafta ise üç mülk sahibi var” ifadelerini kaleme almıştır.¹⁶⁸ Darbe günü geldiğinde III. Gustav ve beraberindekiler Stockholm'de bulunan meclisi ele geçirip tüm üyeleri tutuklarken zaten hali hazırda ömrünün son demlerinde olan *Riksdag* rejimini sona erdirmekte hiç zorlanmamışlardı.¹⁶⁹ III. Gustav'ın bu husustaki bakış açısına göre

¹⁶⁴ Metcalf, a.g.m., s. 36.

¹⁶⁵ P. Winton, ‘Parliamentary Control, Public Discussions and Royal Autonomy: Sweden (1750-1780), *Historie & Mesure*, cilt: 30, sayı: 2, 2015, s. 55.

¹⁶⁶ Roberts, a.g.e., s. 175.

¹⁶⁷ J. Nordin, ‘The Monarch in the Swedish Age of Liberty (1719-1772)’, *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures (1740-1820)* içinde, P. Ihalainen, M. Bregnsbo, K. Sennefelt ve P. Winton (ed.), Routledge, Oxon, 2016, s. 156.

¹⁶⁸ D. G. Kirby, *Northern Europe in the Early Modern Period: The Baltic World (1492-1772)*, Routledge, Oxon, 2013, s. 350.

¹⁶⁹ Berdah, a.g.m., s. 16.

Riksdag'ın mevcut yönetimi, İsveç'in özgürlüğünü yok eden en yegane sebep olarak görünmektedir.¹⁷⁰ Yeni Kral'ın iktidarının ilk yılları, organize ettiği darbeyi iyi ve kabul edilebilir göstermek adına çabalamakla geçmiştir.

III. Gustav'ın uzun bir süredir ayak sesleri işitilen bir darbe sonucu devraldığı İsveç, XII. Karl'ın ardından *Riksdag*'daki partiler arası iktidar savaşları ve Kral yetkilerinin sınırlandırılmasıyla beraber geçmişin görkemli günlerini çoktan geride bırakmış bir İsveç'ti. Kral III. Gustav'ın tahta çıkışından on sekiz ay sonra, 19 Ağustos 1772 tarihinde gerçekleşen darbesini İsveç halkı da sevinçle kabullenmiştir. Bu sevinç yalnızca İsveç değil Avrupa'nın dört bir yanında da paylaşılmaktaydı. 1772 Darbesi İsveç için yalnızca bir gereklilik olmasından ziyade Avrupa adına Aydınlanmanın zaferi olarak kutlanırken *Riksdag* tekrar Kral'ın bir konseyi haline gelerek yalnızca kendisi istediğinde tavsiye sunabilecek bir kurum haline getirilmiştir.¹⁷¹ III. Gustav milletin kahramanı olarak anılırken vatanını siyasi kölelikten arındırdığı için tüm şereflerin sahibi olduğuna inanılıyordu.¹⁷² 21 Ağustos 1772'de yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle *Riksdag*'da bulunan aristokratlar, III. Gustav ve ardından gelecek hükümdarların meşrû liderler oldukları ve tüm meclis kontrolünün sahibi olduklarını açıkça kabul etmekteydi.¹⁷³ Siyasetine başladığı ilk günlerde İsveç'i içinde bulunduğu oligarşi düzeninden kurtararak Kral'ın gücünün bir kısmını tekrar kazanan III. Gustav, bu yetkiyi hayata geçirdiği çeşitli reformları uygulamak için kullanmıştır.¹⁷⁴ İsveçli Dilbilimci Jakob Jonas Björnsthål'ın Stockholm'deki bir gazete için kaleme aldığı mektupta III. Gustav'ı *vatanın babası* olarak yüceltirken kansız bir *devrim* ile İsveç meclisinde mevcut olan çekişmeleri sonlandırmasıyla övmekteydi.¹⁷⁵

2.1. Krallık, Kimlik ve Güç: III. Gustav'ın Politik Vizyonu ve İsveçlilik

Kral III. Gustav'ın 21 Ağustos 1772 tarihinde, darbenin ardından *Riksdag*'da yaptığı ilk konuşma, kendisinin politik vizyonunun anlaşılması için önemli bir

¹⁷⁰ Wolff, a.g.e., s. 55.

¹⁷¹ Roberts, a.g.e., s. 206.

¹⁷² N. N. Cronholm, *A History of Sweden From the Earliest Times to the Present Day (Vol 2)*, Cornell University Library, 1902, s. 146.

¹⁷³ Wolff, a.g.e., s. 100.

¹⁷⁴ S. P. Oakley, 'Gustavus III and Finland in 1775', *Scandinavian Studies*, cilt: 51, sayı: 1, 1979, s. 1.

¹⁷⁵ M. Nielsen, 'Gustavus III of Sweden and Classical Antiquity: The Stage-Setting of a Golden Age', *The Classical Heritage in Nordic Art and Architecture*, Kopenhag, 1-3 Kasım 1988, s. 65.

konumdadır. III. Gustav, iki kez *Riksdag*'a karşı darbe girişiminde bulunmuş hükümdar bir çiftin çocuğu olduğu ve politika sahnesinde göz önünde olmadan büyütüldüğü için hükümet çevrelerinin perspektifinde *yabancı* olarak görülmekteydi. Konuşmasında ilk olarak parlamentoya karşı iyi niyetini sunup aristokratları buna ikna edebilmek adına kendisini *İsveçli* olarak konumlandırarak elli yıldan uzun bir sürenin ardından İsveç doğumlu ilk hükümdar olduğunun altını çizmiştir.¹⁷⁶ III. Gustav, kendisinden önce İsveç tahtında bulunan farklı ülkelerde doğmuş hükümdarların ardından çağdaşı İngiltere Kralı III. George (1760-1820) gibi *kendi topraklarında* hükümdar olarak sahip olması gereken tüm hakları savunma isteğine sahipti.¹⁷⁷

On sekizinci yüzyıl İsveç politika dünyasında –özellikle zümre egemenliği dönemi ve sonrasında– milliyetçilik algısı büyük ölçüde oturmuş bir konumda bulunmaktaydı. İsveç'in millî benlik duygusu politik taraflarca dini metinlerdeki Eski İsrail anlatısıyla bağdaştırılmaktaydı. Bu inanişâ göre İsveçliler tıpkı İncil anlatısındaki İsrailîliler gibi diğer milletlerden farklı olarak sıradanlıktan uzak, Tanrı tarafından özenle yönlendirilen bir halkı temsil ederken bu anlatı “bizim İsveçli İsrail'imiz” (vårt Svenska Israel) sloganına evrilmiştir.¹⁷⁸ III. Gustav, İsveç'in millî benliğini bulması açısından çeşitli adımlar atarken, *aydınlanmış* bir kral olarak hüküm sürdüğü süre boyunca pek çok yeni atılım yapmıştır. 24 Ocak 1781 tarihinde Hoşgörü Fermanı'nı yayınlarak Protestan mezhebindeki İsveç'te Katoliklerin ibadet özgürlüğüne izin verirken 1782 yılında Yahudi göçmenlerin çeşitli şehirlere yerleşmesine izin vermiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ A. Swanson, ‘Gustaf III and Gustave III: Shaping an Image, *Scandinavian Studies*, cilt: 85, sayı: 2, 2013, s. 166.

¹⁷⁷ Kirby, a.g.e., s. 320.

¹⁷⁸ P. Ihalainen, ‘The Concepts of Fatherland and Nation in Swedish State Sermons from the Late Age of Absolutism to the Accession of Gustavus III’, *Scandinavian Journal of History*, cilt:28, sayı: 1, 2003, s. 55.

¹⁷⁹ Y. M. Werner, ‘Gustav III, Enlightenment and Religion: Ecumenical Visions and Catholicizing Strategies’, *Religious Enlightenment in the Eighteenth-Century Nordic Countries* içinde, J. Ljunggren ve E. Sidenvall (ed.), Lund University Press, Lund, 2023, s. 230.

Görsele 9. Kral III. Gustav Adına İsveç'in İlk Yahudileri Tarafından Kaleme Alınmış İsveççe ve İbranice Dua

Kaynak: Anonim (1780), Stockholm, *The National Library of Israel*, 997003481790405171.
[https://www.nli.org.il/en/items/NNL_EPHEMERA997003481790405171/NLI#\\$FL191730777](https://www.nli.org.il/en/items/NNL_EPHEMERA997003481790405171/NLI#$FL191730777)

Henüz genç bir lider olan III. Gustav, *Riksdag* ve Kral Konseyi kurumlarını her ne kadar birbirine zıt kutuplarda bulunuyor olsa dahi ustalık eseri bir denge kurarak yeni düzenini ortaya çıkartmıştır. III. Gustav, 21 Ağustos 1772'de *Riksdag*'da yaptığı konuşmasında İsveç'in önceki dönemlerinden farklı olarak kendisinin hazırladığı anayasa ile *gerçek özgürlüğüne* ulaşacağını ifade etmekteydi.¹⁸⁰ Tahta henüz yeni oturmuş III. Gustav'ın ilk hedefi, İsveç'i tekrar eski ihtişamlı günlerine döndürmek olmuştur.¹⁸¹ III. Gustav'ın zümre egemenliği sürecini sona erdirmesinin ardından tekrar gündeme getirdiği monarşik otokrasi, 1789 Birlik ve Güvenlik yasası ile tamamlanmış ve bu süreçte soyluların daha önceleri edindikleri ayrıcalıkları azaltılarak bürokraside yeni bir sayfayı açmıştır.¹⁸² Bu gelişmeleri hayata geçirirken

¹⁸⁰ H. Tandefelt, 'The Image of Kingship in Sweden (1772-1809), *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures (1740-1820)* içinde, P. Ihalainen, M. Bregnsbo, K. Sennefelt ve P. Winton (ed.), Routledge, Oxon, 2016, s.172.

¹⁸¹ A. D. Harvey, 'Gustav III of Sweden: The Forgotten Despot of the Age of Enlightenment', *History Today*, cilt: 53, sayı: 12, 2003, s. 9.

¹⁸² Werner, a.g.m., s. 230.

III. Gustav endüstriyel, kültürel ve politik alanlarda milliyetçi politikaları hayata geçiren *ilk* İsveç hükümdarı olmuştur.¹⁸³ Bu bağlamda 1786 yılında İsveç Akademisi, Edebiyat, Tarih ve Antik Çağ Akademisi ile İsveç Tiyatrosu'nu kurmuştur.¹⁸⁴ III. Gustav'ın hedeflerine ulaşmak uğruna örnek edindiği zikredilen en mühim kişi Fransa Kralı, *Güneş Kral* XIV. Louis olduğu bilinmektedir. III. Gustav, XIV. Louis kadar güç edinmek ve gelecekte *İsveç'in Güneş Kralı* olarak anılmak istemekteydi.¹⁸⁵

On yedinci ve on sekizinci yüzyıl dünyasında hükümdarlar pek çok yeni alanda varlık göstererek kendi öztemsillerini oluşturmaya başlamışlardır. Bunun önde gelen örneklerinden biri de tiyatro kültürü olmuştur. Sanata yatkın kişiliğiyle tanınan III. Gustav'ın tiyatro yoluyla kendisine bir öztemsil yaratma gayretinde olduğu bilinen bir gerçektir. Büyük harcamalarla sahnelenen tiyatro oyunları ise belirli dönemlerde çeşitli gruplar tarafından eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir. Ancak, Georgia Cowart, XIV. Louis'in saray tiyatrolarından söz ederken *zevkin* himaye edilmesinin ve tüketilmesinin gücün bizzat kendisini temsil ettiğini ifade etmiştir.¹⁸⁶ Kral XIV. Louis dönemindeki Fransa gibi İsveç ekonomisi de iyi zamanlarını çoktan geride bırakmıştır. III. Gustav'ın kültürel alanlarda yaptığı harcamalar çeşitli eleştirilere neden olsa da kendi döneminde İsveç ekonomisinde iyi yönlü değişimler yaşandığı da görülmektedir.¹⁸⁷ Tüm bu ekonomik koşullara rağmen İsveç Kralı III. Gustav ve aristokratları hayatı, gücü ve koşulları derinleştirerek *yeniden anlamlandırma* imkânı sunan tiyatronun kurgusal dünyasında kendi öztemsillerini oluşturmaya özen göstermişlerdir.¹⁸⁸ III. Gustav'ın yönetsel olarak XIV. Louis'yi idolleştirmiş olması ve tiyatro yoluyla kendi politik temsilini yaratma çabası içerisinde bulunması, turquerie kullanarak yeni bir kimlik yaratma refleksini gösterme ihtimalini desteklemektedir. Diğer tüm hükümdarlar gibi, devletin ve kendisinin zor koşullarda olduğu bir dönemde kendisine *yabancı* yahut *öteki* olan bir toplumu daha idolleştirmiş

¹⁸³ P. Dotlacilova, "Designing 'Swedishness': Theatre Costume Design Under the Rule of Gustav III", *1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, cilt: 20, sayı: 1, 2023, s. 104.

¹⁸⁴ Cronholm, a.g.e., s. 177.

¹⁸⁵ M. Berlova, *Performing Power: The Political Secrets of Gustav III (1771-1792)*, M. Kroetch (ed.), Routledge, New York, 2021, s. 1.

¹⁸⁶ G. J. Cowart, *The Triumph of Pleasure: Louis XIV & the Politics of Spectacle*, University of Chicago Press, Chicago, 2008, s. xxii.

¹⁸⁷ Z. Anusik, *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771-1792)*, Lodz University Press, Lodz, 2016, s. 77.

¹⁸⁸ Berlova, a.g.e., s. 108.

olması beklenmeyecek bir gelişme değildir. Üstelik III. Gustav'ın tahtta bulunduğu yıllar arasında İsveç ve Osmanlı Devleti pek çok ortak sorunla mücadele etmişlerdir. Bunların başında peşi sıra yaşanan Osmanlı–Rus Savaşı ve Rus–İsveç Savaşı gelmektedir. III. Gustav'ın İsveç'i eski ihtişamına döndürmeye yönelik vizyonu İsveç'i *Kuzey'in Osmanlı'sı* olarak hayal etmesine dayanmaktaydı.¹⁸⁹ III. Gustav'ın kendi devletini *Kuzey'in Osmanlı'sı* olarak tasavvur etmesi, bir bakımda devletin içinde bulunduğu politik çıkmazlardan ve özellikle Baltıklardaki dış politika hedeflerinden beslenmekteydi. İsveç'in Baltıklarla teması on ikinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1620'li yıllarda II. Gustav Adolf (1611-1632), Polonya'nın Livonia bölgesinin büyük bir kısmını İsveç sınırlarına dahil ederken 1654 yılında Kral X. Karl Gustav (1654-1660), Doğu Baltık coğrafyasını ele geçirmeye çabalayıp başarısız bir sonuç elde etmiş olsa da 1704 yılında Polonya tahtına Stanislas Lesczynski'nin çıkmasını destekleyerek Doğu'daki Rus tehdidine karşı İsveç-Polonya ve Osmanlı ittifakının ilk temellerini atmıştır.¹⁹⁰

Baltık coğrafyasındaki güç dengesinin serüveni incelendiğinde on sekizinci yüzyılın büyük değişimleri beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Baltıkların deniz gücü on altı ve on yedinci yüzyıl özelinde bakıldığında Danimarka, Norveç ve İsveç'in öne çıktığı alanlar olarak gözlemlenirken on sekizinci yüzyılda bu üç kıyı devletine Rusya'nın da rakip olarak eklendiği göze çarpmaktadır.¹⁹¹ On sekizinci yüzyılın ilk günlerinde İsveç Avrupa haritasında çok daha büyük bir alana yayılmaktaydı. Baltıkların dört bir yanı, Finlandiya ve St. Petersburg'a kadar Rusya'nın bir kısmı İsveç'in vilayetlerini oluşturmaktaydı.¹⁹² İsveç'in *Stormaktstiden*¹⁹³ olarak son kez anıldığı on sekizinci yüzyılda, özellikle 1721 yılı itibarıyla bu bölgelerin büyük çoğunluğu İsveç kontrolünden çıkmıştır.¹⁹⁴ III. Gustav döneminde İsveç ve Rusya'yı

¹⁸⁹ Sandmo, a.g.m., s. 214.

¹⁹⁰ H. A. Barton, 'Gustav III of Sweden and the East Baltic (1771-1792)', *Journal of Baltic Studies*, cilt: 7, sayı: 1, 1976, s. 13.

¹⁹¹ J. Glete, 'Bridge and Bulwark: The Swedish Navy and the Baltic (1500-1809)', *Naval History 1680-1850* içinde, R. Harding (ed.), Routledge, Oxon 2018, s. 434.

¹⁹² C. Evans, 'Where in the World was Sweden? A Brief Guide for Foreigners', *Sweden in the Eighteenth-Century World: Provincial Cosmopolitans* içinde, Göran Ryden (ed.), Routledge, Oxon, 2016, s. 33.

¹⁹³ *Stormaktstiden*, İsveççe *stor* (büyüklük), *makt* (güç yahut ihtişam) ve *tiden* (dönem) kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkarak *İsveç'in İhtişam Çağı*'nı ifade etmek için kullanılmaktadır. İsveç'in ihtişam çağı hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Roberts, *Sweden as a Great Power (1611-1697): Government, Society, Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York, 1698.

¹⁹⁴ Evans, a.g.m., s. 29.

düzenli aralıklarla karşı karşıya getiren en mühim mesele ise Finlandiya'ydı. Özellikle 1741 Rus-İsveç Savaşı sonrasında Finlandiya'nın bir kısmının Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra Rusya'nın Finlandiya'nın tamamını ele geçirme tehdidi nedeniyle Finlandiya'yı savunma alanında güçlendirme ve İsveç Krallığı'na politik anlamda daha sıkı bağlama refleksini geliştirmesini tetiklemiştir.¹⁹⁵ 1770'lerin sonlarına doğru III. Gustav'ın Finlandiya'yı Rusya Kraliçesi II. Katerina'ya teslim edeceğine dair dedikodular İsveçliler arasında yayılmaya başlamıştır. Tahta çıktığı 1771 yılından bu yana Norveç'i Danimarka'dan alarak kendi topraklarına katmak isteyen III. Gustav için Finlandiya'yı teslim etmek yalnızca bir dedikodudan ibaret değildi.¹⁹⁶ III. Gustav, II. Katerina'nın Norveç meselesindeki desteğine muhtaç olduğu için Kırım'ı ilhak etmeye yönelik Rus planlarından faydalanma hevesinde olduğu gözlemlenmektedir.¹⁹⁷ Bu hususları görüşmek üzere III. Gustav'ın II. Katerina ile 1777'de St. Petersburg'da ve Rus Finlandiyası'nda bulunan Fredrikshamn'da iki görüşme yaptığı bilinirken bu görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edilememiştir.¹⁹⁸ III. Gustav, tıpkı annesi Kraliçe Louise Ulrika gibi Finlandiya'nın güvenliği ve barışını ön planda tutmaktaydı.¹⁹⁹ İsveç ile Rusya arasındaki Finlandiya gerilimi, III. Gustav'ın oğlu IV. Gustav Adolf (1792-1809) döneminde 1808-09 savaşı sonucu I. Aleksandr (1801-1825) komutasındaki Rusya'nın Finlandiya'nın tamamını ele geçirmesiyle sonuçlanmış ve İsveç'in artık bölgedeki en büyük güç olmadığını resmî olarak görülmüştür.²⁰⁰

III. Gustav'ın İsveç zümre egemenliği dönemini 1772 yılında bir darbeye ortadan kaldırmasının ardından devletin otokrasi temelindeki yönetim tarzı, Finlandiya savaşı sonunda tekrar sorgulanmaya başlanmıştır. Finlandiya'nın kaybedilmesiyle anayasal ve siyasi yönetim sistemi tekrar gözden geçirilerek kral figürünün güçlerini meclis yoluyla dengeleyen yeni bir anayasanın hazırlanmasına karar verilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ Oakley, a.g.m., s. 1.

¹⁹⁶ Barton, *East Baltic*, s. 14

¹⁹⁷ D. Kirby, *The Baltic World (1772-1993): Europe's Northern Periphery in an Age of Change*, Longman Publishing, New York, 1995, s. 18.

¹⁹⁸ Barton, *East Baltic*, s. 14.

¹⁹⁹ Anusik, a.g.e., s. 78.

²⁰⁰ O. Elgström, *Images and Strategies for Autonomy: Explaining Swedish Security Policy Strategies in the 19th Century*, Springer – Science + Business Media, Dordrecht, 2000, s. 8.

²⁰¹ J. Teorell ve B. Rothstein, 'Getting to Sweden, Part One: War and Malfeasance (1720-1850), *Scandinavian Political Studies*, cilt: 38, sayı: 3, 2015, s. 230.

Görsel 10. III. Gustav ile Rus İmparatoriçesi'nin 16 Haziran 1777 Tarihli Buluşmasını Tasvir Eden Bir Gravür

Kaynak: Carl Andreas Dahlström (1860), *Nationalmuseum*, NMTiG 3099.
<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/178601/>

Rusya'nın birbiri ardına içinde bulunduğu Osmanlı–Rus Savaşı ve İsveç–Rus Savaşı'nın ortaya çıkardığı Osmanlı–İsveç ittifakından söz etmeden evvel bahsi geçen savaşlar dönemlerine ve bir ittifakın ardında yatan sebepleri incelememiz gerekecektir. İsveç perspektifinden incelendiğinde İsveç–Rus Savaşı'nın ardında yatan sebep, on sekizinci yüzyılda İsveç'in Avrupa'nın büyük güçleri arasından düşmesi ve iç siyasette yaşanan karışıklıklar olduğu görülmektedir.

Birbirleriyle kuzen olan III. Gustav ve Rus Kraliçe II. Katerina'nın yakın ilişkiler beslemedikleri ve birkaç kez yan yana geldikleri görülmektedir. Bunlardan en mühim görüşme, 1777 yılında St. Petersburg'da Rusya, İsveç ve Danimarka arasındaki tarafsızlık görüşmeleri olmuştur. Bahsi geçen bu toplantının III. Gustav'ın tarafsız politikaya devam etmek istememesi üzerine anlaşmazlıkla sonuçlandığı

Görsel 11. On Sekizinci Yüzyılın Başında İsveç'in Genel Haritası

Kaynak: Anonim (1706), *Lantmäteriet*, National Land Survey of Finland Archives, RK/31.

bilinmektedir.²⁰² III. Gustav'ın Rusya ile süren gergin ilişkilerinin seyrini değiştirerek Osmanlı ile bir ittifak geliştirmesine neden olan en büyük gelişme ise 1788 yılında Rusya'nın hem İsveç hem de Osmanlı ile aynı anda savaşıyor olmasıydı. Bu savaşlar III. Gustav'ın hem Baltıkları tekrar İsveç topraklarına dahil etmek hem de uzun zamandır planlamasını yaptığı Osmanlı-İsveç ittifakını hayata geçirmek için umutlanmasına neden oluyordu.²⁰³ 1787'de gerçekleşen bu savaş, Osmanlı, İsveç ve Rusya üçlüsünün içinde yaşadığı çeşitli politik çıkmazlar dolayısıyla gecikmiştir. Mısır'dan gelen Gazi Hasan Paşa'nın Sadrazam ile savaş ilanının zamanlaması hususunda anlaşmazlığa düşmesi, Rusya'nın komutanı Potemkin'in kararsızlığı ve İsveç'in Rusya Kraliçesinin Osmanlı ile oyalanıyor olmasından faydalanarak sürpriz bir hareketle Finlandiya topraklarını tekrar İsveç Krallığı'na bağlama planı bu gecikmenin öne çıkan sebepleri olmuştur.²⁰⁴ 1787'de Osmanlı'nın Rusya'ya karşı savaş ilan ettiğinin haberini alan III. Gustav, Baltıklardaki *Kuzey'in Osmanlı'sı* hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla Osmanlı'nın savaşa teşvik edilmesini sağlamaya devam etmiştir.²⁰⁵ Ancak İsveç savaşa girdikten sonra Danimarka, İsveç'in Rusya ile vakit kaybetmesi fırsatını kullanarak İsveç'e karşı savaş ilan etmiştir.

2.2. Ortak Düşmana Karşı Savaş ve İttifak Dönemi

II. Katerina yahut bilinen adıyla Büyük Katerina'nın hüküm sürdüğü dönem, Rusya'nın elinde tuttuğu topraklarda güçlenmeyi ve fethetme arzusunda bulunduğu toprakları imparatorluk etkisi almaya ehemmiyet verdiği bir dönem olarak akıllarda yer etmiştir.²⁰⁶ Tıpkı İsveç örneğinde olduğu gibi Osmanlı adına da Rusya uzun zamandan beri bölgedeki en büyük düşmanlardan biri haline gelmiştir. On sekizinci yüzyıl boyunca pek çok kez karşı karşıya gelen Osmanlı ve Rusya, 1768-1774

²⁰² T. Myllyntaus, 'Cousins at War – Nothing Changed? An Offensive of Gustav III Against Catherine II (1788-1790), *Finland and Russia: Images of the Shared Past* içinde, A. Tolstikov ve I. Takala (ed.), Izdatel'stvo Petrgu, Petrozavodsk, 2014, s. 9.

²⁰³ Barton, *East Baltic*, s. 14.

²⁰⁴ S. J. Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III (1789-1807)*, Harvard University Press, Massachusetts, 1971, s. 29.

²⁰⁵ F. Thomasson, 'With the Sabre in One Hand and the Koran in the Other: Turkish Seamen in the Baltic and the Decline of Swedish-Ottoman Relations in the 1790's', *Forum Navale*, cilt: 66, sayı: 1, 2010, s. 24.

²⁰⁶ E. Bryant, 'A Third Rome?: Catherine the Great's 'Greek Project'', *Crimson Historical Review*, cilt: 5, sayı: 1, 2022, s. 54.

Osmanlı–Rus Savaşı’nın ardından tekrar 1787 yılında karşı karşıya gelmişlerdir. Bu savaşın en büyük sebebi, Osmanlı’nın 1774 yılında sonlanan savaşta kaybettiği toprakları geri almak istemesiydi. Savaşa yol açan en büyük etken ise 1783 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmiş olmasıydı. 1783 yılında Kırım halkının Rusya tarafından desteklenen Şahin Giray’a karşı ayaklanmasının ardından Katerina kontrolündeki Rusya bölgeyi derhal ilhak etmiştir.²⁰⁷ 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması sonucu Kırım’ın Kırım Hanı tarafından yönetilen bağımsız bir devlet olarak tanınmış olması, antlaşmanın bir yenilgi ardından imzalanması ve İstanbul’un savunması için çok önemli görülüp askeri yatırımlar yapılan Kırım’ın elden çıkması Osmanlı adına bu kadar kolay kabullenilecek bir mesele değildi.²⁰⁸

1787 yılında yaşanan Osmanlı–Rus Savaşı’nda II. Katerina’nın en büyük hedefi tıpkı Kırım örneğinde olduğu gibi *Rum Projesi* ile İstanbul’u tümüyle ilhak etme fikrine dayanmaktaydı. Rus İmparatoriçe Katerina’nın meşhur *Rum Planı*, Türkleri Avrupa’dan *kovarak* kadim Bizans başkenti olan Konstantinopolis’in Rus egemenliği altında eski *ihtişamlı* günlerine döndürülmesini hedeflerken bu proje hiçbir zaman hayata geçirilemedi.²⁰⁹ Genel hatlarıyla incelendiğinde 1787’de başlayan savaş Rusya için pek de iyi devam etmemiştir. Bunun altında yatan neden Rusya’da askerî reformlara karşı çıkılmış olması ve askerî liderliğin dengesinin bozulmuş olmasıydı.²¹⁰ Rusya, 1787 Savaşı’nda Osmanlı’ya karşı savaşmak üzere iki ordu tertip etmiştir. Bunlardan biri Potemkin kontrolündeki Özi üzerine ilerlemek üzere hazırlanan ordu, diğeri ise Tuna, Prut ve Dinyester üzerinde cenk etmek üzere konuşlandırılan ordudur.²¹¹

1787 yılındaki Osmanlı–Rus ve İsveç–Rus savaşları Rusya perspektifinden değerlendirildiğinde ikisinin de birbiriyle bağlantılı sebepler beslediği kolayca görülebilir. Rusya’nın eskilerden beri Karadeniz’e inme politikasını sükûnet içinde gerçekleştirebilmesi için Batı sınırındaki Polonya ve Litvanya üzerindeki istikrarını

²⁰⁷ Bryant, a.g.m., s. 58.

²⁰⁸ M. S. Anderson, ‘The Great Powers and the Russian Annexation of the Crimea (1783-4)’, *The Slavonic and East European Review*, cilt: 37, sayı: 88, 1958, s. 17.

²⁰⁹ Bryant, a.g.m., s. 54.

²¹⁰ V. Aksan, ‘The One-Eyed Fighting the Blind: Mobilization, Supply, and Command in the Russo-Turkish War of 1768-1774’, *The International History Review*, cilt: 15, sayı: 2, 1993, s. 237.

²¹¹ V. Aksan, ‘Ottoman Military Power in the Eighteenth Century’, *Warfare in Eastern Europe (1500-1800)* içinde, B. J. Davies (ed.), Brill, Leiden, 2012, s. 341.

koruması gerekiyordu.²¹² Aynı anda yaşanan bu savaşlar silsilesi doğal bir sonuç olarak İsveç ve Osmanlı arasında çeşitli iletişime ve hatta ittifaklara yol açmaktaydı. Arşiv belgeleri tarandığında, savaş dönemi boyunca İsveç konsolosunun çevirmeni Mouradgea d'Ohsson tarafından Osmanlı hükümetine yazılmış mektupların varlığını ve Osmanlı gözünden Rusya karşısındaki İsveç hakkında edinilen bilgiler gözlemlenebilmektedir. Tarih-i Cevdet'te İsveç Krallığı, Osmanlı'nın *sadâkat-şî'âr* [*sadakatli dostu*] olarak tanımlanmaktadır. Prusya Kralı II. Friedrich, İsveç Kralı III. Gustav ile karşılaştırılırken, II. Friedrich'in asker ve paraya sahip olsa dahi III. Gustav gibi niyetinde *sıdk u hulûs* [*sadık ve samimi*] olmadığından Osmanlı ve Polonya hususunda destek verme sevdâsı olmaması hususunda eleştirilmekteydi.²¹³ İsveç-Rus Savaşı süresince İsveç'i zorlayan bir diğer mesele ise Danimarka'nın savaşta tutumu olmuştur. Danimarka ve İsveç krallarının birbirine düşmüş olması politik çevrelerde çeşitli dedikodulara neden olmuştur. Osmanlı perspektifinde İskandinavya'da yaşanan bu gerginliğin altında, III. Gustav'ın Rusya İmparatoriçesi II. Katerina ile görüşmesinde Osmanlı mevzûsunda Rusya'ya karşı muhalefet etmesi dolayısıyla Katerina'nın kuzeni İsveç Kralı III. Gustav'a hatırlı koyduğu ve bu nedenle Danimarka'yı tahrik etmiş olması yatmaktaydı.²¹⁴ II. Katerina, Danimarka'yı tahrik ederek Rusya, Avusturya ve İngiltere ittifakına dahil etmeyi amaçlarken karşı ittifakın İsveç, Fransa ve Prusya'dan oluştuğu düşünülmekteydi. İsveç, kendisiyle aynı dönemde Osmanlı'nın da Rusya ile bir çatışma ortamında olmasının kendisine fayda sağlayacağı düşüncesiyle Osmanlı ile de bir ittifak oluşturmuştur.

2.2.1. 1789 Osmanlı-İsveç İttifak Antlaşması

1787 yılında Osmanlı ile Rusya arasındaki savaş patlak verdiğinde Osmanlı daha önce de belirtildiği üzere kendisini Avrupa'nın bir parçası olarak görse de ittifaklar döneminde yalnız bırakıldığını hissetmekteydi. I. Abdülhamid'in (1774-1789), III. Selim (1789-1807) öncesinde çeşitli Avrupa devletleri ile antlaşmalar yaparak Rusya'ya karşı bir ittifak ortaya çıkartabilmek için çaba sarf ettiği

²¹² B. L. Davies, *The Russo-Turkish War (1768-1774): Catherine II and the Ottoman Empire*, Bloomsbury, Londra, 2016, s. 248.

²¹³ A. Cevdet, *Tarih-i Cevdet (IV. Cilt)*, A. Özcan (ed.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 329.

²¹⁴ BOA, TS.MA.e. 560/46.

bilinmektedir. Rusya ile süren savaş sürecinde ilk ittifak teklifi Prusya'dan gelmiştir. *Enverî Tarihi*'nde aktarıldığı üzere Prusya, Sultan I. Abdülhamid ile görüşerek Prusya'nın Osmanlı yanında savaşa dâhil olmak için 20.000 kese akçe istediğini belirtmiştir.²¹⁵ Bu husus Osmanlı mevkîlerince müzakere edilerek belirli bir süre için ertelenmesine karar verilmiştir. Prusya'nın ittifak antlaşması her ne kadar ertelenmiş olsa da aynı yıl İsveç'ten gelen ittifak teklifi Sultan I. Abdülhamid tarafından onaylanmıştır. Bu plana göre I. Abdülhamid, Rusya'ya karşı savaş ilan etmeleri durumunda İsveç'e ödeme yapılacağını taahhüt eden bir antlaşma planlayıp İsveç'e göndermiştir.²¹⁶ Osmanlı'nın Prusya'dan gelen teklif yerine ilk olarak İsveç'in ittifak antlaşmasını onaylamasının altında, İsveç Krallığı'nın komşusu Rusya ile bir çatışmaya girmesinin Osmanlı açısından büyük siyasi çıkarlar sağlayacağını düşüncesi yatmaktaydı.²¹⁷ 30 Eylül 1788 tarihinde Sultan I. Abdülhamid tarafından Sadaret Kaymakamı Ağa Hüseyin Paşa'ya gönderilen hatt-ı hümayûnda İsveç'in Osmanlı lehine Rusya'ya savaş açtığı için belirlenen 20.000 kese akçenin İsveç'e teslim edilmesi ve en yakın zamanda bir ittifak antlaşması hazırlanması gerektiğini kaleme almıştır.²¹⁸ *Enverî Tarihi*'nde ise İsveç'e gönderilecek akçenin miktarı sefer bütçesine zarar vermemek şartıyla ilk sene gerçekten savaşacaklarından emin olmak adına bin kese olarak aktarılmıştır.²¹⁹ Bu hesaba göre Osmanlı Devleti ilk olarak İsveç'in gerçekten ittifaka sadık kalarak Osmanlı lehine Rusya ile savaşını sürdüreceğinden emin olmak istemiştir.

12 Temmuz 1789 tarihini gösterdiğinde Beykoz'da Osmanlı ile İsveç devletlerinin ittifak senetleri resmî olarak imzalanmıştır. Toplantıda Osmanlı Devleti'ni temsilen Kocaeli Mutasarrıfı ve Karadeniz Boğazı Muhafızı Mustafa Paşa, Rumeli Kazaskeri Hamidizâde Mustafa Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi ve Reisülküttap Mehmed Râşit Efendi bulunurken İsveç Devleti'ni temsilen elçi Gerhard Johann Heidenstam bulunmaktaydı.²²⁰ Bu tasdiknameye göre on sene boyunca muharebe sürdüğü takdirde Osmanlı İsveç'e belirli miktarda akçe gönderecek

²¹⁵ Ü. F. Bayram, 'Enverî Tarihi: Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme)', Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2014, s. 538.

²¹⁶ BOA, HAT. 1450/52.

²¹⁷ Bayram, a.g.t., s. 507.

²¹⁸ BOA, TS.MA.e. 803/65.

²¹⁹ Bayram, a.g.t., s. 538.

²²⁰ BOA, A.DVNSNMH.d. 9/252.

ve iki devletin birbirinden habersiz bir şekilde Rusya ile barış yapmasına müsaade edilmeyecekti. İsveç Kralı'nın Başvekili Kont Rubin tarafından Osmanlı sadrazamına gönderilen mektupta Osmanlı ve İsveç arasında imzalanan antlaşmaya binâen Rusya ile ortaya çıkan sebepler neticesinde *muhibbâne [dostça]* bir şekilde ittifak ve karşılıklı koruma antlaşmasının hazırlığına yer verilmekteydi.²²¹ Akçenin miktarı, arşiv belgelerinde detaylarıyla aktarılırken İsveç'in Kuzey'de Rusya'ya karşı mücadelesine devam etmesi şartıyla ilk etapta 20.000 kese akçe gönderilmesi hususunda anlaşılmıştır.²²² Alınan karara dayanarak Rusya, bir barış antlaşması yapmak üzere Osmanlı ile görüşmek isterse *Âsitâne-i Saâdet*'te bulunan İsveç elçilerine haber verilmesini gerektirmekteydi.²²³ Sultan III. Selim tarafından III. Gustav'a gönderilmek üzere Beykoz'da hazırlanan antlaşmanın onaylandığını duyuran 12 Mart 1790 tarihli mektupta İsveç ve Osmanlı arasındaki ilişkiyi tanımlarken *musâfat-ı hâlisâne [samimi]* ifadesini kullanmaktadır.²²⁴

İmzalanan bu ittifak antlaşması Osmanlı-Rus Savaşı süresince İsveç'in Osmanlı lehinde yardım sunmasını öngörüyordu. I. Abdülhamid ve III. Selim dönemine tekabül eden bu savaşta İsveç'in de ittifak dahilinde bulunması gidişatı Osmanlı lehine geliştirirken, karşılıklı finansal yardımlar yapılmasını da garantilemiş oluyordu.²²⁵ Anlaşma uyarınca Osmanlı, on yıllık bir periyot boyunca yıllık 20.000 kese akçe desteği sağlayarak diplomatik olarak büyük bir başarı elde ederek Kuzey'de İsveç'in Rusya'ya karşı kara ve deniz üzerinden saldırılarına devam edebilmesini sağlamıştır.²²⁶ Osmanlı açısından yaşanan bu gelişmeler değerlendirildiğinde İsveç'in sınır komşusu Rusya'ya karşı kara ve deniz yoluyla başlattığı bu savaşta İsveç her ne kadar kimi zaman galip kimi zaman ise mağlup olsa da başarılı bir şekilde düşmanı oyalamıştır.²²⁷ Anlaşma incelendiğinde Beykoz'da hazırlanan bu tasdikname, İsveç adına savaşın mali olarak desteklenmesini hedeflerken Osmanlı'yı da müttefiksiz kalmaktan kurtardığı görülmektedir. Savaşın ilerleyen günlerinde İsveç Osmanlı'ya

²²¹ BOA, A.DVNSNMH.d. 9/252.

²²² BOA, A.DVNSNMH.d. 4/34.

²²³ BOA, A.DVNSNMH.d. 4/43.

²²⁴ BOA, A.DVNSNMH.d. 4/34.

²²⁵ E. Kutlay, 'From Imperialism to Nationalism: Ottoman-Swedish Musical Relations', *Art-Sanat*, cilt: 19, sayı: 1, 2023, s. 341.

²²⁶ Shaw, a.g.e., s. 37.

²²⁷ Bayram, a.g.t., s. 808.

haber vermeden Rusya'yla ittifak imzalamış olsa da Osmanlı–Rus görüşmeleri başladığında Kırım'ın Rus kontrolünden ayrılması ve Osmanlı'ya tahsis edilmesi hususunda Rusya'yı ikna çabası gösterdikleri bilinmektedir.²²⁸ İsveç ile Osmanlı arasında imzalanan ittifak antlaşması, Sultan III. Selim'i Rusya karşısında savaşıma devam ettirmek isteyen Prusya için de bir galibiyet olurken müzakere yoluyla barış yapma taraftarı olan Fransa için ise bir mağlubiyeti meydana getirmekteydi.²²⁹

Süren savaş İsveç perspektifinden değerlendirildiğinde Osmanlı'nın Kırım sorunu ile benzer bir kaderde ilerleyen İsveç ve Rusya arasındaki Finlandiya meselesinin halen sürdüğü gözlemlenmektedir. Rus İmparatoriçe II. Katerina, kuzeni İsveç Kralı III. Gustav'ın kendi devletini barış yaparak büyük bir savaştan uzak tutmaya dayanan politikalarını gözlemlemekteydi. Katerina'nın İsveç'te uygulamak istediği planların ardında III. Gustav'a karşı şahsî bir düşmanlık beslemesi, 1772'deki darbe öncesindeki yönetim sisteminin yeniden oturtulması ve Finlandiya'nın İsveç'ten ayrılması meseleleri yatmaktaydı.²³⁰ III. Gustav, 1788-1790 Osmanlı–Rus Savaşının öncesinde Baltıklar hususundaki fikirlerini şekillendirmeye başlamıştır. İlk olarak St. Petersburg'daki İsveç temsilcisi Fredrik von Nolcken, Baltıklarda oluşacak isyanlara karşı tetikte olması hususunda uyarılırken III. Gustav'ın Polonya'daki gayri resmi temsilcisi Lars von Engeström'un 1787 yılı itibariyle Livonia (günümüz Litvanya'sının kuzey bölgeleri) hakkında eline gelen tüm bilgileri İsveç Kralı'na aktarması istenmiştir.²³¹ d'Ohsson'ın tercüme ettiği İsveç elçilik mektuplarında savaşın ilk dönemlerinde İsveç'in tecrübelerini özetlemektedir. Bu mektuplardan birinde Rusların Finlandiya üzerinden İsveç hudutlarına saldırı başlatmalarının ardından İsveç askerinin üç kol üzerinde Rus askerleri üzerine hareket ettiklerini ve şehri Ruslara terk etmek zorunda kaldıkları aktarılmaktadır.²³²

Rusya her ne kadar Osmanlı ile olan savaşında en büyük hedefi olan Karadeniz sularına Kırım üzerinden inmiş olsa da dilediği aynı sonuçları Baltıklarda elde edemediği gözlemlenmektedir. 1788 yılında patlak veren İsveç–Rus Savaşı süresince İngiltere, Hollanda ve Prusya İsveç'i desteklerken İsveç'in İskandinavya'daki

²²⁸ Koçak, a.g.m., s. 470.

²²⁹ Shaw, a.g.e., s. 37.

²³⁰ Kirby, *The Baltic World*, s. 19.

²³¹ Barton, *East Baltic*, s. 14.

²³² BOA, HAT. 1450/52.

komşusu Danimarka desteğini Rusya'dan yana kullanmıştır. 1788 Savaşı, Rusya'nın Baltıklardaki gücünün kesilmesi ve İsveç'in bölgede kaybettiği toprakları yeniden elde edebilmesi amacıyla başlatılmıştır. İsveç tahtındaki III. Gustav, Finlandiya üzerinden Rusya'ya saldırmış ve ardından hedeflerini St. Petersburg'a çevirmiştir.²³³ Rusya'nın bu saldırılara karşılık vermesi pek de uzun sürmemiştir. İsveç'in Rusya'ya başlattığı saldırı öncesinde İsveç'in içişlerinde de tıpkı bir tiyatro sahnesini andıran planlar hazırlanmıştır. III. Gustav'ın 1772'deki darbesinden sonra hazırlanan yeni anayasaya göre Kral'ın, meclis onayını almadan bir saldırı planı başlatması mümkün değildi. Gustav, akıllıca bir plan kurgulayarak Rusya'nın İsveç'in doğu sınırında bir saldırı planı hazırlığında olduğuna dair çeşitli sahte raporlar hazırlatarak İsveç'in kendini savunması gereken bir noktada olduğuna dair meclis üyelerini manipüle etmiştir.²³⁴ Tahtta kaldığı süre boyunca tiyatro ile yakın ilişkiler sürdüren III. Gustav, politikayı da bir tiyatro sahnesi olarak görmekteydi. Diğer tüm liderler gibi III. Gustav da politika

Görsel 12. Rusya ve İsveç Arasındaki 1790 Vyborg Körfezi Muharebesini Konu Alan Bir Tablo

Kaynak: Johan Tietrich Schoultz (1790-1800), Anfallet På Stora Ryska Flottan Den 3 Juni 1790, *Nationalmuseum*, NMRbg 17.

<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/80925/>

²³³ A. Janicki, 'Russian Expansion in the Baltic in the 18th Century', *Studia Historica Gedanensia*, cilt: 13, sayı: 1, 2022, s. 106.

²³⁴ Myllyntaus, a.g.m., s. 11.

ve kamusal iletişimin tiyatronun bir parçası olduğunu anlamaktaydı.²³⁵

1787’de başlayan savaşta II. Katerina’nın kontrolündeki Rusya, 1790 yılı geldiğinde büyük kazanımlar elde etmiştir. 1791 yılında Rus ordusu Tuna’nın güneyinden Osmanlı sınırlarına iki kez derinlemesine girerek Tuna’nın tam kontrolünü sağlarken tıpkı 1768-1774 Osmanlı–Rus Savaşı’nda olduğu gibi oldukça hızlı gelişen bir barış süreci başlatılmıştır.²³⁶ Osmanlı, savaş sonunda imzalanan Yaş Antlaşması’yla Özi’yi Rusya’ya bırakırken Tuna yakınındaki stratejik kaleleri geri almıştır. 1792 yılı geldiğinde, antlaşmalar sonucunda savaş dönemi geride kalmış ve Rusya ile Osmanlı Devleti aralarında süren savaş sonlandırılmıştır. Osmanlı ile Rusya arasında bahsi geçen dönem için kalıcı bir barış inşa edilirken iki taraf da tutuklu ve sürgünde olan herkesin serbest kalmasına müsaade etmiştir.²³⁷ Osmanlı Devleti, tutuklu olan her bir esir için Rusya’ya 100 kuruş ödeme yapmıştır. 1791 yılının bahar aylarında Zıştovi Antlaşması’nın imzalanmasından önce Osmanlı ve Avusturya, Rusçuk ile Vidin’de esir takası yaparken Ocak 1792 tarihinde Yaş Antlaşması’nın imzalanmasıyla Rus askerleri Rusya’ya geri gönderilirken çok daha fazla sayıdaki Osmanlı esirleri de Osmanlı topraklarına gönderilmiştir.²³⁸

Osmanlı, İsveç ve Rusya üçlüsünü içine alan bu savaş üçgeni, uzun yıllardır dostâne bir şekilde süren Osmanlı–İsveç ilişkilerini geliştirerek resmî bir ittifak antlaşmasının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bahsi geçen iki devlet için de politik olarak sıkışık geçen on sekizinci yüzyıl, III. Gustav’ın bu dönemlerde yaşadığı *kimlik ve öztemsıl* buhranında, *öteki* olanın *müttefik* konumuna yükselmesinin süreci etkilemiş olabileceği düşünülebilir. İki kez tahttan indirilen ve III. Gustav ile benzer bir düzlemde öztemsıl buhranı içinde bulunan Polonya Kralı I. Stanislas örneği, III. Gustav’ın Osmanlı’dan yararlanarak oluşturmaya çalıştığı *güç* ve *ihtişam* imgesi için destekleyici bir örnek teşkil edebilir. Avcıoğlu’nun öztemsıl kavramını örneklendirdiği bir diğer tarihi figür olan Galler Prensi Frederick’in içinde bulunduğu siyasi koşullar, III. Gustav’ın İsveç tahtında tecrübe ettiği olaylarla daha çok benzerlik taşımaktadır.

²³⁵ Swanson, a.g.m., s. 157.

²³⁶ Aksan, a.g.m., s. 345.

²³⁷ Shaw, a.g.e., 67.

²³⁸ W. Smiley, ‘A ‘Barbarous Law’? Capture and Liberation in the Russo-Habsburg-Ottoman War of 1787-1792’, *Eurasian Slavery, Ransom and Abolition in World History (1200-1860)* içinde, C. Witzernath (ed.), Routledge, Oxon, 2016, s. 525.

Babası I. George'un saltanatı süresince ailesinden uzakta, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda bulunan Frederick, ancak abisi II. George'un tahta çıkışından sonra kendisine *yabancı* olan Londra'ya çağırılmıştır.²³⁹ Frederick, ailesi ile arasında oluşan *yabancılaşma* ve düşmanlık hissinin bir diğer göstergesi ise etkin olduğu yıllarda attığı siyasî adımları kendi hanedanının çıkarlarına zarar vermek ve aile üyeleriyle olan taht mücadelesi dahilinde kurgulamış olmasıdır.²⁴⁰ Frederick'in Londra'ya gelmesinin ardından abisi II. George ve başbakanı Sir Robert Walpole'a muhalefet etmesiyle bilinen aristokratlarla bir araya gelmesi Kraliyet Sarayı'nda endişeyle takip edilirken II. George, kardeşinin halk arasındaki görünürlüğünü kısıtlama girişimlerinde bulunmuştur.²⁴¹ *Yabancılaşma* ve *yabancılık* kavramları, daha önce de söz edildiği gibi Kuzey'de, III. Gustav'ın sarayında da gündemde olan kelimelerdi. III. Gustav, tahta çıkana kadar siyaseten görünür olmadığından tahta çıktığında, üstelik bir darbeye meclisin politikadaki ağırlığını kısıtlayarak gücü kendi elinde topladığında meclisteki politik figürler için bir yabancından başkası değildi. Üstelik iktidarının ileri yıllarında tıpkı Frederick örneğinde olduğu gibi aristokratların muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. III. Gustav ve Frederick, kendilerini *öteki* yahut *yabancı* hissettikleri memleketlerinde benliklerini *yerli*, *güçlü* ve *vatanperver* figürler olarak gösterebilmek için ortak nokta olarak Avrupa'nın *ötekisi* Osmanlı imgeleriyle bir öztemsili yaratma girişiminde bulunmuşlardır.

2.3. III. Gustav ve Muhalefet: Tiran mı İsveç'in Kurtarıcısı mı?

1789 yılı, İsveç iç politikası için pek çok yeni gelişmeye gebedi. Bunlardan en önemlisi, 1772 yılının ardından III. Gustav'ın düzenlediği ikinci darbe olmuştur. III. Gustav, daha önce belirtildiği gibi 1788 yılında Finlandiya'yı yeniden İsveç Krallığı hudutlarına dahil etmek adına Rusya ile başlatılan savaşı çeşitli oyunlarla anayasaya aykırı bir şekilde geliştirmiştir. İsveç askerleri, böylesine mühim bir görev için yeterli eğitime sahip olmadığı ve yirmi beş yılı aşkın bir süredir bu denli büyük bir savaş tecrübesinden uzak olduğu için III. Gustav'a karşı çoğunluğu subaylardan

²³⁹ K. Rorschach, 'Frederick, Prince of Wales (1707-51), as Collector and Patron', *The Volume of the Walpole Society*, cilt: 55, sayı: 1, 1990, s. 2.

²⁴⁰ G. Glickman, 'Parliament, the Tories and Frederick, Prince of Wales', *Parliamentary History*, cilt: 30, sayı: 2, 2011, s. 120.

²⁴¹ Avcıoğlu, a.g.e., s. 124-125.

oluşan, Anjala İsyanı olarak adlandırılan büyük bir ayaklanma tertip etmişlerdir.²⁴² 1789 kışında III. Gustav, *Riksdag*'ı toplayarak Finlandiya'da gerçekleşen aristokrat temelli Anjala subaylarının isyanından kaynaklanan kinden yararlanarak soylu ayrıcalıklarının kaldırılması karşılığında kendi otoritesini güçlendiren *Birlik ve Güvenlik Yasası*'nı yürürlüğe koyarak kendisini daha da güçlendirmiştir.²⁴³ Yasanın onaylanma sürecinde soylular, ayrıcalıkları ellerinden alınacağı ve Kral'ın tüm yetkileri kendi çevresinde toplaması gerçeğinden rahatsızlık duyduğu için onaylamak istememişlerdir. III. Gustav'ın taht odasında bir araya gelen meclis üyeleri arasındaki soylular şiddetle *hayır*, halihazırda ayrıcalıkları bulunmayan zümreler ise *evet* oyu kullanmışlardır.²⁴⁴ Özellikle 1786 yılı itibariyle İsveç meclisi *Riksdag*'da III. Gustav'a karşı bir muhalefetin hareketlenmeye başladığı görülmektedir. Bu muhalefetin temellerinde gereksiz harcamalar, yanlış finansal politikalar ve III. Gustav'ın 1783 ile 1784 arasında yaptığı *anlamsız* yurt dışı seyahatleri yatmaktaydı.²⁴⁵ Özellikle finansal politikaların aldığı tepkiler *Riksdag* sınırlarını aşarak Stockholm sakinleri arasında da başlayan muhalefete sebep olmuştur.

26 Ocak 1789 tarihi geldiğinde *Riksdag*, 950 üyesiyle Stockholm'de yeni bir düzeni belirlemek üzere toplanmıştır. Kabul edilen yasa ile İsveç, mutlakiyetle yeniden yönetilmeye başlıyordu. Artık savaş ilanı, barış yapma, ittifaklar kurma, kamu görevlerini atama ve görevden alma hususlarıyla yalnızca Kral ilgilenebilecekti. *Riksdag*, yalnızca III. Gustav'ın seçtiği konular hakkında görüşme yapabilecekti.²⁴⁶ 1789 yılında onaylanan yeni anayasanın hemen ardından muhalefet üzerindeki baskıyı daha da çok arttıran III. Gustav, muhalif soyluların tutuklanmasını buyurmuştur.²⁴⁷ III. Gustav'ın 1772 yılında yaptığı darbeyi öven reform destekçisi Stanislaus Staszik dahi, 1789 sonrasında İsveç'in artık özgür bir millet olarak kabul edilemeyeceğini

²⁴² A. Önnerfors, 'Criminal Cosmopolitans: Conspiracy Theories Surrounding the Assassination of Gustav III of Sweden in 1792', *Höllische Ingenieure: Kriminalitätsgeschichte Der Attentate Und Verschwörungen Zwischen Spätmittelalter Und Moderne* içinde, A. Krischer ve T. Haug (ed.), UVK Verlag, Münih, 2021, s. 136.

²⁴³ Barton, *East Baltic*, s. 23.

²⁴⁴ Cronholm, a.g.e., s. 169.

²⁴⁵ Anusik, a.g.e., s. 77.

²⁴⁶ R. N. Bain, *Gustavus III and His Contemporaries (1746-1792): An Overlooked Chapter of Eighteenth Century History (Volume II)*, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Londra, 1894, s. 66.

²⁴⁷ G. Majewska, 'Sweden's Form of Government During the Reign of Gustav III in the Eyes of the Journals of the Polish Enlightenment', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 22, sayı: 4, 1997, s. 298.

belirtmiştir.²⁴⁸ III. Gustav'ın bu darbesinin ardından çok daha fazla muhalefet edildiği gözlemlenmektedir.

Tiyatroda da aktif bir varlık gösteren III. Gustav, 1789 Birlik ve Güvenlik Yasası'ndan ilham alarak bizzat kaleme aldığı *Födelsedagen (Doğum Günü)* adlı hiciv tarzındaki tek perdelik tiyatro oyununda aristokrasiyi alaya alarak Stockholm vatandaşlarından oluşan Üçüncü Zümre'yi desteklemektedir.²⁴⁹ III. Gustav, akılcılıktan ziyade daha çok bir romantik olarak hayatı bir sahneymişçesine kabul edip kendisi ve etrafındaki gelişmeleri romantize ederek kimi zaman hayalindeki vizyon ile gerçeklik arasındaki tutarsızlıkla karşılaşmaktaydı.²⁵⁰ III. Gustav, *Födelsedagen* oyununda, aristokrat düşmanlarını Kontes ve Rahip karakterleri üzerinden alaya alarak Üçüncü Zümre'ye dış ve iç politikadaki desteği nedeniyle takdirini sunmaktaydı.²⁵¹ *Birlik ve Güvenlik Yasası*, III. Gustav için kesin ve kalıcı bir yasa olmadığı III. Gustav'ın bu hususta sarf ettiği sözler ışığında gözlemlenebilmektedir. 1789 yılında Pehr Olof Von Asp'a değindiği üzere mevcut yasa, devletin içinde bulunduğu bu dönemde Kral'ın tüm yetkilere sahip olmasının dışında bir çözüme izin vermediğinden yürürlüğe konmuştur.²⁵² III. Gustav, soyluların dostu olarak bilinirken soyluların ayrıcalıklarını ortadan kaldıran bir yasaya imza atmış olması ilgi çekicidir. 1789 yılında III. Gustav, Riksdag'da görev alan soylular arasındaki en büyük nefret objesi haline gelmiştir.²⁵³ Bu yasa temelde İsveç'te görüldüğü gibi tüm Avrupa'da hâkim olan soyluların Kral'ın merkeziyetçiliğini günden güne zayıflatarak Avrupa monarşilerini tehdit eden bir konuma erişmiş olmasından kaynaklanmaktaydı.²⁵⁴

III. Gustav döneminde yaşanan bu gelişmeler, muhalefetin içindeki fırtınaları daha da arttırarak çeşitli dışavurumlara sahne olmuştur. III. Gustav'ın tahtta bulunduğu 1771 ile 1792 yılları arasında hakkında hiciv içeren pek çok yazı kaleme alınırken özellikle İsveç-Rus Savaşı ve ardından 1789 Birlik ve Güvenlik Yasası ile birlikte kaleme alınan bu muhalif yazılarda büyük artışlar gözlemlenmiştir. Kaleme alınan

²⁴⁸ Barton, *East Baltic*, s. 23.

²⁴⁹ B. H. V. Boer, 'Gustaf III's 'Divertissement Med Sång' Födelsedagen: A Gustavian Political Satire', *Scandinavian Studies*, cilt: 61, sayı: 1, 1989, s. 28.

²⁵⁰ Berlova, a.g.e., s. 223.

²⁵¹ Boer, a.g.m., s. 38.

²⁵² Barton, *Enlightenment*, s. 26.

²⁵³ Cronholm, a.g.e., s. 174.

²⁵⁴ Anusik, a.g.e., s. 518.

yazıların Avrupa'daki diğer çağdaşları gibi basılı değil el yazması olarak hazırlanması ilgi çekicidir. Bu gelişmenin altında III. Gustav'ın 1772 darbesinde uyguladığı basın özgürlüğünü gölgeleyen gelişmeler yatmaktadır. III. Gustav, ilk darbesinden sonra anayasayı oluşturmak ve kendi kral kimliğini ortaya çıkarmanın yollarını ararken 1779 yılında basın üzerinde baskısını arttırmak gibi otokratik çözümler hayata geçirmiştir.²⁵⁵ Basın üzerindeki bu otokratik kontrol, muhalefetin el yazması yahut sözlü anlatılar dahilinde gelişmesini etkilemiştir.²⁵⁶ Baron Carl de Geer'ın, Kral III. Gustav'a mevzubahis yazarı belli olmayan iftira yazılarına karşı soyluların ve ordu subaylarının harekete geçmesini önerdiği bir mektup kaleme aldığı bilinmektedir.²⁵⁷ III. Gustav'ın küçük kardeşi Karl'ın (Sonradan XIII. Karl) eşi Hedvig Elizabeth Charlotte, tuttuğu günlükte III. Gustav'ın bu karanlık döneminin tanığı olarak mühim bilgiler sunmaktadır. Günlüğüne 1789 yılında yazdığı üzere Kral III. Gustav'a karşı kaleme alınan iftira içerikli muhalif yazıların kimliği belirsiz kişilerce posta yoluyla soylulara gönderildiğini kaleme almıştır.²⁵⁸ Düşes Charlotte'un III. Gustav'a karşı yükselen muhalefet karşısında kayınbiraderi III. Gustav'ın karşısında bir tutum sergilediği bilinmektedir.²⁵⁹ 1790 yılında sonlanan İsveç-Rus Savaşı her ne kadar Rus Kraliçe II. Katerina'nın ılımlı yaklaşımı vesilesiyle III. Gustav'ın zaferi gibi görünüyorsa da İsveç soyluları arasında III. Gustav'a duyulan öfke daha da genişleyerek İsveç siyasi düzeninde köklü bir değişikliğe dair radikal fikirlerin filizlenmesine neden olmuştur.²⁶⁰ Bu fikirler, III. Gustav'ın bir cinayetle tahttan indirilmesinin planlamasına kadar ileri gitmiştir.

III. Gustav'ın tüm siyasi gücü kendi elinde birleştirdiği ikinci darbesinin ardından yalnızca İsveç değil, dünyanın dört bir yanında büyük prestij kayıpları yaşamıştır. Amerika'dan Avrupa'ya gelen şair ve filozof Joel Barlow, III. Gustav hususunda düşmanca bir tavırla kaleme aldığı şiirleriyle muhalefetin boyutunu belli dizeleriyle gözler önüne serebilir: “Boşa arıyorsun dünyanın en ücra köşesini / Hiçbir

²⁵⁵ Barton, *Enlightenment*, s. 24.

²⁵⁶ A. Mattsson, ‘The Palace is Swarming with Libels: Manuscript Publication of Oppositional Texts During the Reign of Gustav III (1771-1792)’, *LIR Journal*, cilt: 1, sayı: 11, 2011, s. 51.

²⁵⁷ Bain, a.g.e., s. 54.

²⁵⁸ Mattsson, a.g.m., s. 55.

²⁵⁹ M. Hellsing, ‘Court and Public in Late Eighteenth-Century Stockholm: The Royal Urban Life of Duchess Charlotte (c. 1790)’, *The Court Historian*, cilt: 20, sayı: 1, 2015, s. 45.

²⁶⁰ Önnersfors, a.g.m., s.137.

saray yardım edemez sana, hiçbir kral savunamaz / İsveç'in esasını *çalan* çılgın hilekâr dahi"²⁶¹. Barlow'un III. Gustav'ı İsveç'in esasını *çalan* bir kral olarak tanımlamasının altında düzenlediği darbe yahut kısıtlamaları değil, Fransa'da okuduğu kaynaklarda XVI. Louis'yi tekrar tahta çıkarmak için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır çılgın hilekâr temsiliydi.²⁶² III. Gustav, 1788-1789 Fransız Devrimi ile Avrupa'daki çağdaş hükümdarlarının başına gelen kitlesel isyanlardan tedirginlik duyduğundan XVI. Louis'yi tekrar tahta çıkarmayı hedefleyen ve başarısızlıkla sonuçlanan plana mühim bir fon sağlamıştır.²⁶³ Fransa'nın uzun yıllardır İsveç için mühim bir müttefik olmasından dolayı III. Gustav, Louis ve ailesinin akıbetinden endişe duyan tek Avrupa hükümdarıydı.²⁶⁴ III. Gustav, içinde bulunduğu yüzyılın büyük devrimlere gebe olduğunun farkındaydı. Yüzyıllardır süren iyi ilişkilerinin ardından kıtadaki en büyük müttefikinin İsveç'te kendisinden önce hâkim olan 1720 Anayasası dönemindeki gibi bir devrimle geleneksel güçlerin daha çok güç kaybedeceğini görmekte zorlanmıyordu.²⁶⁵ III. Gustav'ın düşünce sistemine göre isyan, kutsal bir olguya saygısızlıktan çok daha büyük bir meseleyken kendisine XVI. Louis'nin genel kurulunu topladığına dair haberler geldiğinde Fransa'daki meselenin "kendi hallerine bırakılarak" çözülemeyeceğinin farkındaydı.²⁶⁶

İsveç yanlısı olarak geçmişte İsveç'in geçirdiği politik dönüşümleri büyük övgülerle aktaran Polonya gazeteleri dahi attığı siyasi adımlar dolayısıyla III. Gustav'ı özgürlük düşmanı, soyluları yok eden baskıcı bir *tiran* olarak tanımlıyordu.²⁶⁷ III. Gustav döneminin son demlerinde sıklıkla gözlemlenen muhalif metinlerin verdiği mesajlar, III. Gustav'ın yargılanması gereken bir *tiran* olduğunu aktarmaktadır. Sten Classon'a göre III. Gustav'ın zayıflığı, İsveç'in güçlü anayasal gelenekleri ve toplumsal dinamikleriyle Avrupa'daki çağdaşlarından daha fazla mücadele etmek zorunda kalmasından kaynaklanmaktaydı.²⁶⁸

²⁶¹ A. B. Benson, 'An American Poet-Enemy of Gustavus III of Sweden', *Scandinavian Studies and Notes*, cilt: 10, sayı: 4, 1928, s. 106.

²⁶² Benson, a.g.m., s. 108.

²⁶³ M. Newton, *Famous Assassinations in World History: An Encyclopedia (Cilt I)*, ABC-Clio, California, 2014, s. 196.

²⁶⁴ M. Price, 'Louis XVI and Gustavus III: Secret Diplomacy and Counter-Revolution (1791-1792)', *The Historical Journal*, cilt: 42, sayı: 2, 1999, s. 439.

²⁶⁵ Barton, *Enlightenment*, s. 27.

²⁶⁶ Bain, a.g.e., s. 104.

²⁶⁷ Majewska, a.g.m., s. 298.

²⁶⁸ Barton, *Enlightenment*, s. 30.

Kahramanlık ve onur imgesi, III. Gustav'ın Kral kimliği için vazgeçilmez bir anahtar görevi görmüştür. İsveç'in savaşı, onurlu ve kahraman son Kralı olan III. Gustav için döneminde hazırlanan eserlerdeki temsiliyeti kendisi için oldukça önemlidir. 1777 yılında Carl Michael Bellman tarafından III. Gustav'ın isim günü vesilesiyle kaleme alınan dizelerde, Kral'ın nazik kişiliğinin yasalara dahi yansıdığı vurgulanarak “*Elveda baskı! Merhameti yasaları yapar Gustav'ın*” ifadeleri yer almaktadır.²⁶⁹ Kral'ın saraya yakın zümresinin verdiği eserlerde III. Gustav bir kahraman ve ulusun babası olarak adlandırılırken muhalif cephelerce kaleme alınan metinlerde yargılanması gereken bir *tiran* olarak temsil edilmekteydi. III. Gustav, uçlarda seyreden ve oldukça heyecanlı geçen hakimiyeti boyunca saygı ve nefreti de en uçlarda tecrübe etmiş bir politik figür olarak İsveç tarihindeki yerini almıştır.

2.4. Kanlı Balo: III. Gustav'ın Suikastı

Politika sahnesinde pek çok çalkantılı an yaşayan III. Gustav için belki de en travmatik an bir suikast sonucu vefat etmiş olmasıdır. İki mühim devrime sahne olan siyasî kariyeri, uzun bir sürenin ardından devletin tecrübe ettiği büyük bir savaş ve yıllardır içinde bulunduğu muhalefet ortamı, 1792 Mart'ında *son perdenin* dramatik bir şekilde kapanmasıyla son bulmuştur. Özellikle 1789 Darbesi'nin ardından, III. Gustav döneminin olabilecek en dramatik şekilde kapanacağı sürpriz olmaktan oldukça uzak bir meseleydi. Özellikle 1789 Darbesi'nin ardından soyluların ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasıyla Stockholm sokaklarında başlayan gösteriler nedeniyle III. Gustav'ın arkadaşları henüz o günlerde Kral'ın suikasta uğradığı haberinin gelmesini bekliyordu.²⁷⁰

16 Mart 1792 tarihinde III. Gustav, Stockholm opera binasında uğradığı suikast sonucu vefat etmiştir. III. Gustav'ın büyük bir acı çekerek ölmesine neden olan mermi –üstelik bu acıya küçük dikenler de eklenmiştir– sol kalçasının hemen üzerine, omurgasının yanına isabet etmiştir.²⁷¹ III. Gustav'ın ölümü, 1584 Temmuz'unda

²⁶⁹ J. Nell, ‘The Enlightened Hero: Virtue, Magnanimities and Glory in Panegyric Poetry on Gustavus III (1771-1792), *Shaping Heroic Virtue: Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia* içinde, S. F. Rota ve A. Hellerstedt (ed.), Brill, Leiden, 2015, s. 197.

²⁷⁰ Bain, a.g.e., s. 77.

²⁷¹ Önnersfors, a.g.m., s. 135.

vurularak öldürülen Hollanda'da İspanyol hakimiyetine karşı muhalefete öncülük eden Sessiz Willem'in ardından ateşli bir silahla gerçekleşen ikinci siyasi suikast olmuştur.²⁷² Çağdaşı ve müttefiki XVI. Louis için endişelendiği senaryo, tam da Louis'nin tekrar tahta çıkması için mücadele ettiği bir dönemde kendi başına gelmiş olması ilginç bir denk geliştirebilir. Bir diğer ilginç tecelli ise III. Gustav'ın suikasta uğramaktan korku duyan ve bunu açıkça dillendiren bir lider olmasıdır. Bir keresinde yakın dostu Elis Schröderheim'a eğer bir şekilde öldürülecekse bunun bir Damien²⁷³ yahut Ravaiillac²⁷⁴ elindense herkesin gözü önünde idam edilmesiyle olmasını tercih edeceğini aktarmıştır.²⁷⁵

2 Mart 1792 tarihinde Stockholm opera binasında maskeli balo düzenleneceği resmi olarak duyurulmuştur. 16 Mart 1792'de ise balo öncesi dostlarıyla akşam yemeği yiyen III. Gustav'a isimsiz bir mektup teslim edilmiştir. "Kalemi vicdanının sesi tarafından yönlendirilen biri" tarafından kaleme alınan bu mektup, düzenlenen suikast planlarını ifşa ederken adeta III. Gustav'a baloya gitmemesi için yalvarıyordu.²⁷⁶ III. Gustav'ın, o sırada yanında bulunan Baron Hans Henrik von Essen'in uyarılarını hiçe sayarak baloya yüzünü zar zor kapatan ve oldukça kolay tanınmasını sağlayan bir maskeyle katıldığı bilinmektedir. III. Gustav, balo salonunda ilerlemesine dahi fırsat verilmeden etrafı kuşatılarak saldırıya uğramıştır. Cinayeti işleyen kişinin kimliği, ertesi gün ardında bıraktığı silah sayesinde ortaya çıkarken yaralı Kral III. Gustav, büyük bir acı içinde 29 Mart 1789 günü hayatını kaybetmiştir.²⁷⁷ III. Gustav'ın ölümüyle 1788 ve 1789 yıllarında Kral'ın ve diğer zümrelerin halı altına süpürdüğü aristokrat muhalefeti intikamını almıştır.²⁷⁸ III. Gustav 46 yaşında öldüğünde beraberinde İsveç'in siyasi önemi de ölmüştür.²⁷⁹

Bahsi geçen bu politik cinayeti işleyen kişi bir soylu olan Jakob Johan Anckarström olsa da tüm bu planın tertip edilmesindeki tek kişi o değildi. Politik

²⁷² A. D. Harvey, 'The Pistol as Assassination Weapon: A Case of Technological Lag', *Terrorism and Political Violence*, cilt: 3, sayı: 2, 1991, s. 92.

²⁷³ Fransa Kralı XV. Louis'ye (1715-1774) suikast düzenleyen Robert-François Damiens.

²⁷⁴ Fransa Kralı IV. Henry'e (1589-1610) suikast düzenleyen François Ravaiillac.

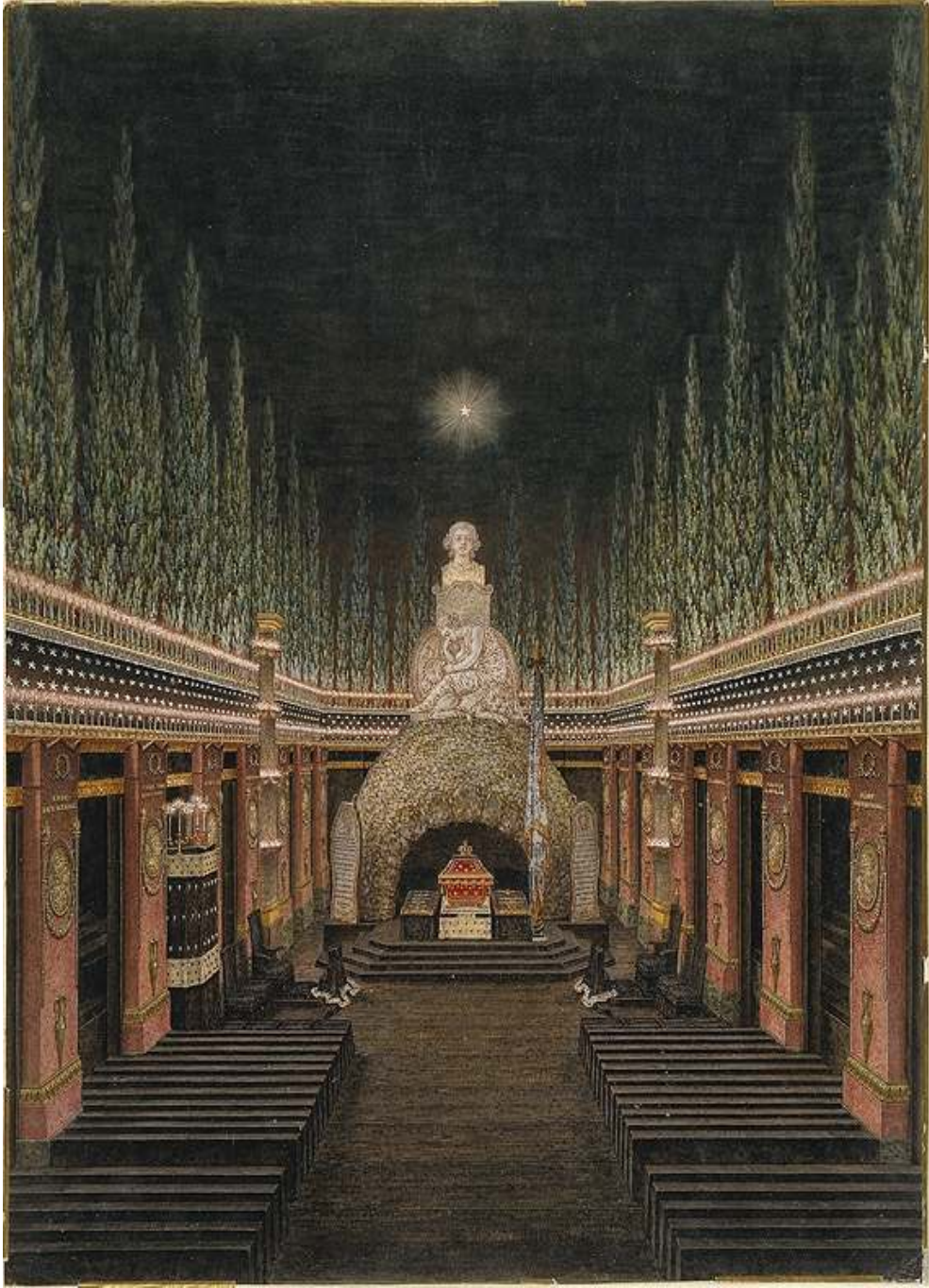
²⁷⁵ Bain, a.g.e., s. 191.

²⁷⁶ Bain, a.g.e., s. 193.

²⁷⁷ Cronholm, a.g.e., s. 176.

²⁷⁸ H. A. Barton, *Scandinavia in the Revolutionary Era (1760-1815)*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986, s. 201.

²⁷⁹ Bain, a.g.e., s. 213.

Görsel 13. Kral III. Gustav'ın Cenaze Töreni İçin Hazırlanan Riddarholm Kilisesi'ni Gösteren Sulu Boya ve Guaj Tablo

Kaynak: Olof Fridsberg (1792), *Nationalmuseum*, NMH THC 5622.
<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/36135/>

cinayetin planlamasında yer alan herkesin III. Gustav’a karşı gerçek bir nedeni ve kini mevcuttur. Anckarström, kafasında kurduğu planı hayata geçirmek için kendisi gibi Kral III. Gustav’a karşı kin besleyen dostlar edinmiştir. Bunlar arasında genç bir vizyoner olan Kont Clas Frederik Horn, Carl Frederik Pechlin ve küçüklüğünden beri kendisine *vahşi kral* imgesi öğütlenen Adolf Ludwig Ribbing bulunmaktadır.²⁸⁰ Bu dört kontun planlarına göre III. Gustav’ın suikastının ardından hızlıca III. Gustav destekçileri yönetim ve saray çevrelerinden uzaklaştırılarak III. Gustav’ın henüz on üç yaşındaki oğlu Veliaht Prens Gustav Adolf ile annesi üzerinden bir *sözde* naiplik oluşturarak yeni bir anayasa meydana getirmek olmuştur. Ancak bu plan beklediklerinden çok daha farklı bir şekilde seyretilmiştir. Planlamalarını yaparken III. Gustav’ın direkt olarak 16 Mart günü opera binasında ölmesi planlanmıştır. Ancak III. Gustav, saldırıdan on gün sonra sarayında hayata gözlerini yummuştur. Süreç planlarından farklı işlediğinden, opera binasında bırakılan silah sayesinde kimlikleri teşhis edilen kontlar süratle tutuklanmışlardır. İsveç ve Finlandiya’da bulunan muhalif soyluların bir kısmı III. Gustav’ın suikast haberini dehşet içerisinde karşılayıp Kral’ı affederken azılı düşmanları *tarihte eşi benzeri görülmemiş* bir tiran olarak tanımladıkları III. Gustav’ın ölümünü sevinç içinde karşılamışlardır.²⁸¹

13 Nisan 1792 tarihinde Kral’ın tabutu İsveç Kraliyet Ailesi, Kraliyet Meclisi temsilcileri ve devletin yönetim kadrosu eşliğinde Riddarholm Kilisesi’ne taşınmıştır. Sokağı meşaleler aydınlatırken şehirdeki tüm kilise çanları III. Gustav adına çalıyordu.²⁸² III. Gustav’ın cenaze töreninde tabutunun iki yanına İskandinav mitolojisinde sıkça görülen runik taşlarının replikaları yerleştirilmiştir. Bu taşlarda bulunan yazıtlarda Kral’ın ne kadar adil, cesur ve bilge olduğundan söz ediliyordu.²⁸³ Daha önce bahsedildiği üzere III. Gustav’ın en büyük gayelerinden biri XIV. Louis gibi güneş kral olarak anılmak istemesiydi. III. Gustav, bunu politik olarak olmasa da sanatsal yönleriyle açıkça başarmış bir politik liderdir. Döneminde kaleme alınan edebî eserlerde III. Gustav sıklıkla *edebiyatçıların yaşayan güneşi* olarak anılmıştır.²⁸⁴

²⁸⁰ R. N. Bain, ‘The Assassination of Gustavus III of Sweden’, *The English Historical Review*, cilt: 2, sayı: 8, 1887, s. 544.

²⁸¹ Barton, *Scandinavia*, s. 202.

²⁸² E. Wallrup, ‘Turning an Occasion into an Event: Patheme, Mood and Atmosphere at the Funeral of Gustav III’, *Resounding Spaces: Approaching Musical Atmospheres* içinde, F. Scassillo (ed.), Mimesis International, Milano, 2010, s. 193.

²⁸³ Mattsson, a.g.m., s. 50.

²⁸⁴ Bain, a.g.e., s. 301.

Bunun nedeni İsveç'in sanatsal anlamda en büyük atılımlarını III. Gustav döneminde yapmasından kaynaklıdır. Sanata verdiği destek ve bizzat ilgilenişi kendisini sanatın İsveç'teki güneşi haline getirmiştir.

III. Gustav, politik bir öztemsili yaratmaya muhtaç bir kraldı. İnişli-çıkışlı geçen siyasi hayatı boyunca her zaman olduğundan daha güçlü görünmek zorunda kalmış ve tiyatro ile edebiyat gibi sanat alanlarında kendine bir temsil alanı elde etmiştir. Kaleme aldığı tiyatro oyunlarında başından geçen politik problemlerinden ilham almış ve oyunlarını politik çıkmazlarından kurgulamıştır. Tıpkı tiyatro sahnesinde oluşturmak istediği öztemsili gibi mimâri alanda da içinde bulunduğu politik çıkmazlardan aldığı ilhamlarla kendi temsilini meydana getirmiştir. En büyük askerî zıt gücü olan Rusya'ya karşı Osmanlı ile içinde bulunduğu ittifak ortamı ve Avrupa'da özellikle on sekizinci yüzyılda yükselişe geçen turquerie ögelerinden aldığı ilhamla ortaya çıkardığı mimâri eserler, kendi dönemini gelecek nesillere aktaracak *güçlü ve ihtişamlı* yeni bir temsil alanını meydana getirmiştir. Daha önce söz edildiği üzere turquerie, on sekizinci yüzyıl Avrupa'sında Doğu'daki *ötekilerin* zevk ve ihtişamını sembolize etmekteydi. III. Gustav, İsveç'in Osmanlı ile içerisinde bulunduğu ittifak sayesinde elde ettiği kimi askeri başarıların ardından hissettiği gururla kendi öztemsili için Osmanlı ögelerini kullanarak *Türk Köşkü*'nü inşa ettirmiş olabileceği imkânsız bir fikir değildir. İçinde bulunduğu politik çıkmazlar ve kendi temsiline verdiği ehemmiyet, III. Gustav'ın *Türk Köşkü*'nü yalnızca keyfi yahut estetik kaygılarla inşa ettiğinden çok bir amaca hizmet etmesi için hayata geçirdiği fikrini desteklemektedir.

3. III. GUSTAV'IN ÖZTEMSİLİ: TÜRK DİVANLARI ve TÜRK KÖŞKÜ

On sekizinci yüzyıl Osmanlı dünyasında divan terimi bir evdeki ortak yaşam alanında tahta bir platform ile yükseltilmiş, odanın iki bazen üç yanına uzanan alçak, yastıklı oturakları tanımlamak için kullanılmaktaydı.²⁸⁵ Bu terim aynı zamanda Osmanlı'nın yönetim merkezi olan Divan-ı Hümayun'a atıfta bulunmak amacıyla da tercih edilmekteydi. İsveç perspektifinden divan teriminin algılanış biçimleri incelendiğinde politik metinler dolayısıyla devlet erkânının bir araya gelerek toplantı yaptıkları bir alanı tanımlamak adına kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle on sekizinci yüzyılda turquerienin popülerleşmesi ile beraber Osmanlı mobilyalarının Avrupa'da yayılmasının ardından Türk tarzı koltukları tanımlamak adına divan kelimesinin tercih edilmeye başladığı gözlemlenmektedir. Gustavyen dönemde ise sarayların çalışma odaları için inşa edilen ve Türk odası olarak tanımlayan odalardan divan²⁸⁶ yahut *divanrum* olarak söz edildiği gözlemlenmektedir. III. Gustav'ın divan kullanımı ise içerisinde Türk mobilyaları, özellikle divan tarzı oturaklar kullanılan, duvarları İsveç'in parlak günlerine atıfta bulunan çizimlerle süslenmiş toplantı yahut çalışma odalarını kapsamaktadır.

III. Gustav'ın mimari temsilini tartışmadan evvel bilinmelidir ki III. Gustav'ın Türk imgeleriyle dolu bir mimari tarzı kullanımının ilk hali Haga Parkı'nda inşa edilen Türk Köşkü değildir. III. Gustav'ın bundan evvel de konakladığı Stockholm Kraliyet Sarayı ve Haga Yazlık Sarayı içerisinde Türk Divanlarını kullanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Üstelik bu yapıları –Haga'daki köşk de dahil– yalnızca mimari özellikleriyle değil, Osmanlı'daki *divan* usulüne uygun olarak aristokratları ile bir araya gelip meclis toplantısını yönetmek amacıyla kullanmıştır.²⁸⁷ Bu durum, İsveç tahtındaki III. Gustav'ın Osmanlı'daki Sultan divanlarının ne amaçla kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olduğunu ve kendi divanlarını da Osmanlı'daki örneklerle benzer şekilde kullandığını gösterecek bir işaret olarak algılanabilir. III. Gustav'ın Kral dairelerinde inşa ettirdiği divanların içerisindeki sanat eserleri de dönemin politikasına dair göndermeler taşımaktadır. Örneğin Stockholm Kraliyet Sarayı'ndaki divan için

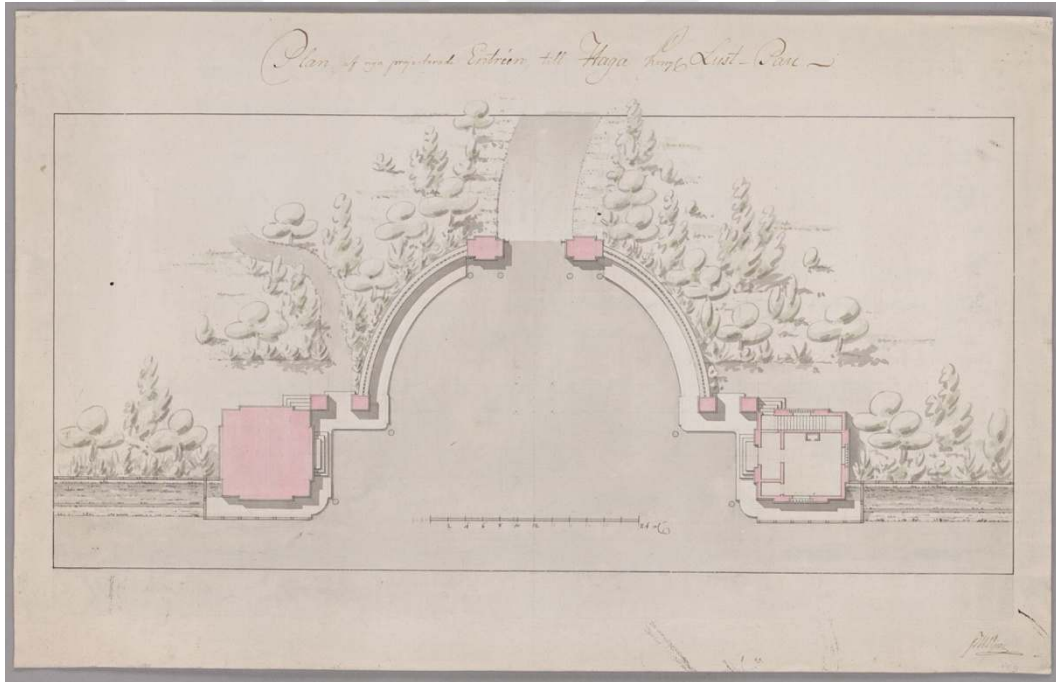
²⁸⁵ N. Yıldız, 'Ottoman Houses in Cyprus', *The Ottoman House: Papers from the Amasya Symposium (24-27 September 1996)* içinde, Stephen Austin & Sons Ltd., Hertford, 1996, s. 86.

²⁸⁶ İsveççe çoğul olarak *divanerna*.

²⁸⁷ H. Kåberg, 'Bröderna Celsings Turkiska Inredningar i Sverige och de Gustavianska Divanerna', *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen på Biby* içinde, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003, s. 274.

Masreliez tarafından tasarlanan duvar dekorları, Rusya karşısında cesurca savaşan XII. Karl'a göndermeler taşımaktadır.²⁸⁸ Bahsi geçen bu dönemde İsveç'in yeniden Rus güçlerine karşı savaşıyor olması, bu sanatsal göndermeleri politik bir zeminde tasarlandığını doğrulamaktadır.

III. Gustav tarafından Stockholm'ün kuzey batısında bulunan Haga Bahçelerine [Hagaparken] inşa edilen Türk Köşkü [Turkiska Kiosken] mimari anlamda Kral'ın imgesini temsil eden mühim bir kalıntıdır. III. Gustav'ın eserlerinde, mimari yollarla görsel kültürü mesaj ulaştırma aracı olarak aktif olarak kullandığı gözlemlenebilmektedir.²⁸⁹ Ardında bıraktığı eserlerle nasıl bir hükümdar olarak öztemsil inşa etmeye gayret gösterdiği incelenebilmektedir. Daha önce İsveç'e İngiliz bahçe kültürünün adapte edilmesi sürecinden söz ederek bu geleneğin III. Gustav

Görsel 14. Fredrik Magnus Piper Tarafından Tasarlanan Haga Parkı'nın Girişi

Kaynak: Fredrik Magnus Piper (1780'ler), Plan Af Nya Projecterade Entréen till Haga Kongl Lustpark, *Arkivkopia*, KB-19728322. <https://arkivkopia.se/sak/kb-19728322>

²⁸⁸ D. Prytz, 'Louis Masreliez' Allegory of War: Between History Painting and Interior Art in a Sequence of Interrelated Propaganda', *Art Bulletin of Nationalmuseum Stockholm*, cilt: 28, sayı: 1, 2023, s. 25.

²⁸⁹ M. Laine, 'Art and Society 1720-1800' *Swedish Art History: A Selection of Introductory Texts* içinde, L. Qvarnström (ed.), Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund, 2018, s. 143.

döneminde daha yoğun gözlemlendiğinden söz edilmiştir. Bu husustaki en büyük kırılma anı, III. Gustav'ın daha önceleri muhaliflerince *gereksiz* olarak atfedilen yurt dışı seyahatleridir. III. Gustav, özellikle Fransa ve İtalya seyahatlerinde sefa bahçeleriyle tanışarak bu kültürü kendi ülkesinde de hayata geçirmek adına çeşitli ilhamlar almıştır.

Jacques Rancière, şehir merkezlerinde inşa edilen sefa bahçelerini ve altında yatan politik anlamları sanatın desteğiyle ortaya çıkan *sanat rejimi* yahut *siyasetin estetikleştirilmesi* kavramıyla değerlendirmektedir. Rancière'e göre liderler tarafından uygulanan sanatsal pratikler (mimari eserler, kamusal mekânlar vesaire), inşa edildikleri yerde toplum için ne ifade ettiği bağlamında *görünürlük biçimini* gündeme getirmektedir.²⁹⁰ Bu yönüyle bakıldığında *sanat rejimi*, bir sanat eserinin dünya ile ilişkisini irdelerken bir yandan da ifadelerin toplum içerisinde nasıl anlaşıldığını yahut sosyal yaşam içerisindeki işlevinin ne olduğunu belirtmektedir.²⁹¹ Rancière, estetik bir devrim olarak nitelendirdiği bu yaklaşımın sanatın ne şekilde gözlemlendiği ve algılandığına dair bir rejimi meydana getirdiğinden söz etmektedir.²⁹²

3.1. Gustav'ın Yazlık Sefa Bahçesi: Haga Parkı

Özellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, görsel sanatların bir kültürel prestij olarak kabul edildiği bilinmektedir. İsveç'te de III. Gustav döneminde kamusal alanlarda görsel sanatların kullanımı tıpkı askeri güç gibi devletin imajı yahut temsili için mühim bir prestij kaynağı sağlamaktaydı.²⁹³ III. Gustav'ın Haga'yı İsveç'in mühim bir sefa bahçesine çevirmesinden evvel 1772 ile 1779 yılları arasında Haga'nın inşa edileceği araziye küçük ziyaretlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu ziyaretlerin öne çıkanları 1773 yılında arazideki kalenin yenilenişi, 1785 yılına değin Noel zamanlarının Haga'da geçirilmesi, yaz mevsiminde mızrak dövüşü gibi eğlencelerin

²⁹⁰ J. Rancière, *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, Continuum, New York, 2011, s. 13.

²⁹¹ J. P. Deranty, 'Regimes of the Art', *Jacques Rancière Key Concepts* içinde, J. P. Deranty (ed.), Acumen, Durham, 2010, s. 117.

²⁹² J. Rancière, *The Time of the Landscape: On the Origins of the Aesthetic Revolution* (Çev. E. Battista), Polity Press, Croydon, 2023, s. xi.

²⁹³ Laine, a.g.m., s. 138.

düzenlenmesi olmuştur.²⁹⁴ İsveç'in günümüzde dahi şarkılara konu olan bu meşhur Haga Parkı, *Gustavyen* dönemin en önemli temsil ürünlerinden birini meydana getirmektedir. 1780 yılında Fredrik Magnus Piper tarafından Avrupa'daki diğer sefa bahçelerinden alınan ilhamla tasarlanan bu sefa bahçesi, III. Gustav'ın sanata, tasarıma ve sefaya verdiği önemin mühim bir yansımasıdır. 1791 yılında İsveçli besteci ve şair Carl Michael Bellman (1740-1795) tarafından üretilmiş şiir ve besteleri bir araya getirerek yayımlanan *Fredmans Sånger* (Fredman'ın Şarkıları) adlı koleksiyonun altmış dört numaralı "*Fjäriln vingad syns på Haga* (Kanatlı Kelebek Haga'da Görülür)" adlı eseri direkt olarak III. Gustav'ın Haga'sını işaret etmektedir;

"Ne ilahi bir hazdır karşılaşmak
Böylesine güzel bir parkta,
Sevdiğini görebileceğin bir yerde,
Şefkatli bir hükümdarın bakışı altında.
Attığı her nazar,
Minnetin gözyaşını uyandırır.
Bu bakışlarla duygulanmış ve büyülenmiş olan,
Asık suratlı bile neşeyle yürür gider."²⁹⁵

Bahsi geçen bu beste, üzerinden geçen yüzyıllara rağmen İsveçliler tarafından bugün dahi bilinmekte ve çeşitli versiyonları üretilmeye devam ettirilmektedir. Haga Parkı, tıpkı Avrupa'nın diğer bölgelerindeki çağdaş sefa bahçesi örnekleri gibi *Gustavyen* dönem İsveç kültürel hayatını beslemiş ve çeşitli entelektüelleri bir araya getirmiştir. Haga Parkı'nın sahibi ve daimî ziyaretçisi III. Gustav ise ömrünün sonuna değin Haga Parkı'nı gelişimini devam ettirecek projeleri hayata geçirmeye devam etmiştir. İsveç'te oturtulmaya çalışılan sefa bahçeleri kültürü, daha önce de belirtilen pek çok politik gelişmenin kültürel bir yansımasından kaynaklanmaktaydı. Özellikle 1709'da Poltava Savaşı ile başlayıp 1809 yılında Finlandiya'nın kaybıyla düşüş trendinde seyreden ticari ve siyasi güç ve tehdit altında olan bir aristokrasi,

²⁹⁴ I. Söderhamn, 'Gustav III:s Gamla Haga', *Vetenskapssocieteten i Lund Årsbok 2003* içinde, V. Molnar, G. Paulsson ve G. Andersson (ed.), *Vetenskapssocieteten i Lund*, Lund, 2003, s. 29.

²⁹⁵ C. M. Bellman, *Fredmans Epistlar och Sånger*, Jæger, Kopenhag, 1845, s. 159.

İngiltere'deki örneklere göre oldukça küçük sefa bahçelerinin oluşumunu beraberinde getirmiştir.²⁹⁶

Daha önce de söz edildiği gibi Fredrik Magnus Piper, henüz öğrenciyken Roma ve İngiltere gibi sefa bahçeleriyle ünlü pek çok yerde eğitim almış ve gözlemlerini taslaklar halinde resmetmiştir. Yurt dışındaki eğitim serüveninin ardından İsveç'e dönen Piper, saray görevlisi olarak atanarak İsveç'teki sefa bahçelerinin sorumluluğunu üstlenmiştir.²⁹⁷ Kral III. Gustav, Avrupa'daki seyahatlerinde sefa bahçelerinden oldukça etkilenirken benzer büyüklükte sefa parklarını İsveç'te de meydana getirmek için kendi tasarımları ile Fredrik Magnus Piper'in tasarımlarından yararlanmıştır. Piper'in Haga Parkı'nın inşası süresince III. Gustav'a gönderdiği mektuplarda bu sürecin ne şekilde işlediği ile ilgili bilgileri edinebilmekteyiz. Piper tarafından 12 Mart 1784 tarihinde III. Gustav için gönderilen mektupta, Haga Parkı içinde yeni inşa edilecek *kasino* pavyonu için hazırlanan planı aktarırken III. Gustav'ın direktifleri doğrultusunda hazırlayarak bahsi geçen planı sunma lütfuna eriştiği için şükranlarını sunmaktaydı.²⁹⁸

III. Gustav, inşa ettireceği sefa bahçesinde bir de Türk Köşkü olmasını arzulamaktaydı. Bu köşkü önce halihazırda önceki Kraliçe Hedwig Eleonora tarafından oluşturulan Drottningholm'e inşa ettirmeyi düşünmüş olsa da ardından kendi inşa ettireceği Haga'da bulunmasına karar vermiştir.²⁹⁹

Piper'in mimarlık kariyerini irdeleyen akademik çalışmalarda, aldığı iyi eğitime ve içinde bulundurduğu potansiyele rağmen hangi nedenle İsveç'te çok fazla üretim yapmadığı tartışılmıştır. Bunun nedeni, daha önce de belirtildiği gibi Fredrik Magnus Piper'in mimari tarzlara olan yaklaşımının dönemiyle pek uyuşmamasından kaynaklandığı görülebilir. Piper, 1811 ile 1812 yılları arasında yayımladığı *Beskrifning Öfwer Ideen och General-Plan till en Angelsk Lustpark* (İngiliz Sefa Bahçesi için Fikir ve Genel Plan Tasviri) adlı eserinde bahçe mimarisi ile ilgili yapılan pek çok çalışmayı

²⁹⁶ Phibbs, a.g.m., s. 62.

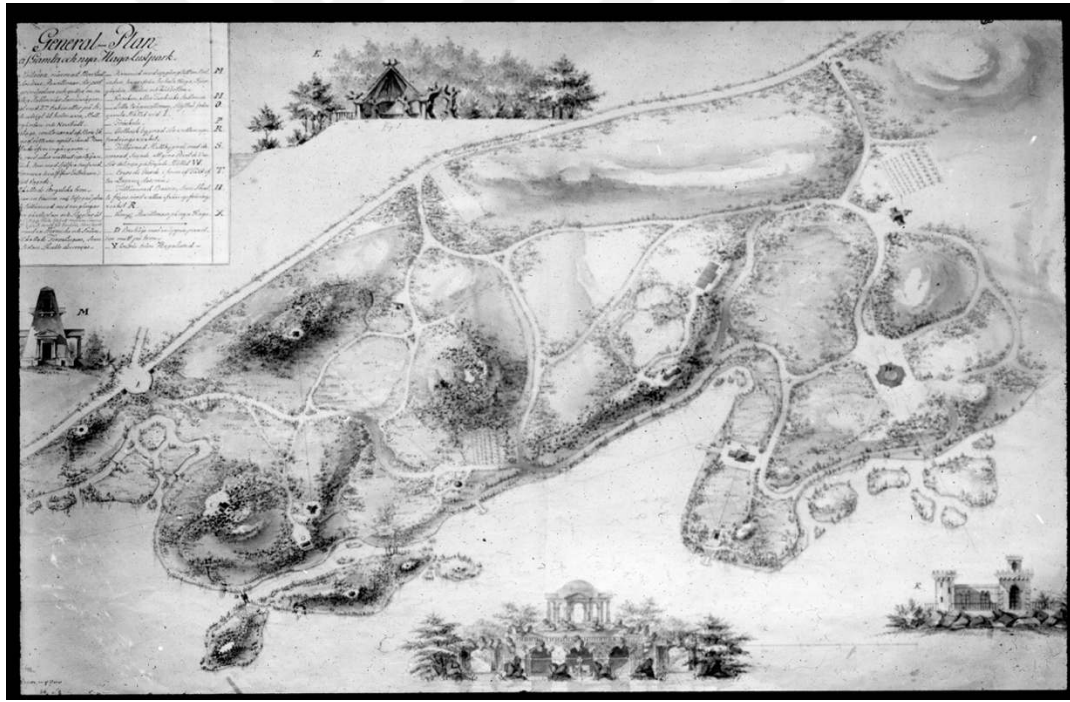
²⁹⁷ F. Jacobsson, 'Illustrationer av Landskapsarkitektur', Yüksek Lisans Tezi, *Sveriges Lantbruksuniversitet Fakulteten för Landskapsplanering, Trädgårds och Jordbruksvetenskap*, Alnarp, 2009, s. 14.

²⁹⁸ *Uppsala University Library*, Gustavianska Samlingen, Brev Från Svenska Män T. VIII. M-R, 510 / SE 751 20 / F 501.

²⁹⁹ E. Ruoff, 'Turquerie in the West-European Landscape Gardens in the 18th and in the 19th Centuries', *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2011, s. 175.

kimi zaman eleştirel bir yaklaşımla da olsa incelediği görülmektedir. Peyzaj mimarisi için bir ders kitabı olma özelliğini de taşıyan bu eserde Thomas Whately ve Sir William Chambers, gerçeklikten uzak olmalarıyla eleştirilmektedir.³⁰⁰ Chambers'ın 1773 yılında yayımlanan *A Dissertation on Oriental Gardening* adlı eserinde bahçe kültürü, insanlar tarafından üretilen tablo, bina yahut heykel gibi sanat eserlerinden ayrı tutularak *kalıcı* olarak tanımlanmaktadır.³⁰¹ Bu teze göre bahçelerde devamlı bir değişim mevcuttur ve bu da manzarayı nazar eden seyircilerin sıkılmasına engel olmaktadır; bitki örtüsünün değişimi, mevsim döngüsü, hava değişimi, güneşin farklı açılardan yansıması ve bulutların geçişi görünüşleri değiştirip bir süreklilik sağlayarak seyir eden kimselerin manzaradan sıkılmasını imkansızlaştırmaktadır.

Her ne kadar döneminde büyük bağlantılarla öne çıkan bir mimar olmasa da III. Gustav tarafından saray mimarı olarak atanmasının ardından III. Gustav'ın uzun

Görsel 15. F. M. Piper Tarafından Hazırlanan Haga Genel Planı (“N” ile Belirtilen Yapı Türk Köşkü’dür)

Kaynak: Fredrik Magnus Piper (1781), Plan Över Lustslott Med Anläggningar, *Uppsala University Library*, 5098 / 86550. <https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:86550>

³⁰⁰ Olausson, a.g.m., s. 276.

³⁰¹ S. W. Chambers, *A Dissertation on Oriental Gardening*, W. Griffin (Printer to the Royal Academy), Londra, 1773, s. ii.

zamandır aklını cezbeden yazlık bir sefa bahçesi oluşumuyla da ilgilenmeye başlamıştır. Haga’da kurulacak sefa bahçesinin peyzaj mimarisini Piper bizzat tasarlamış olsa da içerisine inşa edilecek köşklerin ve diğer mimari eserlerin tasarımlarını İsveç’in farklı mimarları üstlenmiştir.³⁰² Her ne kadar sefa bahçesinin içerisinde bulunacak binaların tasarımlarını üstlenmese de bahçenin bulunacağı bölge içerisindeki coğrafi koşullara göre yerleştirilmesi için Haga Parkı’nın tüm planlamasını Piper üstlenmiştir. İsveç’teki bir sefa parkının tasarım süresince inşa edilecek alanın belirlenmesi mühim bir meseleydi. Daha önce de belirtildiği gibi İsveç şehirleri dahi tasarlanırken her zaman manzara etrafında şekillenen yapılar göze çarpmaktadır. Haga Parkı’nın kurulacağı alan için de en mühim nokta manzarasıydı. Haga Parkı, başkent Stockholm’ün hemen kuzeyinde bulunan Solna yakınlarındaki bir araziye inşa edilirken manzarası takımadalardan oluşmaktaydı.³⁰³ Piper’ın ustaca tasarımıyla birlikte tüm yapılar birbirine uygun mesafelere ve manzara için en uygun yükseltilere yerleştirilirken, İngiliz sefa bahçesi kültürünün vazgeçilmez öğelerinden olan teraslar, avlular ve binaların cephelerine kadar uzanan çimler olduğu gibi korunmuştur.³⁰⁴ Piper, Haga’nın planlamasını adeta bit “trompet” formunda tasarlamıştır.³⁰⁵ Trompet formundaki bu sefa bahçesinde L. J. Duprez tarafından tasarlanan bakır çadırlar ağızlık kısmını oluştururken III. Gustav’ın konağı ise çanının diğer ucunda konumlanmıştır. Bu iki yapıdan da birbirleri kısmen izlenebilirken yol doğal bir doğrultu oluşturarak ziyaretçileri o yönde ilerletmektedir. Haga Parkı içerisinde ustaca yönlendirilmiş yollar kimi zaman çeşitli ağaçlarla süslenirken kimi zamanlar ise İngiliz tarzı avlular ve Çin köşkü gibi sefa bahçelerinin vazgeçilmez öğeleriyle süslenmiştir. Bahsedilen bu büyük, mavi ve sarı renk skalasıyla tasarlanmış bakır çadırlar, Osmanlı askeri çadırlarından ilham alınarak tasarlanırken, Haga Parkı’nın muhafazasından sorumlu kurumlar tarafından kullanılmıştır.³⁰⁶

Piper tarafından resmedilen genel plana göre Haga Parkı’nda yirmi mimari eser yer almaktadır. Haga’da bir sefa bahçesi oluşturulmasının ardından Nisan 1788 tarihinde III. Gustav’ın kardeşinin eşi olan Düşes Hedvig Elizabeth Charlotte

³⁰² T. Andersson, ‘From Paper to Park’, *Representing Landscape Architecture* içinde, M. Treib (ed.), Taylor & Francis, Oxon, 2008, s. 81.

³⁰³ Isling, a.g.m., s. 254.

³⁰⁴ Andersson, a.g.m., s. 81.

³⁰⁵ Phibbs, a.g.m., s. 69.

³⁰⁶ Sandmo, a.g.m., s. 216.

günlüğünde Kral'ın yaşamının büyük çoğunluğunu sükûnet içerisinde burada geçirdiğini ve Haga'da vakit geçirmek hususunda oldukça hevesli olduğunu kaleme almıştır.³⁰⁷ III. Gustav, bir maskeli balo esnasındaki suikastıyla son bulan yaşamında, Haga Parkı'nda yalnızca hayalini kurduğu büyük saray projesini hayata geçirememiştir.³⁰⁸

3.2. Estetik Bir İdeal ve Mekânsal Temsil: III. Gustav'ın Divan'ı

Lefebvre'nin mekân yaklaşımına göre *temsil mekânı*, fiziksel bir mekânın yalnızca mimari özellikleriyle değil o mekâna yüklenen sembolik anlamlar ve imgelerle de var olabileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır.³⁰⁹ Bu açıklamaya göre bir mekân içinde yaşayanların, mekânı kullananların yahut mekânı anlatanların zihninde oluşan anlamsal bir gerçekliktir. Lefebvre'nin ortaya attığı temsil mekânı yahut tasarlanan mekân yaklaşımına göre, mekânı ortaya çıkaran siyasi figürler, mimarlar yahut sanatçılar, mekânların dokularını ideolojik göndermelerle besleyebilmektedir.³¹⁰ III. Gustav'ın siyasi kariyeri açısından çalkantılı kabul edilebilecek bir dönemde siyasi gidişatını planladığı mekânlarda Osmanlı imgelerinden yararlanarak inşa ettirdiği yapıların mevcudiyeti, bu yapıları bir öztemsil olgusu olarak değerlendirilebileceğini akıllara getirmektedir.

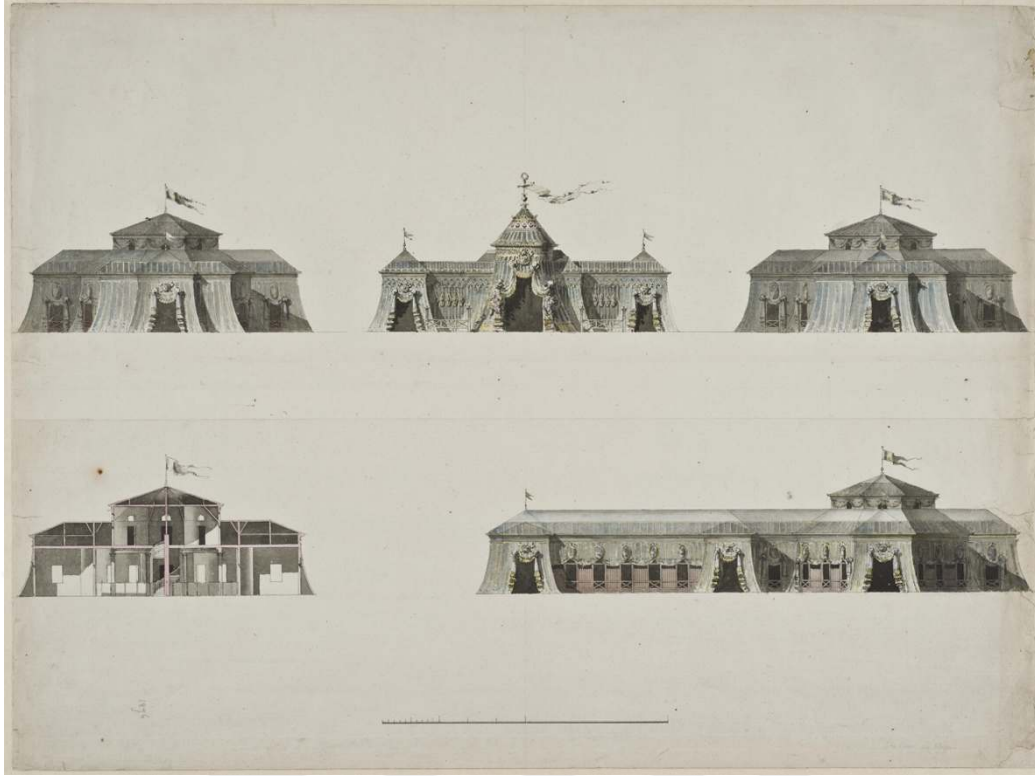
Çalışmanın ilk kısımlarında, III. Gustav'ın kendine bir öztemsil yaratma çabası içerisinde bulunduğu dair pek çok girişim sıralanmıştır. Bu nedenler arasında İsveç'in artık eski görkemli günlerini geride bırakması, İskandinavya ve Baltık bölgelerindeki en büyük siyasi ve askeri güç konumundan düşen bir konuma bulunması ve meclisin kralın gücünü büyük ölçüde sınırlandırmış olması gösterilebilir. III. Gustav, bir darbeye Kral'ı yeniden gücün merkezine yerleştirirken siyasi hayatı boyunca kendini belki de siyasi olarak *aklamaya* yönelik adımlar atmıştır. Berlova'nın çalışmasında da belirtildiği üzere III. Gustav, tiyatro alanında aktif bir şekilde rol

³⁰⁷ J. Nordin, 'Kungens Fristad: Gustav III:s Dokumenterade Besök På Haga Enligt Hovförtäringräkenskaperna', *1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, cilt: 9, sayı: 96, 2009, s. 96.

³⁰⁸ T. Griffiths, *Stockholm: A Cultural History*, Oxford University Press, New York, 2009, s. 24.

³⁰⁹ Lefebvre, a.g.e. s. 68.

³¹⁰ M. Karaçizmeli, 'Lefebvre ve Foucault'da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma', *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, cilt: 52, sayı: 1, 2021, s. 172.

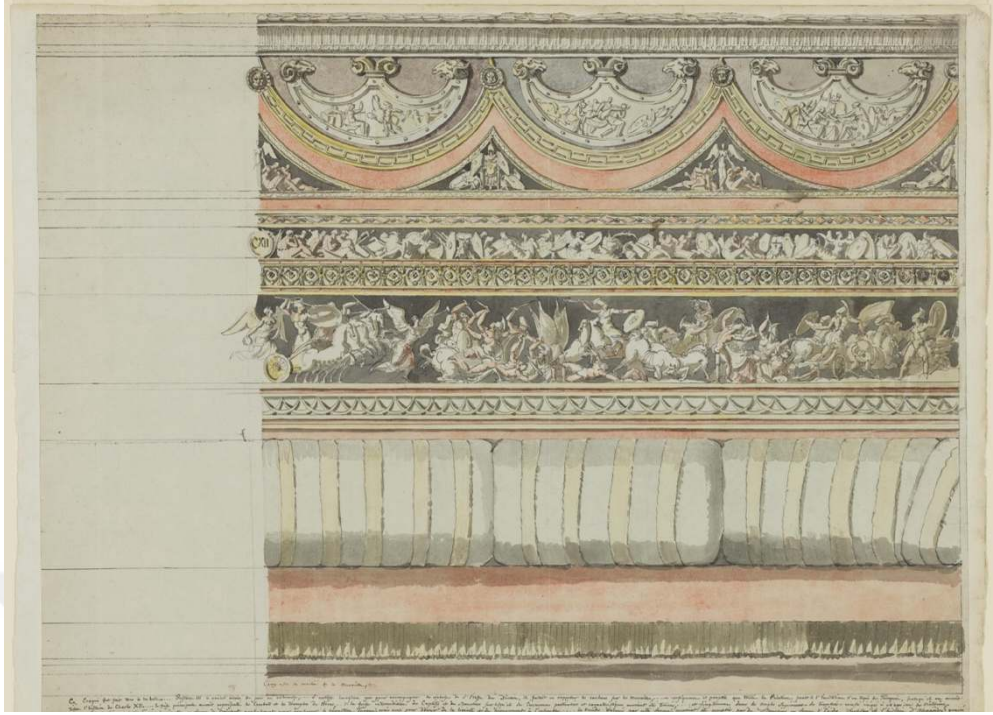

Görsel 16. Louis Jean Desprez Tarafından Çizilen Haga’da Bulunan Demir Çadır Tasarımları

Kaynak: Louis Jean Desprez (1788), Koppartälten vid Haga, *Nationalmuseum*, NMH THC 1896. <https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/47494/>

olarak kendine bir öztemsili inşa etmeye çabalamıştır. III. Gustav, tahta çıktığında yalnızca “Üçüncü Gustav” olarak var olmuştur. On altıncı yüzyıldan beri İsveç tahtında oturan Vasa Hanedanı’nın önceki Gustav’ları gibi *Kuzey’in Aslanı* Gustav Vasa yahut İsveç’i Avrupa’nın temel güçlerinden biri haline getiren Gustav II. Adolf kadar öne çıkan bir temsili mevcut değildi.³¹¹ Bundan kaynaklı III. Gustav, siyaset sahnesinde bulunduğu süre boyunca attığı politik ve kültürel adımlarda kendi öztemsilini oluşturmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. *Gustavyen* dönemde

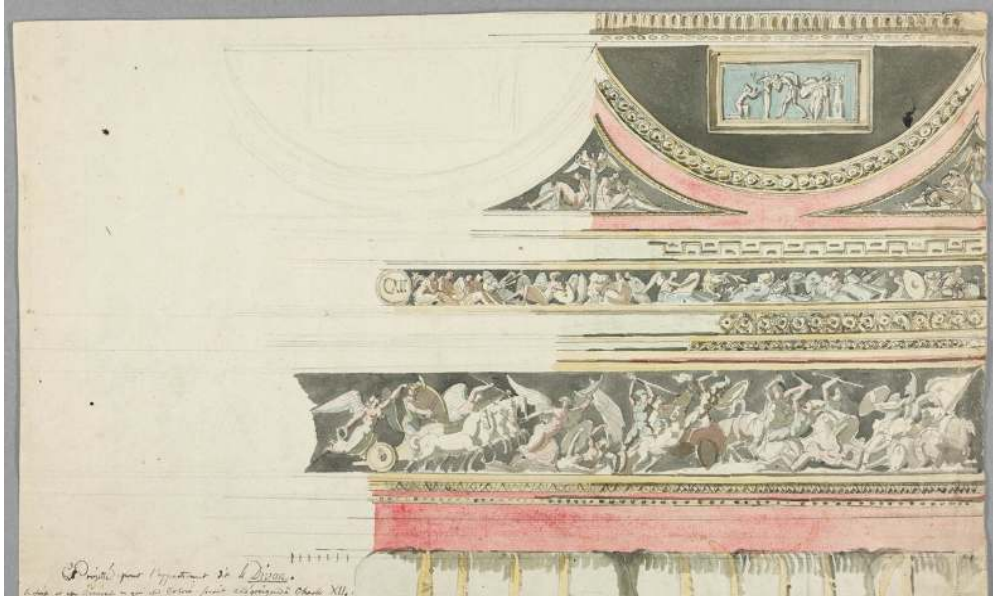
³¹¹ H. Tandefelt, “Enlightened Monarchy” in Practice: Reforms, Ceremonies, Self-Fashioning and the Entanglement of Ideals and Values in Late Eighteenth-Century Sweden’, *COLLEGIUM: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, cilt: 16, sayı: 1, 2014, s. 8.

Görsel 17. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın İç Tasarımı

Kaynak: Louis Masreliez (1780'lerin Başları), Skiss till Väggedekor i Gustav III:s Divan, *Nationalmuseum*, NMH 801 / 1903.

<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/67376/>

Görsel 18. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın Duvar Süslemeleri

Kaynak: Louis Masreliez (1780'lerin Başları), Kungens Divan Stockholms Slott,

Arkivkopia, KB-17845950. <https://arkivkopia.se/sak/kb-17845950>

İsveç Sarayı, maddi açıdan huzurlu olduğu günleri geriden bıraktığı bilinmektedir. Bu durumda dahi Kral III. Gustav ve aristokratları, tıpkı Fransa'daki XIV. Louis örneğinde olduğu gibi kendilerini *onaylatma* ihtiyacı hissederek tiyatronun kurguya dayalı dünyasını kullanarak öztemsillerini yaratmaktaydı.³¹² III. Gustav, döneminde sahne sanatları ile sürdürdüğü öztemsil yaratım sürecini mimârî gelişmelerle de devam ettirdiği gözlemlenmektedir. 1776 ile 1786 yılları arasında pek çok mimari çalışma başlatan III. Gustav'ın inşa ettirdiği yapılara “Gustavus III saltanatında inşa edildi” gibi levhalar yerleştirdiği bilinmektedir.³¹³

Osmanlı ile uzun yıllardır süren dostluk ilişkileri ve sonrasında Rusya'ya karşı geliştirilen ittifak döneminin ardından III. Gustav, inşa ettirdiği bu sefa parkına bir de Türk Köşkü inşa ettirmeye karar vermiştir. Bu kararın bir diğer tetikleyici nedeni ise 1783 yılında III. Gustav'a dayısı Prusya Kralı Büyük Friedrich (1740-1786) tarafından hedeflerine ulaşma hususunda *müttefiki Osmanlı kadar uzakta olduğunun* hatırlatılması olmuştur.³¹⁴

Haga Parkı yahut park için mühim olan tüm yapıların III. Gustav döneminde inşa edilmesinden kaynaklı *Gustavyen Park*, on sekizinci yüzyılda İsveç'in içerisinde bulunduğu ekonomik koşullar ve ardından Kral ile mimarı Piper arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde planlanandan çok daha az sayıdaki yapı ile hayata geçirilmiştir. III. Gustav, 1780 yılında Kraliçe'si ile olan ilişkilerinde yaşanan sıkıntılardan dolayı Haga'daki sefa bahçesinde daha fazla vakit geçirirken bu süreç içerisinde mimar Louis Masreliez ile tanışması da gerçekleşmiştir.³¹⁵

III. Gustav, dayısı Prusya Kralı Büyük Frederick tarafından Rusya karşısında elde ettiği irili ufaklı galibiyetlerin Osmanlı sayesinde olduğunu hatırlatmasıyla beraber 1783 yılında Haga'da bulunan konağının yakınlarına bir Türk Köşkü inşa ettirmeye başlamıştır.³¹⁶ Haga'da oluşturulacak olan Türk Köşkü meselesinde ilk olarak parkın genel planının da sahibi olan Piper görevlendirilmiş olsa da Kral yaptığı çadırı anımsatan ve daha çok Çin mimarisini anımsatan tasarımlarını beğenmemiş

³¹² Berlova, a.g.e., s. 108.

³¹³ Tandefelt, a.g.m., s. 18.

³¹⁴ Avcıoğlu, a.g.e., s. 297.

³¹⁵ Söderhamn, a.g.m., s. 30.

³¹⁶ Avcıoğlu, a.g.e., s. 297.

olacak ki İtalya'dan yeni dönmüş olan Louis Masreliez'i görevlendirmiştir.³¹⁷ Piper'ın tasarımına göre planlanan Türk Köşkü'nün içi hiç de Türk görünmemektedir.³¹⁸ Masreliez, Piper'dan devraldığı Türk Köşkü projesindeki çadır görünümünü koruyarak sade, neoklasik özellikleri ağır basan ve duvarlarını boydan boya süsleyen Osmanlı tipi divanlarla dekore etmiştir.³¹⁹ Tasarımda renk olarak beyaz, mavi ve altın renkleri ağır basarken beyaz üzerine mavi çizimler duvarları süslemektedir. Haga Parkı'nda inşa edilen ilk taş bina olan Türk Köşkü, altıgen bir tasarıma sahip olup üç yandan çıkıntı yapan küçük ön odalara sahiptir. Köşkün dış görüntüsünde duvarlar sarı olarak kullanılırken binanın dört bir yanına, çatı ile duvarın kesişim noktalarına kırmızı perdeler resmedilmiştir. Bir binayı Türk olarak tanımlayabilmek için sahip olması en önemli özelliklerden biri olan hilal şeklindeki alem ise çokgen planlı bir *mansard* çatısına oturtulmuştur.

Bir mekânda divan kullanılması, bu mekânı Osmanlı olarak tanımlamanın en mühim özelliklerinden biridir. Divan kelimesi İsveççeye on sekizinci yüzyılda turquerienin yükselişiyle birlikte girmiştir. III. Gustav'ın Türk Köşkü'nde kullanılan divan örneğinin öncesinde bunun temeli Celsing Biraderlerin Biby Konağı olarak kabul edilebilir. Bu ihtimal yalnızca III. Gustav'ın Türk Divanı ile tanışmasından çok daha büyük bir anlama gelmekteydi. III. Gustav, zaman içerisinde Celsing ailesine ait Biby Konağı'na yaptığı ziyaretler sayesinde İstanbul'da yapılan birinci elden gözlemlerle dizayn edilmiş ağırbaşlı Türk mimarisiyle tanışarak İsveç'te halihazırda mevcut olan mimari turquerie akımlarını Türk yerine Çin mimari estetiğinden izler taşıyan alaycı dilinden azat edip *Gustavyen* divanlarında ağırbaşlı bir temelde sürdürmesini sağlamıştır.³²⁰ İsveç'te bulunan Osmanlı imgeleriyle dekore edilmiş içerisinde Osmanlı tipi divan bulunan köşk yahut divanların III. Gustav döneminin ardından *Gustavyen Divanları* adıyla anılmaya başladığı bilinmektedir.³²¹ III. Gustav dönemiyle birlikte İsveç'te Türk kültüründen izler taşıyan kostümler giymek yahut oyunlar sergilemek popüler bir moda haline gelirken divan ve köşk yahut *kiosk* gibi Türkçe kelimeler mimari çalışma alanlarına dahil olmuştur. Divan ve halı gibi Türk

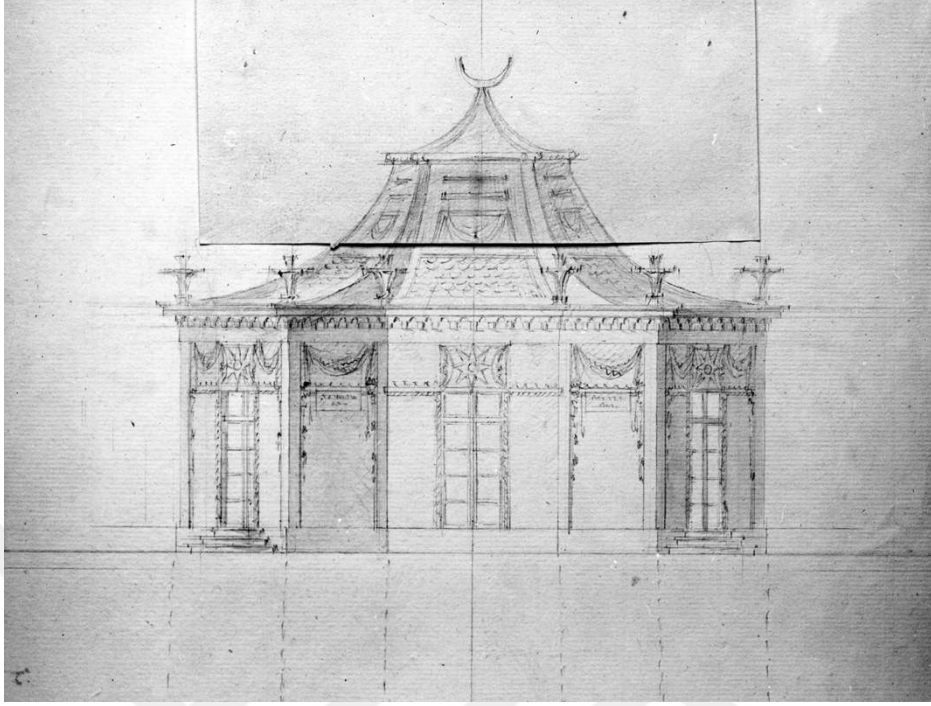
³¹⁷ Kåberg-Koziorowski, a.g.m., s. 50.

³¹⁸ G. Nordensvan, 'Haga', *Ord och Bild*, cilt: 31, sayı: 1, 1922, s. 516.

³¹⁹ Avcıoğlu, a.g.e., s. 298.

³²⁰ Kåberg, a.g.e., s. 274.

³²¹ Kåberg-Koziorowski, a.g.m., s. 44.

Görsel 19. Piper Tarafından Çizilen Türk Köşkü Tasarımı

Kaynak: Fredrik Magnus Piper (1780'lerin Başları), Turkiska Salonge, *Konstakademins Arkiv*, KKH. B. 3928. <https://alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:318888>

Görsel 20. Piper Tarafından Çizilen Farklı Bir Türk Köşkü Tasarımı

Kaynak: Fredrik Magnus Piper (1780'lerin Başları), Förslag till Turkiska Salongen, *Konstakademins Arkiv*, KKH. B. 3931. <https://alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record:318846>

Görsel 21. III. Gustav'ın Türk Köşkü'nün Dış Görüntüsü

Kaynak: Larssons Ateljé (1907), *Turkiska Paviljongen i Haga Parken, Stockholms Digitala Stadsmuseum*, DIGSTAD-SSMC000683S-0. <https://arkivkopla.se/sak/digstad-SSMC000683S-0>

mobilyalarının yanı sıra Osmanlı esintili portre ve sanat eserlerinin iç mimaride kullanılması da on sekizinci yüzyıl İsveç'te öne çıkan bir trend haline gelmiştir.³²² İsveç'te mimari olarak Türk imgelerinin keşfi hususunda panorama çizimleri karşımıza çıkmaktadır. İsveç'te Gudenus tarafından suluboya ile resmedilen 1740 tarihli altı panodan oluşan bir panorama bulunmaktaydı.³²³ Mevzubahis bu panoramalar, *Gustavyen* dönemde Osmanlı tipi köşklerin dış mimarisi için gerekli görsel kaynakları oluşturmuş olabilirler.

Kral III. Gustav tarafından inşa edilen bu Türk Köşkü yahut İsveç'teki kullanışıyla Gustav'ın Divan'ı on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl sanat eserlerine de konu olmuştur. August Strindberg tarafından 1889 yılında kaleme alınan *Fröken*

³²² M. Hultman, 'The Construction of the Great Synagogue in Stockholm (1860-1870): A Space for Jewish and Swedish-Christian Dialogues', *Arts, cilt: 9*, sayı: 1, 2020, s. 10.

³²³ G. Renda, 'İsveç'te Türklerle İlgili Eserler: İsveç Kraliyet Kitaplığı', *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, cilt: 2, sayı: 5, 1990, s. 19.

*Julie*³²⁴ adlı Yaz Dönümü ile Vaftizci Yahya'nın Doğuşunun kutlandığı günleri konu alan tiyatro oyununda bu Türk Köşkünden bahsedilmektedir.

“[...] Ağaçlı arazinin yanında, yaseminlerinin gölgesinde, hanımelleriyle kaplı bir Türk Köşkü duruyordu. Ne amaçla kullanıldığını bilmiyordum ama hiç bu kadar güzel bir bina görmemiştim. İnsanlar oraya girip çıkarken bir gün kapı açık kaldı. İçeri girdiğimde duvarların kral ve imparatorların resimleriyle kaplı olduğunu gördüm. Pencerede kırmızı perdeler, üzerlerinde saçaklar vardı. [...]”³²⁵

3.2.1. *Ett Turkiskt Kalas*: Türk Usulü Şölen

III. Gustav'ın inşa ettirdiği Türk Köşkü'nün açılışı, Kral'ın erkek kardeşi Dük Charles'ın doğum gününe denk gelmesiyle büyük bir Türk Şöleni eşliğinde gerçekleşmiştir. III. Gustav ve konuklarının katıldığı doğum günü şölenine dair belgeler oldukça az olsa da Hedvig Elizabeth Charlotte'un günlüğü ve III. Gustav tarafından kız kardeşi Prenses Sofia Albertina'ya gönderilmiş 4 Şubat 1788 tarihli bir mektuptan bu Türk usulü şölen hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Charlotte'un günlüğüne göre 28 Ocak 1788 tarihinde gerçekleştirilen bu *küçük ama seçkin şölen*, Baron Armfelt'in Stockholm'den çeyrek mil uzaklıktaki evini ziyaret ederek burada saat dört sularına kadar kalmaları ve ardından Haga Parkı'nı ziyarette bulunmalarıyla başlamaktaydı.³²⁶ Charlotte, Dük'ün Haga ziyareti esnasında yeni hazırlanan Türk Köşkü'ne getirildiğini aktarmaktadır. Hedvig Elizabeth Charlotte bu noktada anlatımını yaparken kullandığı “[...] Dük, *Büyük Türk* tarafından yeni inşa edilen bir köşkte karşılandı.” ifadesi dikkat çekicidir. Bahsi geçen *Büyük Türk* ifadesi İsveççe *Storturken* olarak kaleme alınmış olup Türk Köşkü'nü inşa ettiren III. Gustav'a atıfta bulunmaktadır. *Storturken* ifadesi, gelen *stor-* ve Türk anlamına gelen *-turken* ifadelerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Birlikte kullanıldığında Osmanlı padişahını

³²⁴ Eser, *Matmazel Julie* ismiyle Agora Kitaplığı tarafından Rüstem Ertuğ Altunay çevirisiyle Türkçe yayınlanmıştır.

³²⁵ A. Strindberg, *Fröken Julie: Ett Naturalistiskt Sorgespel*, Stockholm Isaac Marcus' Boktryckeri-Aktiebolag, Stockholm, 1888, s. 27.

³²⁶ H. E. Charlotta ve C. C. Bonde, *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok 2 (1783-1788)*, P. A. Norstedt & Söner, 1903, s. 206.

tanımlamak için, kimi zaman Osmanlı ordusunu kimi zaman ise Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türkleri tanımlamak için kullanılmaktadır.³²⁷ Charlotte'un Türk Köşkü'nde düzenlenen şölende katılımcıların Büyük Türk tarafından karşılanmasını belirterek Türk Köşkü'nü inşa ettiren III. Gustav'ı *Büyük Türk* olarak adlandırmış olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi Charlotte, Kral III. Gustav'a karşı yürütülen muhalif hareketleri destekliyor ve kendisiyle inişli çıkışlı, gergin bir ilişkide bulunuyordu. Charlotte ayrıca düzenlenen etkinlikler arasında Türk ve harem kadınları temalı bir bale gösterisinden söz ederken gecenin devamında Türk temalı bir maskeli balonun yine Türk Köşkü'nde düzenlendiğini kaleme almaktadır.³²⁸ III. Gustav, kardeşi Prenses Sofia Albertina'ya gönderdiği mektupta Dük Charles'ın doğum günü vesilesiyle düzenlenen Türk şölenini şu şekilde aktarmaktaydı:

“[...] Operadan sonra Haga'da yeni tamamlanan bir pavyonun açılışını yapmak üzere sekiz kişilik küçük bir akşam yemeği organize ettim. Bu köşk ile ana konutu bağlamak için yaz aylarında sökülebilen tahta bir koridor inşa ettirdim. Dışı ladin dallarıyla kaplı, içi ise boyalı ve belirli mesafelerde sütun şeklinde küçük porselen karo sobalar mevcut, üzerlerine ise bitki saksıları yerleştirildi. Bu koridor, gündüzleri pencerelerle akşamları ise iki büyük lamba ile aydınlatılıyor ki bu da muhteşem bir etki yaratmakta. Özellikle de sobalar iyi bir ısı sağladığı için insanlar sanki yazın yeşilliklerin içinde olduğuna inanıyor. Koridor, avludan soğuk geçişini önlemek için küçük bir antre ile bölündü. Haga kontu, herkesi girişte sıradan bir kont gibi karşıladı. Şu hanımefendiler de orada bulunmaktaydı; Kontes Bielke, kızı Kontes De Geer, Karl Piper, Höpken, Löwenhielm, Klinkowström, Ehrensvärd ve Adolf Piper'in Kontesleri. Beyefendiler ise şunlardı: Baron Taube, Baron Armfelt, Kont Düben, Baron Wachtmeister, Baron Cederhielm, Baron Louis De Geer, Baron Strömfelt, Baron Von Essen, Kont Ehrensvärd, Kont Taube (Genç olan), Küçük

³²⁷ www.saob.se, 'Stor', E.T: 4 Mayıs 2025.

³²⁸ Charlotte ve Bonde, a.g.e., s. 207.

Möllerswärd, Küçük De Besche ve ben. Çikolata içtik, konuştuk ve oynadık ama akşam yemeğine değin çoğunlukla yeni köşkün tüm köşe ve bucaklarını incelemekle meşguldük. Köşkün içine sığamayacak kadar kalabalık olduğumuzdan koridorda her birinde beş kişilik yer olan dört küçük masa hazırlatmıştım. Her masada orta süsü yerine bir saksı vardı; sadece yirmi kişi olduğumuzdan her masada üç beyefendi ve iki hanımefendi oturuyordu, koltuklar ise kura ile çekilmişti ve yenilik olması için hile yapılmamıştı. Ben oturmadım, farklı masaları dolaştım. Herkes oturduktan sonra tüm detaylar çok güzel görünüyordu. Küçük salona Hillebardiärernas müziği yerleştirilmişti. [...] Özellikle akşam yemeği neşeliydi.”³²⁹

III. Gustav’ın Prenses Sofia Albertina’ya gönderdiği mektubun son kısmında sözünü ettiği Hillebardiärernas müziğinin ne olduğu hususunda çeşitli görüşler mevcuttur. III. Gustav’ın burada bahsettiği müziğin militer bir müzik olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda bu açılış töreninde Osmanlı’ya özgün Yeniçeri müziği kullanıldığını belirtmektedir.³³⁰ Yeniçeri kostümü içerisindeki müzisyenler Yeniçeri müziği ile konuklara dinleti sunduktan sonra gecenin ilerleyen saatlerinde Mouradgea d’Ohsson’ın *Tableau Général de l’Empire Othoman* adlı eseri sesli olarak okunmuştur.³³¹

III. Gustav, kız kardeşi Prenses Sofia Albertina’ya gönderdiği mektubunda Türk Köşkü’nün son halinden ne kadar memnun kaldığı açıkça gözlemlenebilmektedir. Daha önce Stockholm Kraliyet Sarayı ve yazlık saraylarında çalışma odalarını divan şeklinde dekore ettiren ve tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi bürokrasisini bu divan odalarında gerçekleştiren III. Gustav, Osmanlı kültürüne

³²⁹ *Ericssbergsarkivet*, SE RA 720266/01/Vol. 282-302/284.

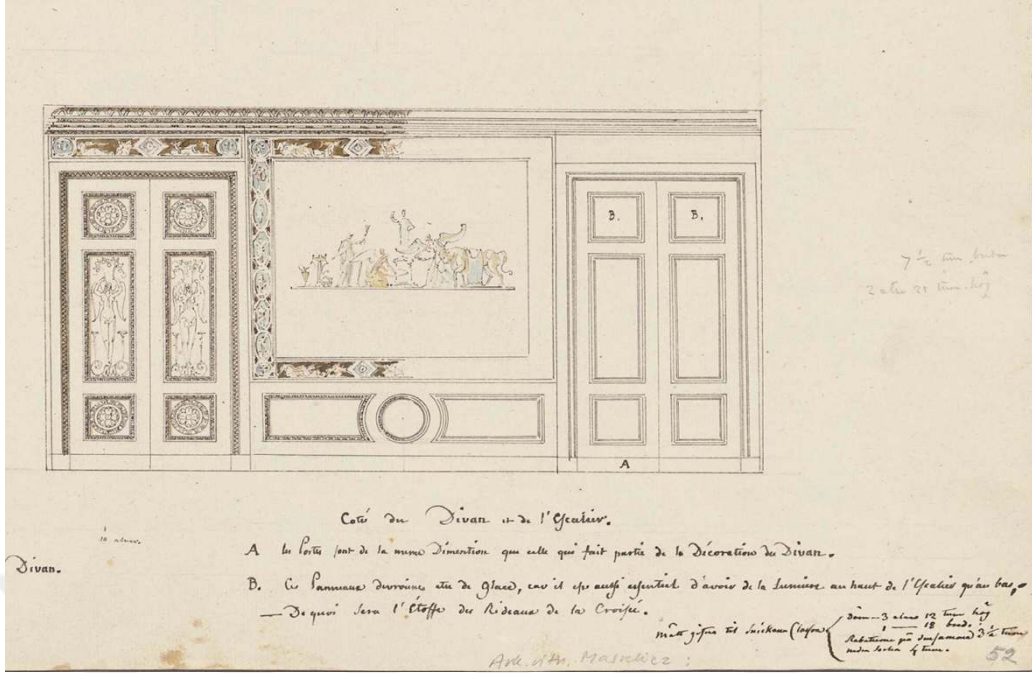
³³⁰ Ruoff, a.g.m., s. 175.

³³¹ Kåberg, a.g.e., s. 280.

Görsel 22. III. Gustav'ın Türk Köşkü'nün İç Görüntüsü

Kaynak: Larssons Ateljé (1907), Turkiska Paviljongen I Haga Parken: Interiör Mot Öster, *Stockholms Digitala Stadsmuseum*, DIGSTAD-SSMC000684S-0.
<https://arkivkopia.se/sak/digstad-SSMC000684S-0>

Görsel 23. Louis Masreliez Tarafından Hazırlanan Kral Divanı'nın Duvar Süslemeleri

Kaynak: Louis Masreliez (1780'ler), Divansförmak: Stockholms Slott, *Kungliga Biblioteket*, KB-17845956. <https://arkivkopia.se/sak/kb-17845956>

duyduğu ilgi yahut yakınlığı, Haga Parkı'ndaki konağının hemen yanına inşa ettirmiş olması adeta bu ilgiyi *taçlandırmasıdır*.

Özellikle III. Gustav döneminde Rusya ile sürdürülen savaş sürecinde Osmanlı ile oluşturulan ittifak, belki de III. Gustav'ı daha güvende hissettirmekteydi. III. Gustav'ın inşa ettirdiği yapılar ve Osmanlı'daki örnekleriyle aynı amaçla kullanması, kendisinin Osmanlı tarihi ve kültürü hakkında vakıf olduğunu göstermektedir. Bu bilgiyi, Türk Köşkü'nün açılışı esnasında katılımcılara d'Ohsson'ın *Tableau Général de l'Empire Othoman* eserinin dinletilmesinden anlaşılmaktadır. III. Gustav, idol edindiği yahut duyduğu minnet sayesinde yakın hissettiği Doğu'daki dostu Osmanlı gibi Kuzey'de güç sahibi olmak istiyor ve Rusya karşısında güçlenerek Baltık Denizi'nde *Kuzey'in Osmanlı'sı* olmak istiyordu. III. Gustav'ın inşa ettirdiği Türk Köşkü, bu bağlamda Rusya'ya gönderilen bir mesajın yansıması olarak algılanabilir. Başka bir deyişle III. Gustav, Osmanlı'nın yanında olduğunu inşa ettirdiği köşkler ile Rusya'ya ilan ediyor olabildi.

Bu hususu daha derinlemesine anlamlandırmak için tarihte Osmanlı imgelerinden yararlanarak kendisine öztemsil oluşturmaya gayret etmiş diğer

hükümdarların yaklaşımlarıyla karşılaştırmak gerekebilir. Bir mekânı karşı tarafa bir mesaj verme yahut kendisi üzerinden temsil inşa etme meselesinde akla gelebilecek en büyük örneklerden birisi iki kez tahttan indirilen Polonya Kralı I. Stanislas (1704-1709 ve 1733-1736) olacaktır. I. Stanislas, tahttan indirildikten sonra Avrupa'nın pek çok bölgesinde ikâmet ederken bulunduğu yerlere Türk mimarisinden etkilenecek oluşturduğu yapılarla kendine bir temsiliyet oluşturmuştur. Üstelik bununla da kalmayarak Padişah kıyafetleri içerisinde kendisini bir Osmanlı Sultanı gibi resmettiği bilinmektedir. Avcıoğlu, 1728 tarihli ve Jean-Baptiste Lemercier imzalı bu portreyi iki anlamda açıklamaktadır: *özlem* ve *umut*. I. Stanislas, bu portrede Polonya'nın on yedinci yüzyıldaki altın çağına karşı özlemle bakarken bir yandan da belki de Osmanlı korumasıyla Polonya tahtına tekrar çıkabileceği kendi geleceğine umutla bakmaktaydı.³³²

Burada bahsedilen *özlem* ve *umut* ikilemini III. Gustav örneğine de uyarlamamız oldukça mümkündür. III. Gustav, Osmanlı imgeleriyle donattığı divanlarının duvarlarını süsleyen sanat eserlerinde İsveç'in altın çağlarından alıntılar sunan gravürlere yer verdiği daha önce belirtilmiştir. Özellikle Stockholm Sarayı'ndaki divanını süsleyen çizimler Masreliez tarafından Rusya'ya karşı cesurca savaşan XII. Karl'ı betimlemektedir. III. Gustav, meydana getirdiği mimari kompozisyonlarda *geçmişe özlemle bakış* bölümünü bu şekilde beslemiş olabilir. Peki III. Gustav, I. Stanislas'ın portresinde olduğu gibi kendi geleceğini hangi şekillerde umutla algılamaktaydı? Bu noktada dönemin politik gelişmelerini tekrar gözden geçirmek gerekecektir. III. Gustav, divanlarını inşa ederken halen Rusya ile sürdürülen bir savaşın içerisindeydi. İsveç bir önceki yüzyılda olduğu gibi bölgenin en mühim gücü olduğu günleri geride bırakmıştır. III. Gustav, Osmanlı'dan alacağı destekle İsveç'i yeniden bölgenin en mühim gücü haline getirmeyi düşlemiş olabilir. Polonya Kralı I. Stanislas örneğinde olduğu gibi III. Gustav'ın, Osmanlı'yı kendisine güç sağlayacak bir faktör olarak algılaması hiç de zor gözükmemektedir. Üstelik III. Gustav, bahsi geçen Rus–İsveç Savaşı süresince Osmanlı ile ittifak antlaşmasını da imzalamış bulunmaktaydı. Tüm bu ihtimaller gözetildiğinde, III. Gustav'ın öztemsiliini oluştururken Osmanlı'dan yararlandığını söylemek mümkün olacaktır. III. Gustav'ın

³³² Avcıoğlu, a.g.e., s. 68.

Osmanlı kültürel imgelerinden yararlanarak meydana getirdiği birden fazla yapının bulunması, Osmanlı'yı kendi politik ideolojisinin bütünleşik bir parçası olduğunu ima etmekteydi.³³³

Avcıoğlu'nın özetmsil meselesinde değindiği bir diğer mevzu ise bu özetmsile başvurma dönemlerinin de önem taşımasıdır. Bu bağlamda I. Stanislas'ın, siyasi olarak Polonya tahtını geri alma hayallerinin son bulunduğu zamanlarda mimari yaklaşımındaki *Türk Dönüşü* gerçekleşmiş olması önemlidir.³³⁴ III. Gustav'ın İsveç'teki örneği incelendiğinde I. Stanislas ile benzer bir şekilde mimari olarak Osmanlı'ya yaklaştığı dönemlerin politik bunalımlarıyla çakışmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, 1783 yılında dayısı Prusya Kralı Büyük Friedrich tarafından III. Gustav'a hedeflerine ulaşmakta en az Osmanlı kadar uzakta olduğunun hatırlatılmasıyla daha da belirlenmektedir. Dayısından bu uyarıyı aldıktan sonra inşa ettirdiği sefa bahçesine, üstelik konağının hemen yanına Türk Köşkü'nü inşa ettirmiş olması bir rastlantı değildir. I. Stanislas'ın özetmsil örneğinde olduğu gibi III. Gustav da emellerine ulaşmak hususundaki hayallerini kaybettiği bir noktada mimari anlamdaki *Türk Dönüşü*'nü doruk noktasına ulaştırmıştır.

Tahtta bulunduğu süre boyunca Osmanlı kültürüne duyduğu ilgiyi inşa ettirdiği Türk Köşkü ile doruk noktasına ulaştıran III. Gustav, iç ve dış siyasi makamlara Osmanlı ile kurdukları ittifakı duyurmak istemiş yahut kendisinden farklı bir kültürden –Batı yerine Doğu'dan esinlendiği imgeleri kullanarak– kendisine yeni bir Kral imgesi oluşturmayı amaçlamış olabilir. *Türk Dönüşü*, III. Gustav'ın Baltık coğrafyasında hedeflediği, İsveç'i mazîdeki *Stormakstiden* (Büyük İsveç) konumuna ulaştıramayacağını anladığı dönemlerde gerçekleşmiş olması bunu desteklemektedir.

III. Gustav'ın ölümünün ardından oluşturduğu divanların tamamı günümüze ulaşamamış olsa da bugün halen ayakta olan yapılar, III. Gustav'ın karakteri ve politikası hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır. III. Gustav'ın ölümünden iki yıl sonra oluşturulan *Antikmuseum*, III. Gustav döneminde saraylarda ve III. Gustav'ın divanlarında kullanılan mobilyaları sergilemekteydi. III. Gustav'ın ardından onun oluşturduğu gibi Osmanlı imgeleriyle bezenmiş odalar yahut köşkler oluşturmak bir

³³³ Avcıoğlu, a.g.e., s. 298.

³³⁴ Avcıoğlu, a.g.m., s. 664.

Görsel 24. Lorens Pasch Tarafından Resmedilen III. Gustav Yağlıboya Portresi
Yağlıboya Portresi

Kaynak: Lorens Pasch (1773-1774), Gustav III, *Nationalmuseum*, NMGrh 4227.
<https://collection.nationalmuseum.se/en/collection/item/40273/>

nevi *moda* haline geldiği gözlemlenmektedir. III. Gustav'ın 1780 yılında Gripsholm'deki sarayında başlattığı bu *trend* III. Gustav'ın kardeşi Dük Charles tarafından da kullanılmış, Haga'daki Türk Köşkü'nün mimarı Louis Masreliez'i kalesinde bir divan oluşturmak için görevlendirdiği bilinmektedir.³³⁵ Dük'ün Rosersberg'de oluşturduğu yazlık sarayında da bir divan bulunduğu bilinmektedir. III. Gustav, eşi Danimarka Kraliçesi Sofia Magdalena, kız kardeşi Sofia Albertina ve Hedvig Elisabeth Charlotte için de kendininkine benzer ancak kadınsı bir temada divanlar hazırlatmıştır.³³⁶

³³⁵ Kåberg, a.g.e., s. 280.

³³⁶ Kåberg-Koziorowski, a.g.m., s. 55.

SONUÇ

İsveç'in turquerie ile tanışma süreci pek çok etkenin peşi sıra gerçekleşmesinin ardından meydana gelmiştir. Birbirleri ile her zaman iyi ilişkiler sürdüren Osmanlı Devleti ile İsveç Krallığı arasındaki kültürel ilişkileri yeni bir seviyeye yükselten olay XII. Karl'ın Poltava Muharebesi sürecinde Osmanlı topraklarına sığınmasının ardından beş yıl boyunca misafir edilmesi olmuştur. Bu süreçte XII. Karl, pek çok İsveçlinin Osmanlı topraklarına gelerek araştırma yapmasını sağlamıştır. Bu dönemlerde Osmanlı topraklarını ziyaret eden Cornelius Loos tarafından resmedilen Osmanlı mimarisini yansıtan çizimler İsveç'in Osmanlı mimarisi ile ilk tanışmasını meydana getirmekteydi. Bu dönemde pek çok Osmanlı el yazması eserinin İsveç'e götürülmesiyle Osmanlı'nın tanınması için gereken kültürel donanım büyük katkı sağlamıştır. Osmanlı'daki elçilik görevlerinin ardından memleketlerine dönen Celsing Ailesi'nin İsveç'teki konaklarını Osmanlı'dan götördükleri obje ve sanat eserleriyle dekore etmeleriyle elit çevreler arasındaki ilgi iyice katlanmaktaydı. III. Gustav'ın da bu konağı ziyaret ederek Celsing ailesinin İstanbul'da yaptıkları gözlemlere dayanarak inşa edilmiş bu konakta Gustaf Celsing ile Osmanlı-İsveç ilişkileri hususunda görüştükleri bilinmektedir.

Osmanlı imgelerinden faydalanarak inşa edilmiş mimari yapılar on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının çeşitli bölgelerindeki hükümdarlar tarafından öztemsil inşasında kullanılmıştır. Turquerienin öztemsil olarak kullanımı bağlamındaki mühim iki örnek Polonya Kralı I. Stanislas ile Galler Prensi Frederick'in örnekleridir. I. Stanislas ve Frederick, politik olarak en çıkmazda oldukları dönemlerde Türk mimarisinden faydalanarak ürettikleri eserler ile kendilerini olduklarından daha güçlü bir şekilde sunma gayesini göstermişlerdir. On sekizinci yüzyılda Türk imgelerinin kullanılması *kudret* anlamına gelmekteydi. Politik olarak kendisini kanıtlamak isteyen kişiler yahut politik figürler Türk imgelerinden faydalanarak kendilerini olduklarından daha kudretli bir şekilde temsil etmeye gayret etmişlerdir.

İsveç Kralı III. Gustav örneğinde ise İsveç geçmişteki altın günlerini geride bırakmış, ekonomik olarak zorluklarla mücadele etmekteydi. III. Gustav ise İsveç meclisi Riksdag tarafından Kral'ın tüm gücünün kısıtlandığı bir dönemde taç giymiştir. Bir yandan Kral'ı yeniden ana güç konumuna getirmeye çalışırken diğer yandan Rusya

tehdidine karşı koymak durumunda kalmıştır. İsveç, aynı zamanda artık bölgesinin en büyük siyasi ve askeri gücü değildi. Doğusundaki Rusya, Baltıklar ve Finlandiya'da III. Gustav'a büyük siyasi bunalımlar yaşatmaktaydı. III. Gustav, İsveç'i genişleterek yeniden eski kudretine kavuşturmayı misyon olarak belirlerken tiyatro ve turquerie yoluyla kendine bir öztemsili inşa etme serüvenine girişmiştir. Çünkü III. Gustav, yalnızca *Üçüncü Gustav*'dı: ne Fransa Kralı XIV. Louis gibi *Güneş Kral* ne Süleyman gibi *Muhteşem* ne de Gustav Vasa gibi *Kuzey'in Aslanı*'ydı. Politik temsiline oldukça önem veren III. Gustav'ın Türk imgelerinden oluşan mimari eserlerini direkt olarak öztemsili bağlamıyla inşa ettirip ettirmediği hususunda elimizde kesin bir mektup yahut belge olmasa da Osmanlı kültürüne karşı sergilediği ilgi III. Gustav'ın *Kuzey'in Osmanlı'sı* olma vizyonunu benimsemiş olabileceğini göstermektedir. III. Gustav'ın Osmanlı tarihine karşı gösterdiği bu ilgi, Haga Parkı'na inşa ettirdiği Türk Köşkü'nün açılışı için düzenlediği Türk Şöleni'nde katılımcılara Mouradgea d'Ohsson tarafından kaleme alınan *Tableau Général de l'Empire Othoman* eserinin dinletilmesinden anlaşılabilmektedir. III. Gustav, Osmanlı'nın kendi coğrafyasında yaptığı gibi Baltıklar ve Finlandiya'da İsveç kontrolünü sağlamak istiyordu. Üstelik III. Gustav'ın tahtta kaldığı (1771-1792) yıllar içerisinde Osmanlı ile eşzamanlı olarak Rusya'ya karşı bir sınav vermekteydi.

Osmanlı ile İsveç arasında kurulan ittifak, III. Gustav'ı Türk kültürüne daha çok yakınlaştırmışken İsveç Kraliyet saraylarındaki Türk divan odalarının dışında bir de Haga Parkı'na Türk Köşkü inşa ettirilmiştir. Bu köşk, III. Gustav'ın öztemsili için mühim bir anlam ifade etmekteydi. Özellikle Polonya Kralı I. Stanislas örneği ile karşılaştırıldığında, iki olgu öne çıkmaktaydı: geçmişe karşı özlem ve geleceğe karşı umut. Bu *özlem* ve *umut* ikilemi Gustav'ın Stockholm Sarayı'ndaki Türk divanında da gözlemlenmektedir. Rusya ile savaş sürerken inşa ettirilen Stockholm sarayındaki divan, XII. Karl'ın kahramanca Rusya'ya karşı verdiği savaşları betimleyen duvar süslemeleriyle bezenmekteydi. Bu, III. Gustav'ın geçmişe duyduğu özlem faktörünü ifade etmektedir. Kullandığı Türk imgelerinin kendisi ise III. Gustav'ın geleceğe duyduğu umut faktörünü betimleyebilir. Çünkü III. Gustav, Osmanlı ile kurulan ittifak olmasaydı Rusya'ya karşı daha büyük kayıplar vereceğini biliyordu. III. Gustav'ın dayısı Prusya Kralı Büyük Frederick bunu bizzat dillendirmekteydi. Belki de I. Stanislas örneğinde olduğu gibi Osmanlı'nın yanında olmasıyla bölgesinde daha

büyük bir *güç* elde edeceğini umut etmekteydi. I. Stanislas, Polonya tahtına yeniden oturacağına yönelik hayallerinin tamamen yıkılmasının ardından yaşadığı *Türk Dönüşü*, III. Gustav örneğinde de benzerlik taşımaktadır. III. Gustav, İsveç'i hayalini kurduğu gibi kudretli günlerine döndürebileceğine dair olan umutlarını kaybettiğinde Osmanlı mimarisine yönelmeye başlamıştır. Köşklerin iç mimarisinde kendi politik temsili için önem arz edecek İsveç'in tarihi ile ilgili duvar süslemelerine yer vermesi ise inşa ettirdiği bu yapılarda hedeflediği politik alt zemini gözler önüne sermektedir.

Frederick ile I. Stanislas örneklerinin ortak noktası bu iki politik figürün de kendilerini *yabancı* hissediyor oluşuydu. Avcıoğlu'na göre bir öztemsil ancak *yabancı* hissinin varlığı ve politik olarak umutsuzluğun yükseldiği dönemlerde var olabilirdi. *Yabancılık*, III. Gustav'ın politik hayatında da karşımıza çıkan bir kavramdır. Frederick'in ailesine ve devletine karşı hissettiği *yabancılık*, III. Gustav'ın İsveç aristokrasisine hissettiği *yabancılık* süreciyle benzerlik taşımaktadır. III. Gustav taç giydikten kısa bir süre sonra organize ettiği darbeyle Kral'ı yeniden gücün merkezinde konumlandırdıktan sonra meclisteki aristokratlar için bir yabancından başkası değildi. Üstelik yetişkinliğe geçiş sürecinde de devlet işlerinden uzakta kaldığı için politik bir tanınırlığı da bulunmamaktaydı. Frederick ve III. Gustav, kendilerini yabancı yahut öteki gördükleri devletlerinde benliklerini *yerli ve kudretli* gösterebilmek adına ortak nokta olarak Osmanlı imgelerinden faydalanarak bir öztemsil inşa etme gayesinde bulunmuşlardır.

III. Gustav'ın inşa ettirdiği Türk divanları ve son olarak Haga'daki Türk Köşkü, Kral'ın Osmanlı yönetimi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olduğunun büyük bir kanıtıdır. III. Gustav'ın İsveç saraylarında bulunan Türk divanlarının tıpkı Osmanlı'daki Padişah divanlarında olduğu gibi bürokrasisiyle bir araya gelerek toplantı düzenlemek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. III. Gustav, İsveç sarayları içerisinde inşa ettirdiği divanların ardından Osmanlı'ya duyduğu siyasi ve kültürel ilgiyi Haga Parkı'na inşa ettirdiği Türk Köşkü ile *taçlandırmıştır*. Bu ilginin taçlandırılışı, III. Gustav'ın kız kardeşi Prenses Sofia Albertina'ya gönderdiği mektupta belirttiği üzere açılış için düzenlenen davette Türk müziği ve kostümleriyle tasarlanmış bir Türk Şöleni'nin gerçekleşmesinden anlaşılabilmektedir. Haga'daki Türk Köşkü, belki de III. Gustav'ın inşa ettirdiği en *Türk* yapıydı. Hedvig Elisabeth Charlotte, günlüğünde III. Gustav'ın köşkünün açılışı için düzenlenen daveti

aktarıırken kendisinden *Büyük Türk* olarak bahsetmekteydi. Büyük Türk yahut *Storturken* teriminin İsveç sözlükleri incelendiğinde Osmanlı Padişahı yahut Osmanlı topraklarında yaşayan Türkleri tanımlamak için kullanıldığı gözlemlenmiştir.

III. Gustav, ardında bıraktığı Türk divanları ve Türk Köşkü ile İsveç elitleri arasında yeni bir *moda* başlatmıştır. Kendisini takip eden politik figürlerin de kendi divanlarını inşa etmeye devam ettikleri görülebilmektedir. III. Gustav'ın İsveç'te başlattığı bu *Türk Dönüşü*, Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi büyük bir talep ile kutlanmıştır. Ancak III. Gustav'ı İsveç'teki diğer figürlerden ayıran özelliği, bu Türk imgelerini özetmesini yaratmak için kullanmış olmasıdır. III. Gustav, kendisine *yabancı* olan bir kültürün imgelerini kullanarak kendini olduğundan *kudretli* gösterirken bir yanda da Rusya İmparatoriçesi'ne Osmanlı'nın İsveç saflarında bulunduğu mesajını vermektedir. Avcıoğlu'nun turquerienin temsil bağlamında kullanımına dair çıkarımları ile Berlova'nın III. Gustav'ın siyasi yaşantısında temsiliyete duyduğu ihtiyaca dair değerlendirmeleri, bu çalışmanın argümanlarını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Bab-1 Asaflı Divan-1 Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri
(A.DVNS.NMH.d)

BOA, A.DVNS.NMH.d. 6/99.

BOA, A.DVNS.NMH.d. 6/103.

BOA, A.DVNSNMH.d. 4/43.

BOA, A.DVNSNMH.d. 4/34.

BOA, A.DVNSNMH.d. 9/252.

Hatt-1 Hümayun (HAT.)

BOA, HAT. 1450/52

İbnülemin Hariciye (İR.HR)

BOA, İE.HR. 7/735.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

BOA, TS.MA.e. 560/46.

BOA, TS.MA.e. 803/65.

İsveç Devlet Arşivleri (Riksarkivet)

Ericssbergsarkivet, SE RA 720266/01/Vol. 282-302/284

Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi

Uppsala University Library, Gustavianska Samlingen, Brev Från Svenska Män
T. VIII. M-R, 510 / SE 751 20 / F 501.

Kitap ve Makaleler

- Ahrland, A. 'Power and Paradise: Swedish Deer Parks in a Long-Term Perspective', *Bebyggelsehistorisk Tidskrift*, cilt: 61, sayı: 1, 2011, 68-89.
- Aksan, V. 'Ottoman Military Power in the Eighteenth Century', *Warfare in Eastern Europe (1500-1800)* içinde, B. J. Davies (ed.), Brill, Leiden, 2012, 315-347, https://doi.org/10.1163/9789004221987_013
- Aksan, V. 'The One-Eyed Fighting the Blind: Mobilization, Supply, and Command in the Russo-Turkish War of 1768-1774', *The International History Review*, cilt: 15, sayı: 2, 1993, 221-238, <https://doi.org/10.1080/07075332.1993.9640643>
- Althoff, C. 'The Architectural Colours of the Royal Palace as Intended and Executed by Nicodemus Tessin and His Successors', *Konsthistorisk Tidskrift*, cilt: 72, sayı: 1, 2003, 171-178, <https://doi.org/10.1080/00233600310004639>
- Altınay, A. R. *Memâlik-i Osmanîye'de Demirbaş Şarl: Osmanlı İmparatorluğu'nda İsveç Mültecileri*, (Çev. F. Yılmaz), Dorlion Yayınları, Ankara, 2024.
- Anderson, M. S. 'The Great Powers and the Russian Annexation of the Crimea (1783-4)', *The Slavonic and East European Review*, cilt: 37, sayı: 88, 1958, 17-41.
- Andersson, T. 'From Paper to Park', *Representing Landscape Architecture* içinde, M. Treib (ed.), Taylor & Francis, Oxon, 2008, 74-95.
- Anonim, *The Turkish Paradise or Vaux-Hall Gardens: Wrote at Vaux-Hall Last Summer*, T. Cooper, Londra, 1741.
- Anusik, Z. *France in Sweden's Foreign Policy in the Era of Gustav III's Reign (1771-1792)*, Lodz University Press, Lodz, 2016.
- Asker, B. 'Hedwig Eleonora as Dowager Queen and Administrator', *Queen Hedwig Eleonora and the Arts: Court Culture in Seventeenth-Century Northern Europe* içinde, K. Neville ve L. Skogh (ed.), Routledge, New York, 2017, 49-58.
- Avcıoğlu, N. 'A Palace of One's Own: Stanislas I's Kiosks and the Idea of Self-Representation', *The Art Bulletin*, cilt: 85, sayı: 4, 2003, 662-684, <https://doi.org/10.2307/3177364>

- Avcıoğlu, N. *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)* (Çev. R. Akman), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Avcıoğlu, N. ve Flood, F. B. 'Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century', *Ars Orientalis*, cilt: 39, sayı: 1, 2010, 7-38.
- Bain, R. N. 'The Assassination of Gustavus III of Sweden', *The English Historical Review*, cilt: 2, sayı: 8, 1887, 543-552.
- Bain, R. N. *Gustavus III and His Contemporaries (1746-1792): An Overlooked Chapter of Eighteenth Century History (Volume II)*, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Londra, 1894.
- Barker, R. *Legitimizing Identities: The Self-Presentations of Rulers and Subjects*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Barton, H. A. 'Gustav III of Sweden and the East Baltic (1771-1792)', *Journal of Baltic Studies*, cilt: 7, sayı: 1, 1976, 13-30.
- Barton, H. A. 'Gustav III of Sweden and the Enlightenment', *Eighteenth-Century Studies*, cilt: 6, sayı: 1, 1972, 1-34, <https://doi.org/10.2307/3031560>
- Barton, H. A. *Scandinavia in the Revolutionary Era (1760-1815)*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986.
- Bayram, Ü. F. 'Enverî Tarihi: Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Bellman, C. M. *Fredmans Epistlar och Sångar*, Jæger, Kopenhag, 1845.
- Benson, A. B. 'An American Poet-Enemy of Gustavus III of Sweden', *Scandinavian Studies and Notes*, cilt: 10, sayı: 4, 1928, 104-110.
- Berdah, J. F. 'Sweden Between Constitutionalism and Absolutism: From Frihetstiden to Gustav III (1718-1772)', *Revue d'Histoire Nordique*, cilt: 30, sayı: 1, 2024, 124-139.
- Berlova, M. *Performing Power: The Political Secrets of Gustav III (1771-1792)*, M. Kroetch (ed.), Routledge, New York, 2021.
- Bevilacqua, A. ve Pfeifer, H. 'Turquerie: Culture in Motion (1650-1750)', *Past & Present*, cilt: 221, sayı: 1, 2013, 75-118, <https://doi.org/10.1093/pastj/gtt019>

- Beydilli, K. 'İgnatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)', *Tarih Dergisi*, sayı: 34, 1984, 247-314.
- Boer, B. H. V. 'Gustaf III's 'Divertissement Med Sång' Födelsedagen: A Gustavian Political Satire, *Scandinavian Studies*, cilt: 61, sayı: 1, 1989, 28-40.
- Bryant, E. 'A Third Rome?: Catherine the Great's 'Greek Project', *Crimson Historical Review*, cilt: 5, sayı: 1, 2022, 54-63.
- Burke, P. *The Fabrication of Louis XIV*, Yale University Press, Avon, 1994.
- Burney, S. 'Orientalism: The Making of the Other', *Counterpoints*, cilt: 417, sayı: 1, Ocak 2012, 23-39.
- Cevdet, A. *Tarih-i Cevdet (IV. Cilt)*, A. Özcan (ed.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
- Cevrioğlu, M. H. 'İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkâmetinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos', *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, cilt: 15, sayı: 29, 2020, 11-28, <https://doi.org/10.18220/kid.817470>
- Cevrioğlu, M. H. 'On Yedinci Asırda Osmanlı-İsveç Münâsebetlerine Bir Bakış', *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, 2022, 163-188, <https://doi.org/10.47088/utad.1066382>
- Chambers, S. W. *A Dissertation on Oriental Gardening*, W. Griffin (Printer to the Royal Academy), Londra, 1773.
- Charlotta, H. E. ve Bonde, C. C. *Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok 2 (1783-1788)*, P. A. Norstedt & Söner, 1903.
- Clark, J. 'An Amateur Artist's Sketching Tour of Late Eighteenth-Century English Gardens', *Garden History*, cilt: 41, sayı: 2, 2013, 209-223.
- Collier M. ve Wrightson, D. 'The Re-creation of the Turkish Tent at Painshill', *Garden History*, cilt: 21, sayı: 1, 1993, 46-59, <https://doi.org/10.2307/1587053>
- Connor, P. *Oriental Architecture in the West*, Thames and Hudson, Londra, 1979.
- Cowart, G. J. *The Triumph of Pleasure: Louis XIV & the Politics of Spectacle*, University of Chicago Press, Chicago, 2008.

- Cowgill, R. 'Performance Alfresco: Music-Making in London's Pleasure Gardens', *The Pleasure Garden: From Vauxhall to Coney Island* içinde, J. Conlin (ed.), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, 100-126.
- Cronholm, N. N. *A History of Sweden From the Earliest Times to the Present Day (Vol 2)*, Cornell University Library, 1902.
- Davies, B. L. *The Russo-Turkish War (1768-1774): Catherine II and the Ottoman Empire*, Bloomsbury, Londra, 2016.
- Deranty, J. P. 'Regimes of the Art', *Jacques Rancière Key Concepts* içinde, J. P. Deranty (ed.), Acumen, Durham, 2010, 116-130.
- Dotlacilova, P. 'Designing 'Swedishness': Theatre Costume Design Under the Rule of Gustav III', *1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, cilt: 20, sayı: 1, 2023, 102-129.
- Dubois, P. 'Resorts of Ambiguity: The Eighteenth-Century Pleasure Gardens, a 'Bewitching Assemblage of Provocatives'', *Revue Française De Civilisation Britannique*, cilt: 14, sayı: 2, 2007, 53-66.
- Eagly, R. V. 'Monetary Policy and Politics in Mid-Eighteenth-Century Sweden', *The Journal of Economic History*, cilt: 29, sayı: 4, 1969, 739-757.
- Elgström, O. *Images and Strategies for Autonomy: Explaining Swedish Security Policy Strategies in the 19th Century*, Springer – Science + Business Media, Dordrecht, 2000.
- Erimtan, C. *Ottoman's Looking West?: The Origins of the Tulip Age and its Development in Modern Turkey*, Tauris Academic Studies, Londra, 2008.
- Evans, C. 'Where in the World was Sweden? A Brief Guide for Foreigners', *Sweden in the Eighteenth-Century World: Provincial Cosmopolitans* içinde, Göran Ryden (ed.), Routledge, Oxon, 2016, 33-37.
- Fedakâr, C. '1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri' *Karadeniz Araştırmaları*, cilt: 12, sayı: 46, 2015, 119-136.
- Findley, C. V. *Enlightening Europe on Islam and the Ottomans: Mouradgea d'Ohsson and His Masterpiece*, Brill, Leiden, 2019.

- Foucault, M. 'The Subject and Power', *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* içinde, H. L. Dreyfus ve Paul Rabinow (ed.), The University of Chicago Press, Chicago, 1983
- Fraser, E. A. 'Dressing Turks in the French Manner: Mouradgea d'Ohsson's Panorama of the Ottoman Empire', *Ars Orientalis*, cilt: 39, sayı: 1, 2010, 198-230.
- Glete, J. 'Bridge and Bulwark: The Swedish Navy and the Baltic (1500-1809)', *Naval History 1680-1850* içinde, R. Harding (ed.), Routledge, Oxon 2018, 349-450.
- Glickman, G. 'Parliament, the Tories and Frederick, Prince of Wales', *Parliamentary History*, cilt: 30, sayı: 2, 2011, 120-141.
- Greenblatt, S. *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Griffiths, T. *Stockholm: A Cultural History*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Güler, M. '1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması', *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 9, sayı: 2, 2007, 101-119.
- Günaydın H. ve Coşkun, B. 'İsveç Kralı XII.Charles'ın (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) ve İltica Sürecinde Ülkesinde Ombudsman Görevlendirmesine İlişkin Bir Değerlendirme', *Ombudsman Akademik*, cilt: 5, sayı: 9, 2018, 15-73.
- Gürçağlar, A. 'Representations of Ottoman Interpreters by Western Painters', *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, cilt: 57, sayı: 2, Aralık 2004, 231-242.
- Hamadeh, S. 'Westernization, Decadence, and the Turkish Baroque: Modern Constructions of the Eighteenth Century', *Muqarnas (Cilt 24)* içinde, G. Necipoğlu ve S. Bozdoğan (ed.), Brill, Leiden, 2007, 185-197.
- Hammar, A. N. ve Norrhem, S. 'Servant as Creditors: Navigating the Moral Economy of an Early Modern Aristocratic Household', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 47, sayı: 4, 2022, 490-516, <https://doi.org/10.1080/03468755.2022.2074096>

- Harrison, J. 'From Rome to Stourhead and Thence to Rome Again: The Phenomenon of the Eighteenth-Century English Landscape Garden', *Travel and the British Country House: Culture, Critiques and Consumption in the Long Eighteenth Century* içinde, J. Stobart (ed.), Manchester University Press, Manchester, 2017, 42-62.
- Harvey, A. D. 'Gustav III of Sweden: The Forgotten Despot of the Age of Enlightenment', *History Today*, cilt: 53, sayı: 12, 2003.
- Harvey, A. D. 'The Pistol as Assassination Weapon: A Case of Technological Lag', *Terrorism and Political Violence*, cilt: 3, sayı: 2, 1991, 92-98, <https://doi.org/10.1080/09546559108427107>
- Heijne, C. V. 'Three Crowns: Coin Motive and (Trans-)National Symbol', *Small Things Wide Horizons: Studies in Honour of Birgitta Hårdth*, L. Larsson, F. Ekengren, B. Helgesson ve B. Söderberg (ed.), Archaeopress Publishing, Oxford, 2015.
- Hellquist, E. *Svensk Etymologisk Ordbok*, Lund C. W. K. Geleerups Förlag, Lund, 1922.
- Hellsing, M. 'Court and Public in Late Eighteenth-Century Stockholm: The Royal Urban Life of Duchess Charlotte (c. 1790)', *The Court Historian*, cilt: 20, sayı: 1, 2015, 43-60, <https://doi.org/10.1179/1462971215Z.00000000003>
- Hultman, M. 'The Construction of the Great Synagogue in Stockholm (1860-1870): A Space for Jewish and Swedish-Christian Dialogues', *Arts*, cilt: 9, sayı: 1, 2020, 1-22.
- Ihalainen, P. 'The Concepts of Fatherland and Nation in Swedish State Sermons from the Late Age of Absolutism to the Accession of Gustavus III', *Scandinavian Journal of History*, cilt:28, sayı: 1, 2003, 37-58, <https://doi.org/10.1080/03468750310001561>
- Isling, B. 'A Typology for the Parks of Stockholm', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, 248-260, <https://doi.org/10.2307/4150384>

- Jacobsson, F. 'Illustrationer av Landskapsarkitektur', Yüksek Lisans Tezi, *Sveriges Lantbruksuniversitet Fakulteten för Landskapsplanering, Trädgårds och Jordbruksvetenskap*, Alnarp, 2009.
- Janicki, A. 'Russian Expansion in the Baltic in the 18th Century', *Studia Historica Gedanensia*, cilt: 13, sayı: 1, 2022, 91-109.
- Johanson, L. 'Turkic Studies in the Swedish Empire (1632-1718)', *Turcologia Upsaliensia* içinde, E. A. Csato, G. Gren-Eklund, L. Johanson, B. Karakoç (ed.), Brill, Leiden, 2020, 34-46.
- Kåberg-Koziorowski, H. 'Gustavianska Divaner: Svenska Gemak i Turkisk Stil', *Dragomanen*, cilt: 4, sayı: 1, 2000, 44-56.
- Kåberg, H. 'Bröderna Celsings Turkiska Inredningar i Sverige och de Gustavianska Divanerna', *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen på Biby* içinde, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003, 259-291.
- Kafescioğlu, Ç. 'İstanbul'un panoramik İmgesinin Oluşumunda Geçişler, Bağlantılar ve Kopuşlar', *Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi* içinde, Ç. Kafescioğlu, K. M. Kentel, M. B. Tanman (ed.), Pera Müzesi, İstanbul, 2023, 36-63.
- Kamleh, E. 'Architectural Exchange in the Eighteenth Century: A Study of Three Gateway Cities (Istanbul) Aleppo and Lucknow)', Doktora Tezi, *University of Adelaide School of Architecture and Built Environment*, Adelaide, 2012.
- Karaçizmeli, M. 'Lefebvre ve Foucault'da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma', *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, cilt: 52, sayı: 1, 2021, 166-178. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.996269>
- Karakoç, B. 'Tarihsel Boyutuyla İsveç'te Türk Dünyası Araştırmalarının Gelişimi ve Bugünkü Durumu', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt: 38, 2023, 135-174.
- Karlsson, A. 'Familjen Celsing och de Svensk-Osmanska Relationerna Under 1700-talet', *Minnet av Konstantinopel: Den Osmansk-Turkiska 1700-talssamlingen På Biby* içinde, K. Adahl (ed.), Atlantis, Stockholm, 2003, 35-74.

- Karlsson, I. 'The Turk as a Threat and Europe's Other', *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*, cilt: 15, sayı: 1, 2006, 62-72.
- Karlsson, I. *Avrupa ve Türkler: Karmaşık Bir İlişki Üzerine İncelemeler* (Çev. T. Kayaoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Kirby, D. G. *Northern Europe in the Early Modern Period: The Baltic World (1492-1772)*, Routledge, Oxon, 2013.
- Kirby, D. *The Baltic World (1772-1993): Europe's Northern Periphery in an Age of Change*, Longman Publishing, New York, 1995.
- Koçak, Z. '1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt: 32, sayı: 2, 2017, 459-490, <https://doi.org/10.18513/egetid.376803>
- Kurat, A. N. *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sırada Osmanlı İmparatorluğu*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943
- Kutlay, E. 'From Imperialism to Nationalism: Ottoman-Swedish Musical Relations', *Art-Sanat*, cilt: 19, sayı: 1, 2023, 337-364, <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.19.1113612>
- Kutluay, P. 'Orientalism and Occidentalism: An Analysis of Their Similitude and Contrasts in Relation to Eighteenth-Century Ottoman and European Architecture', *Academic Social Resources Journal*, cilt: 7, sayı: 42, Aralık 2021, 1110-1120.
- Kuzucu, H. 'Racine, Molière, Fuzelier, Voltaire ve Scott'un Eserlerinde: Turquerie', *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, 2023, 20-31, <https://doi.org/10.38120/banusad.1114724>
- Kuzucu, S. 'XIII.Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç-Danimarka-Norveç)', *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 13, sayı: 35, 2016, 402-426.
- Küçük, E. 'İsveç'te Bir Osmanlı Elçisi: Mehmed Said Efendi', *Bilge Strateji Dergisi*, cilt: 10, sayı: 19, 2018, 67-84.

- Laine, M. 'Art and Society 1720-1800' *Swedish Art History: A Selection of Introductory Texts* içinde, L. Qvarnström (ed.), Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund, 2018, 137-167.
- Lefebvre, H. *Mekânın Üretimi* (Çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Lindahl, G. 'The Swedish Pleasure Garden (1650–1700): Ventures Between Classical Re-Creation and a Protestant Work Ethic', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, 167-187, <https://doi.org/10.2307/4150379>
- Linnarsson, M. 'Radicalism in the Old Regime: The Challenge of Parliamentary Sovereignty in Sweden (1769-70)', *Parliaments, Estates and Representation*, cilt: 42, sayı: 3, 2022, 233-252, <https://doi.org/10.1080/02606755.2022.2133371>
- Lockhart, P. D. *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Majewska, G. 'Sweden's Form of Government During the Reign of Gustav III in the Eyes of the Journals of the Polish Enlightenment', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 22, sayı: 4, 1997, 291-304. <http://dx.doi.org/10.1080/03468759708579358>
- Martelius, J. 'European Perspective on the Ottoman House', *Second International Conference in Architecture and Urban Design*, Tirana, 8-10 Mayıs 2014.
- Mattsson, A. 'The Palace is Swarming with Libels: Manuscript Publication of Oppositional Texts During the Reign of Gustav III (1771-1792)', *LIR Journal*, cilt: 1, sayı: 11, 2011, 49-66.
- Metcalf, M. F. 'Structuring Parliamentary Politics: Party Organization in Eighteenth-Century Sweden', *Parliaments, Estates and Representation*, cilt: 1, sayı: 1, 1981, 35-49, <https://doi.org/10.1080/02606755.1981.9525584>
- Montagu, L. *Doğu Mektupları* (Çev. M. A. Erginöz), Ark Kitapları, İstanbul, 2021.
- Myllyntaus, T., 'Cousins at War – Nothing Changed? An Offensive of Gustav III Against Catherine II (1788-1790)', *Finland and Russia: Images of the Shared*

- Past* içinde, A. Tolstikov ve I. Takala (ed.), Izdatel'stvo Petrgu, Petrozavodsk, 2014, 8-20.
- Nell, J. 'The Enlightened Hero: Virtue, Magnanimities and Glory in Panegyric Poetry on Gustavus III (1771-1792)', *Shaping Heroic Virtue: Studies in the Art and Politics of Supereminence in Europe and Scandinavia* içinde, S. F. Rota ve A. Hellerstedt (ed.), Brill, Leiden, 2015, 186-205.
- Neville, K. *Nicodemus Tessin the Elder: Architecture in Sweden in the Age of Greatness*, Brepols Publishers, Turnhout, 2009.
- Newton, M. *Famous Assassinations in World History: An Encyclopedia (Cilt I)*, ABC-Clío, California, 2014.
- Nielsen, M. 'Gustavus III of Sweden and Classical Antiquity: The Stage-Setting of a Golden Age', *The Classical Heritage in Nordic Art and Architecture*, Kopenhag, 1-3 Kasım 1988.
- Nochlin, L. 'The Imaginary Orient', *The Politics of Vision: Essays on Nineteenth-Century Art and Society* içinde, L. Nochlin (ed.), Routledge, New York, 1989, 45-62.
- Nokkala, E. P. 'Rewriting Eighteenth-Century Swedish Republican Political Thought: Heinrich Ludwig von Hess's Der Republickaner (1754)', *History of European Ideas*, cilt: 42, sayı: 4, 2016, 502-515, <https://doi.org/10.1080/01916599.2015.1136518>
- Nolin, C. 'Public Parks in Gothenburg and Jönköping: Secluded Idylls for Swedish Townsfolk', *Garden History*, cilt: 32, sayı: 2, 2004, 197-212, <https://doi.org/10.2307/4150381>
- Nordensvan, G. 'Haga', *Ord och Bild*, cilt: 31, sayı: 1, 1922, 513-523.
- Nordin, J. 'Kungens Fristad: Gustav III:s Dokumenterade Besök På Haga Enligt Hovförtäringräkenskaperna', 1700-tal Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies, cilt: 9, sayı: 96, 2009, 96-101.
- Nordin, J. 'The Monarch in the Swedish Age of Liberty (1719-1772)', *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures (1740-1820)* içinde, P.

- Ihalainen, M. Bregnsbo, K. Sennefelt ve P. Winton (ed.), Routledge, Oxon, 2016, 150-162.
- Oakley, S. P. 'Gustavus III and Finland in 1775', *Scandinavian Studies*, cilt: 51, sayı: 1, 1979, 1-12.
- Odenthal, L. 'Visions of Nature in the Eighteenth-Century English Landscape Garden', *Minnesota Undergraduate Research & Academic Journal*, cilt: 1, sayı: 1, 2018, 1-9.
- Olausson, M. 'National or International Style? From Nicodemus Tessin the Younger to Fredrik Magnus Piper', *The Journal of Garden History*, cilt: 17, sayı: 4, 1997, 267-277, <https://doi.org/10.1080/01445170.1997.10412556>
- Olin, M. 'Art and Society 1650-1725', *Swedish Art History: A Selection of Introductory Texts* içinde, L. Qvarnström (ed.), Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, Lund, 2018, 89-116.
- Olsson, P. 'Deer-Parks in Sweden: A Historical Geographical Overview (1600-1800)', *Bebyggelsehistorisk Tidskrift*, cilt: 83, sayı: 1, 2022, 79-85.
- Olsson, T. 'The Copper Tents and the English Garden at Haga', *Icosmos Bulletin*, cilt: 6, sayı: 1, 1981, 254-263.
- Otterbeck, J. 'The Depiction of Islam in Sweden', *The Muslim World*, cilt: 92, sayı: 1/2, 2007, 143-156, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1478-1913.2002.tb03737.x>
- Önder, G. 'Diplomats and Painters: Cultural Encounters Between the Ottoman Empire and Sweden', *Dragomanen* cilt: 15, sayı: 1, 2013, 55-65.
- Önnerfors, A. 'Criminal Cosmopolitans: Conspiracy Theories Surrounding the Assassination of Gustav III of Sweden in 1792', *Höllische Ingenieure: Kriminalitätsgeschichte Der Attentate Und Verschwörungen Zwischen Spätmittelalter Und Moderne* içinde, A. Krischer ve T. Haug (ed.), UVK Verlag, Münih, 2021, 135-149.
- Phibbs, J. 'Pleasure Grounds in Sweden and Their English Model', *Garden History*, cilt: 21, sayı: 1, 1993, 60-90, <https://doi.org/10.2307/1587054>

- Price, M. 'Louis XVI and Gustavus III: Secret Diplomacy and Counter-Revolution (1791-1792)', *The Historical Journal*, cilt: 42, sayı: 2, 1999, 435-466.
- Prytz, D. 'Louis Masreliez' Allegory of War: Between History Painting and Interior Art in a Sequence of Interrelated Propaganda', *Art Bulletin of Nationalmuseum Stockholm*, cilt: 28, sayı: 1, 2023, 23-28.
- Ranci re, J. *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, Continuum, New York, 2011.
- Ranci re, J. *The Time of the Landscape: On the Origins of the Aesthetic Revolution* ( ev. E. Battista), Polity Press, Croydon, 2023.
- Renda, G. ' sve 'te Türklerle  lgili Eserler: Bibi  atosu Koleksiyonu', *Türkiye    Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, cilt: 1, sayı: 4, 1989, 30-36.
- Renda, G. ' sve 'te Türklerle  lgili Eserler:  sve  Kraliyet Kitaplığı', *Türkiye    Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, cilt: 2, sayı: 5, 1990, 19-25.
- Roberts, M. *Sweden as a Great Power (1611-1697): Government, Society, Foreign Policy*, St. Martin's Press, New York, 1698.
- Roberts, M. *The Age of Liberty (Sweden 1719-1772)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
- Rorschach, K. 'Frederick, Prince of Wales (1707-51), as Collector and Patron', *The Volume of the Walpole Society*, cilt: 55, sayı: 1, 1990, 1-76.
- Ruoff, E. 'Turquerie in the West-European Landscape Gardens in the 18th and in the 19th Centuries', *T BA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2011, s. 171-179.
- Said, E. W. * arkiyat ılık: Batı'nın  ark Anlayı ları* ( ev. B.  lner), Metis Yayınları,  stanbul, 2013.
- Sandmo, E. 'Despots, Triangles, and Bass Drums: Orientalism on the Operatic Stage in Gustav III's Stockholm', *The Opera Quarterly*, cilt: 28, sayı: 3/4, 2012, 213-229, <https://doi.org/10.1093/oq/kbs051>
- Sennefelt, K. 'The Politics of Hanging Around and Tagging Along: Everyday Practices of Politics in Eighteenth-Century Stockholm' *Past & Present*

- Conference: The Politics of Gesture (Historical Perspectives)*, Sheffield, 15-16 Eylül 2007.
- Shaw, S. J. *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III (1789-1807)*, Harvard University Press, Massachusetts, 1971.
- Smiley, W. ‘A ‘Barbarous Law’? Capture and Liberation in the Russo-Habsburg-Ottoman War of 1787-1792’, *Eurasian Slavery, Ransom and Abolition in World History (1200-1860)* içinde, C. Witzernath (ed.), Routledge, Oxon, 2016, 523-533.
- Söderhamn, I. ‘Gustav III:s Gamla Haga’, *Vetenskapssocieteten i Lund Årsbok 2003* içinde, V. Molnar, G. Paulsson ve G. Andersson (ed.), Vetenskapssocieteten i Lund, Lund, 2003, 23-92.
- Spence, J. *Letters From The Grand Tour*, S. Klima (ed.), McGill – Queen’s University Press, Londra, 1975.
- Stein, P. ‘Madame de Pompadour and the Harem Imagery at Bellevue’, *Gazette des Beaux-arts*, cilt 123, sayı: 1500, 1994, 29-44.
- Strindberg, A. *Fröken Julie: Ett Naturalistiskt Sorgespel*, Stockholm Isaac Marcus’ Boktryckeri-Aktiebolag, Stockholm, 1888.
- Swanson, A. ‘Gustaf III and Gustave III: Shaping an Image, *Scandinavian Studies*, cilt: 85, sayı: 2, 2013, 151-168, <http://dx.doi.org/10.1353/scd.2013.0006>
- Sweetman, J. *The Oriental Obsession: Islamic Inspiration in British and American Art and Architecture (1500-1920)*, Cambridge University Press, Hants, 1991.
- Swiecicka, E. ‘Preliminary Notes on Linguistic Documents from the von Celsings’ 18th Century Ottoman Collection’, *Words and Dictionaries: A Festschrift for Professor Stanislaw Stachowski on the Occasion of His 85th Birthday* içinde, E. Manczak ve B. Podolak (ed.), Jagiellonian University Press, Krakow, 2015, 341-352.
- Şirin, İ. *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2009.
- Tandefelt, H. “Enlightened Monarchy” in Practice: Reforms, Ceremonies, Self-Fashioning and the Entanglement of Ideals and Values in Late Eighteenth-

- Century Sweden', *COLLeGIUM: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, cilt: 16, sayı: 1, 2014, 6-33.
- Tandefelt, H. 'The Image of Kingship in Sweden (1772-1809)', *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures (1740-1820)* içinde, P. Ihalainen, M. Bregnsbo, K. Sennefelt ve P. Winton (ed.), Routledge, Oxon, 2016, 163-175.
- Teorell, J. ve Rothstein, B. 'Getting to Sweden, Part One: War and Malfeasance (1720-1850)', *Scandinavian Political Studies*, cilt: 38, sayı: 3, 2015, 217-237, <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12047>
- Thomasson, F. 'With the Sabre in One Hand and the Koran in the Other: Turkish Seamen in the Baltic and the Decline of Swedish-Ottoman Relations in the 1790's', *Forum Navale*, cilt: 66, sayı: 1, 2010, 16-43.
- Torricelli, C. 'Mediterranean Echoes: Understanding Northernness Through The South', *Northernness* içinde, A. E. Toft ve M. Rönn (ed.), Nordic Academic Press of Architectural Research, Falun, 2022, 83-106.
- Ural, C. ve Erdoğan, M. K. 'Celsing Kardeşlerin Elçiliği Sürecinde Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri (1768-1779)', *History Studies*, cilt: 15, sayı: 4, 2023, 799-824, <https://doi.org/10.9737/historystudies.1337998>
- Wallrup, E. 'Turning an Occasion into an Event: Patheme, Mood and Atmosphere at the Funeral of Gustav III', *Resounding Spaces: Approaching Musical Atmospheres* içinde, F. Scassillo (ed.), Mimesis International, Milano, 2010, 193-209.
- Werner, Y. M. 'Gustav III, Enlightenment and Religion: Ecumenical Visions and Catholicizing Strategies', *Religious Enlightenment in the Eighteenth-Century Nordic Countries* içinde, J. Ljunggren ve E. Sidenvall (ed.), Lund University Press, Lund, 2023, 230-259.
- Westholm, A. 'Cornelius Loos: Swedish Artist in Turkey At The Time of Ahmet III', *Anadolu*, sayı: 22, 1981, 167-172, https://doi.org/10.1501/andl_0000000233
- Widegren, H. 'The Friendly Turk: Perceptions of the Ottoman Empire by Swedes in Bender during the Great Northern War', Yüksek Lisans Tezi, *Stockholm University Faculty of Humanities*, Stockholm, 2024.

- Williams, H. *Turquerie: 18.Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası* (Çev. N. Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Winton, P. 'Parliamentary Control, Public Discussions and Royal Autonomy: Sweden (1750-1780)', *Historie & Mesure*, cilt: 30, sayı: 2, 2015, 51-78.
- Wolff, C. 'Aristocratic Republicanism and the Hate of Sovereignty in 18th Century Sweden', *Scandinavian Journal of History*, cilt: 32, sayı: 4, 2007, 358-375, <https://doi.org/10.1080/03468750701659392>
- Wolff, C. *Noble Conceptions of Politics in Eighteenth-Century Sweden (ca 1740-1790)*, Finnish Literature Society, Helsinki, 2009.
- Yıldız, N. 'Ottoman Houses in Cyprus', *The Ottoman House: Papers from the Amasya Symposium (24-27 September 1996)* içinde, Stephen Austin & Sons Ltd., Hertford, 1996, 79-90.
- Yurdusev, N. 'Karlofça Antlaşması ve Diplomasi Tarihi', *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1, 2006, 1-16.
- Yurtlak K. ve Bayder, O. 'Mouradgea d'Ohsson ve Osmanlı Hukukunu Sunumu: Aile Hukuku Örneği', *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 38, 2021, 263-291.

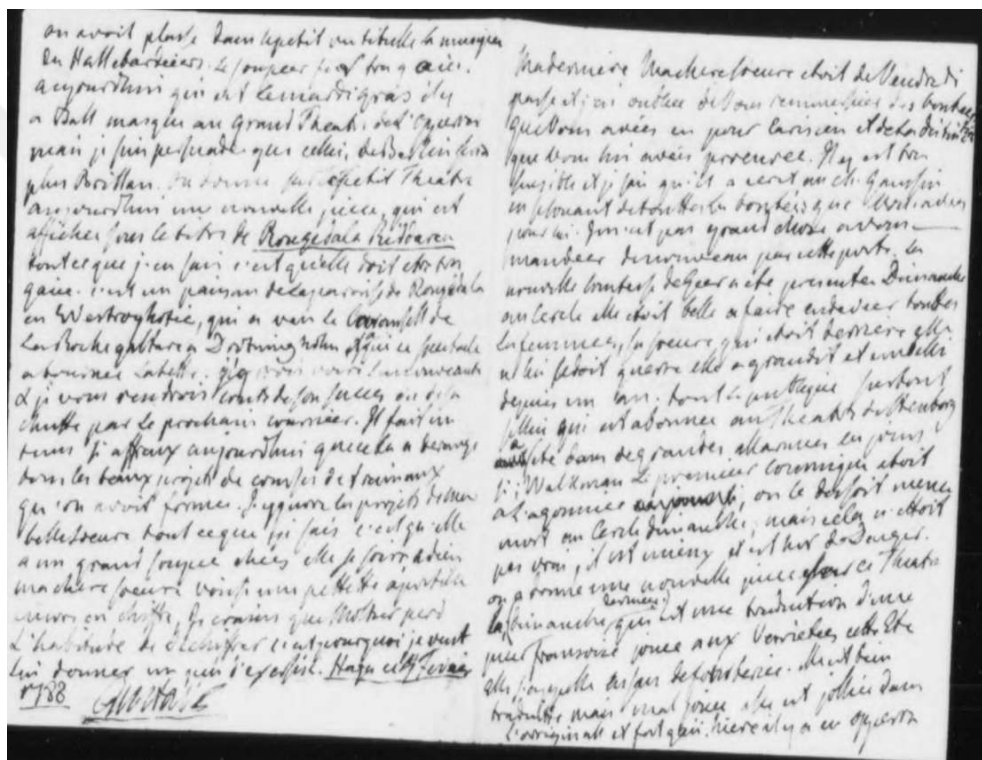
İnternet Kaynakları

www.saob.se, 'Stor', E.T: 4 Mayıs 2025.

EKLER

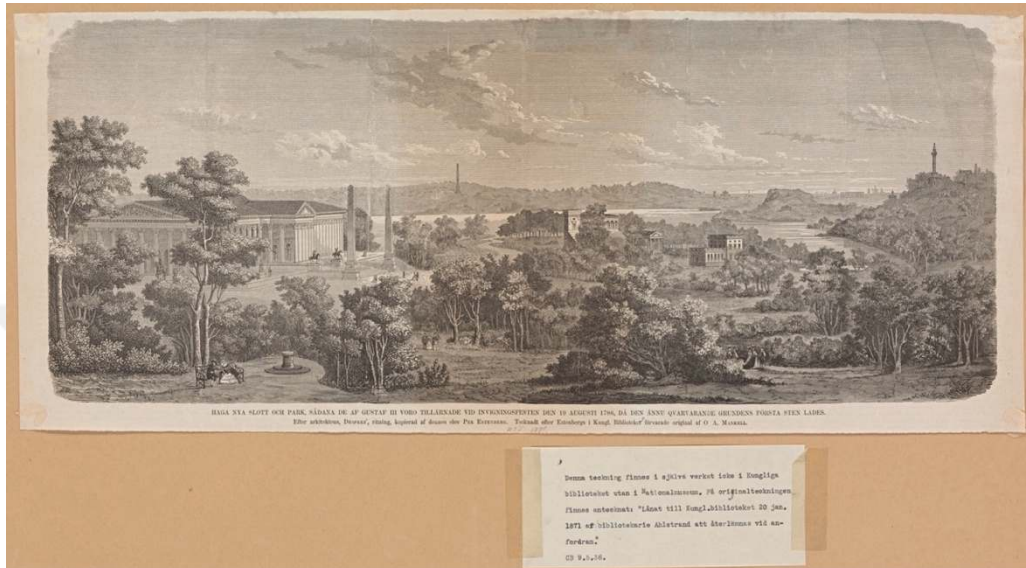
Ek-1: III. Gustav'ın Türk Köşkünün Açılışını Aktardığı Mektup

III. Gustav, 4 Şubat 1788 tarihinde kız kardeşi Sofıa Albertina'ya gönderdiği bu mektupta Kral'ın erkek kardeşi Dük Charles'ın doğum günü vesilesiyle düzenlenen Türk Şöleninden bahsedilmektedir. Bu şölen ayrıca Gustav'ın Haga Parkı'nda inşa ettirdiği Türk Köşkü'nün açılışı suretiyle gerçekleşmiştir.

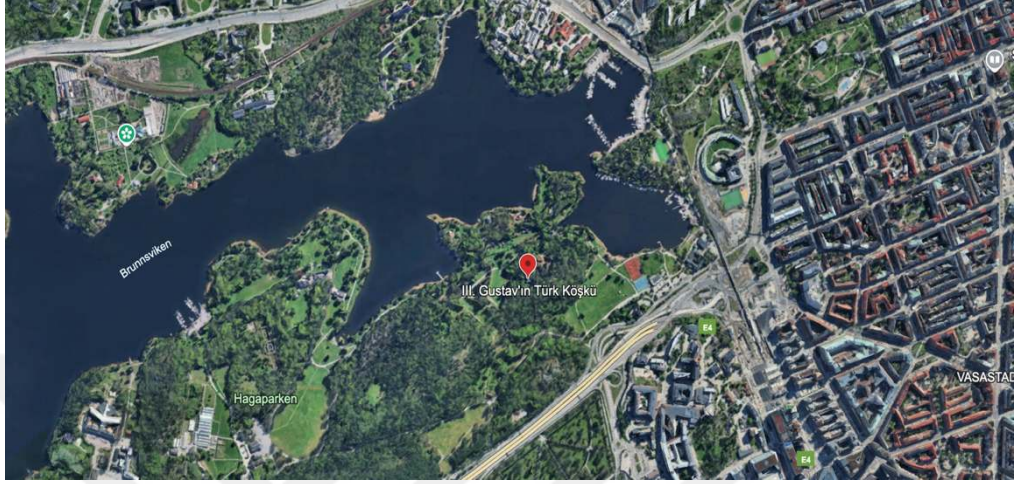
Ek-2: Haga Parki'nın Genel Görüntüsü

Kaynak: Otto August Mankel (1871), Haga Nya Slott Och Park, *Kungliga Biblioteket*, KB-18315982. <https://arkivkopia.se/sak/kb-18315982>

Ek-3: Haga Parkı'nda Türk Köşkünün Günümüz Haritalarındaki Konumu

Kaynak: Google Haritalar, Haga Parkı ve Çevresi (Stockholm).

Ek-4: Türk Köşkünün Günümüzdeki Görüntüsü

Kaynak: Apple Haritalar, Haga Parkı ve Çevresi (Stockholm).

TOPLUMSAL KATKI

Bu tez, on sekizinci yüzyıl Avrupa'sında yükselen Turquerie (Türk modası) akımının, yalnızca estetik bir tercih olmanın ötesinde politik ve kültürel bir temsil aracı olarak nasıl kullanıldığını İsveç Kralı III. Gustav örneğinde incelemektedir. Bu bağlamda tez, kültürel imgelerin, özellikle de Osmanlı'ya ait unsurların Batı'da güç, meşruiyet ve kimlik inşası süreçlerinde nasıl işlevselleştirildiğine odaklanarak önemli bir tarihsel temsil yaklaşımına ışık tutmaktadır. Çalışma, tarihsel figürlerin “ötekiye” ait imgeleri nasıl içselleştirdiğini ve bunları kendi politik temsillerine nasıl entegre ettiğini göstererek günümüzde kimlik, aidiyet ve kültürel temsil gibi konulara yönelik farkındalığı artırma potansiyeline sahiptir.

Bu tezin sunduğu bulgular, kültürel etkileşimlerin iki yönlü ve çok katmanlı doğasını vurgulamakla birlikte, günümüz toplumlarının yabancı kültürlerle bakışını da tarihsel bir çerçeve içinde yeniden değerlendirme imkânı sunmaktadır. Özellikle günümüzde artan kültürel kutuplaşmalar, yabancılaşma ve kimlik krizleri düşünüldüğünde, bu çalışma tarihsel örnekler üzerinden kültürel çeşitliliğin nasıl bir güç kaynağına dönüştürülebileceğini göstermektedir. Araştırma, aynı zamanda kültürel mirasın yalnızca ait olduğu toplum için değil, başka toplumlar tarafından da nasıl işlevselleştirilebileceğini belgelemekte; bu yönüyle uluslararası kültürel ilişkilerin yeniden yorumlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Politika yapıcılar açısından ise tez, kültürel diplomasi, yumuşak güç kullanımı ve kimlik inşası gibi konularda tarihsel örneklerden hareketle yeni bakış açıları geliştirilmesine olanak sağlayabilir. Akademik düzlemde, disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyerek tarih, sanat tarihi ve kültürel temsil kuramları arasında köprü kurmakta; bu yönüyle hem yöntemsel hem de kuramsal katkı sunmaktadır.

Uzun vadede, bu çalışma tarihsel ötekileştirmenin ötesine geçerek, kültürel imgelerin ortak tarihî ve simgesel bir dil kurmadaki rolünü ortaya koymakta; kültürlerarası anlayışın güçlenmesine ve toplumsal uyumun desteklenmesine katkı sağlayabilecek bir zemin sunmaktadır.